

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞİFACI OLARAK ŞAMANLAR VE TEDAVİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Esra TAŞKAN

Çorum - 2024

ŞİFACI OLARAK ŞAMANLAR VE TEDAVİLERİ

Esra TAŞKAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hesna Serra AKSEL DURMUŞ

Çorum 2024

Esra Taşkan tarafından hazırlanan “Şifacı Olarak Şamanlar ve Tedavileri” adlı tez çalışması 15/04/2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK

.....

Doç. Dr. Hesna Serra AKSEL DURMUŞ

.....

Prof. Dr. Mustafa BIYIK

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile Esra TAŞKAN'ın Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Osman Çubuk

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Esra TAŞKAN

ŞİFACI OLARAK ŞAMANLAR VE TEDAVİLERİ

Esra TAŞKAN

ORCID: 0009-0006-5456-9069

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Nisan 2024

ÖZET

Şamanlık ve şifacılık, insanlık tarihi boyunca çeşitli hastalıkların tedavisi söz konusu olduğunda birbirleriyle yakından ilişkilendirilmiştir. Özellikle Orta ve Kuzey Asya’da şamanlık ve şifacılık pratikleri iç içe geçmiştir. Genel olarak Şamanizm, doğanın ve ruhların gücünü kullanarak hastalıkların iyileştirilmesini ve dengenin sağlanmasını amaçlayan bir inanç ve uygulama sistemi olarak da tarif edilebilir. Şamanlar, ruhlarla iletişim kurarak, hastaların ve toplumun ruhsal ve fiziksel sağlığını iyileştirmeyi veya korumayı hedefler. Bu ruhlar içerisinde iyi ruhlar olduğu gibi aynı zamanda hastalık ve ölüm getiren ruhlar da vardır. Şaman bu ruhlarla, ruhlar dünyasındaki dilleriyle konuşarak olacakları engellemeye ya da sorunları düzeltmeye çalışır. Bu çalışmanın amacı bu kozmolojik algı üzerinden şamanların üstlendiği şifacılık rolünü analiz etmektir. Birinci bölümde, şamanların hastalığı nasıl anlamlandığı ve hastalığa yüklenen anlamın şamanların şifacı rolü ile ilişkisi ele alınmıştır. Şamanların kendilerinden beklenen şifacı rolünü sergileyebilmek için ihtiyaç duydukları niteliklere nasıl ulaştığı da yine hastalık ve tedavi kavramları ile ilişkili olarak incelenmiştir. İkinci bölümde, şamanların tedavilerini gerçekleştirirken bir nevi teşhis ve tedavi aracı olarak kullanmış oldukları nesneler, simgeler ve metafizik anlatılar “tedavi araçları” başlığı altında ele alınırken, “tedavi ritüelleri” başlığı altında çeşitli ritüellere değinilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma şamanlığın, hastalık ve şifa anlayışını ele almış, şifalandırma araçlarını ve yöntemlerini bu bağlamda incelemiştir.

Anahtar Kavramlar: Şamanlık, Şaman Şifacılığı, Tedavi, Şamanizm

Bilim Kodu: 60205

Shamans As Healers And Their Treatments

Esra TAŞKAN

ORCID: 0009-0006-5456-9069

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

April 2024

ABSTRACT

Shamanism and healing are important terms used for the treatment of various diseases throughout human history. These two concepts have been closely associated with each other throughout history and have been adopted in various cultures. Especially in Central and Northern Asia, shamanism and healing practices are intertwined. In general, Shamanism is a system of belief and practice that aims to cure diseases by using the power of nature and spirits. Shamans aim to improve the spiritual and physical health of patients and the community by communicating with spirits. Among these spirits, there are good spirits, as well as spirits that bring disease and death. The shaman tries to prevent what will happen or correct the problems by speaking to these spirits in their language from the spirit world. The aim of this study is to analyze the healing role of shamans through this cosmological perception. In the first chapter, how shamans make sense of the disease and the relationship between the meaning given to the disease and the role of shamans as healers are discussed. How shamans attain the qualifications they need to perform the role of healer expected of them has also been examined in relation to the concepts of disease and treatment. In the second chapter, the objects, symbols and metaphysical narratives that shamans used as a kind of diagnosis and treatment tools while performing their treatments were discussed under the title of "treatment tools", while various rituals were mentioned under the title of "treatment rituals". As a result, this study discussed shamanism's understanding of disease and healing and examined healing tools and methods in this context.

Key Terms: Shamanism, Shaman Healing, Treatment, Shamanism

Science Code: 60205

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması süresince bana yol gösteren, sağladığı desteğiyle bana bu fırsatı sunan tez danışmanım sayın, Doç. Dr. Hesna Serra Aksel Durmuş hocama en samimi duygularımla teşekkürlerimi sunarım. Tezime yaptıkları önemli katkılardan dolayı Prof. Dr. Mustafa Bıyık ve Prof. Dr. Ali İhsan Yitik hocama teşekkür ederim.

Beni her zaman destekleyen, cesaretlendiren, maddi ve manevi destekleriyle başarımda en büyük paya sahip olan babam Mehmet Taşkan'a ve annem Emine Taşkan'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmanın oluşma sürecinde yanımda olan tüm arkadaşlarıma da destekleri için ayrıca teşekkür ederim.

Esra TAŞKAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

HASTALIK VE ŞAMANLARIN ŞIFACI ROLÜ

1.1. Şamanizm 'de Hastalık.....	4
1.2. Şamanların Şifacı Rolü	9
1.3. Şamanların Şifacı Niteliklerini Kazanma Süreci.....	13
1.3.1. Şamanlığa seçilme.....	13
1.3.2. Sırta erme.....	15

2. BÖLÜM

ŞAMAN TEDAVİLERİ

2.1. Tedavi Araçları	18
2.1.1. Koruyucu ve yardımcı ruhlar	18
2.1.2. Dünyalar arası yolculuklar	21
2.1.3. Ritüel objeleri ve simgeleri	25
2.1.4. Renkler ve sayılar	31
2.1.5. Bitkisel ve hayvansal ürünler.....	35
2.2. Tedavi Yöntemleri	38
2.2.1. Kurban verme	39
2.2.2. Emerek tedavi	40
2.2.3. Ruh çağırma	40

2.2.4. Perihonluk /peri oyun	41
2.2.5. Hançer veya kuş tüyü sürüp okuma	42
2.2.6. Tozlandırma /tuzlandırma	43
2.2.7. Kandil yakıp okuma	44
2.2.8. Çapaya basıp okuma	44
2.2.9. Alaslama	45
2.2.10. Saçı serpmeye /ateşe göçürme	46
2.2.11. Atalar ve yer-su kütü	47
2.2.12. Arındırma	47
2.2.13. Uçuklama	48
2.2.14. Açlaş	48
2.2.15. Fal açmak (ırk bakmak) ve kehanet.....	49
2.2.16. Kırba.....	50
2.2.17. Korkutma	50
2.2.18. Çocuk dileme.....	50
2.2.19. Müzik ile tedavi.....	51
2.2.20. Kurşun dökme	53
2.2.21. Isırık	53
2.2.22. Koruyucu nitelikli büyüler	54
2.2.23. Don değiştirme	54
2.2.24. Gök gürlmesi ile tedavi	55
2.2.25. İpin kesilmesi töreni	56
2.2.26. Calbır töreni	56
2.2.27. Altmış korçak oyunu veya seksen korçak oyunu	56
2.2.28. Şeytan oyunu.....	57
SONUÇ	58

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kisaltmalar

c.	Cilt
ÇEV.	Çeviren
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
S	Sayfa
SY	Sayı
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

GİRİŞ

Şamanizm, öncelikle Orta ve Kuzey Asya olmak üzere, dünyanın pek çok yerinde karşımıza çıkan, mistik ve metafizik deneyimler ile çeşitli büyü ve tedavi pratiklerini içeren oldukça karmaşık bir gelenektir. Farklı birçok geleneği ifade etmek için kullanılan bir kavram olduğu da düşünülebilir. Uzun bir tarihi geçmişe ve geniş bir coğrafyaya yayıldığı için Şamanizm kapsamında değerlendirilen uygulamalar da oldukça çeşitlidir. Bu uygulamaların farklı isimlerle anılması kadar aynı isimle anılanlarının, coğrafi, ekonomik ve kültürel bağlamlarda uygulamalarının farklılaştığı görülebilmektedir. Her ne kadar farklılıklar görülse de şaman gelenekleri genellikle insanları birbirleri ve doğa ile bağlayan, özellikle doğaüstü güçlere erişimi sağlayan ruhsal iletişimi sağlama amacı taşır.

Türk dünyası, Şamanizm geleneğinin zenginleştiği, farklı terminoloji ve uygulamalarla şekillendiği bir bölgedir. Türk topluluklarında "kam"(Tatar ve Altay), "baksı"(Kırgız ve Kazak) ve "oyun"(Yakut) gibi terimler de şamanlık pratiklerini ifade etmek için kullanılmıştır.¹ Türk tarihindeki önemli eserlerden olan "Dîvânü Lugâti't-Türk" ve "Kutadgu Bilig" gibi metinlerdeki beyitlerde geçen "kam" kelimesi şamanlık geleneğinin köklerine ışık tutmaktadır. Bu eserlerde kullanılan kam kelimesi; sihir, büyü ve falcılık yapan, kehanette bulunan kişi, hekim ve otacı gibi anlamlarda kullanılmıştır.² Kam kelimesine yüklenen anlamlar, şamanların toplumsal ve kültürel yaşamda üstlendikleri rolleri göstermektedir.³

Şaman kelimesi sosyal bilimler literatüründe ilk kez on yedinci yüzyılda Rus kaynaklarında karşımıza çıkar. Rus Bilim Akademisi'nin 1733-1743 yılları arasında gerçekleştirdiği "Sibirya Araştırmaları" batı dünyasında şamanlar hakkında yapılan ilk akademik çalışmalardır.⁴ İlk dönemlerdeki çalışmalarda, şamanlık "ilkelilik-geri kalmışlık" gibi olumsuz çağrışımlar ile kullanılmıştır. Ancak zaman içinde kelimeye yüklenen anlam değişmiştir. Özellikle Eliade'nin Şamanizm'i fenomenolojik bir yaklaşımla ele alıp metafizik bir deneyim olarak sunması şamanlara dair kabullerin sorgulanmasına neden olmuştur.

Şamanlar genellikle ruhlarla iletişim kuran, kahinlik yapan ve toplumun sağlığını destekleyen figürler olarak nitelendirilebilir. Ritüeller düzenleyen ve özel trans hallerine giren şamanlar, insanların psikolojik ve fiziksel iyilik hallerini artırarak toplumsal dengeyi kurmayı amaçlar. Bunları yaparken şamanların trans halinde ruhsal bir yolculuğa çıkarak tanrılara ve ruhlara eriştiği, onlara kurban sunduğu, bu sayede insanlara yardım ettiği düşünülür. Böylece, şamanlar bireylerin manevi ve pratik ihtiyaçlarını karşılayarak toplulukların kültürel mirasını

¹ Harun Güngör, "Şamanizm", Şamanizm (İstanbul: İstanbul Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/ 325.

² Ali Faik Demir- Nebahat Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2009), 16-17,19.

³ Mehmet Aydın, "Şamanizm'in Eski Türk Dinî Hayatı ile İlişkisi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* IX/28 (2003), 97.

⁴ Bilal Toprak, "Şamanizm: Muğlak Bir Kavramın Anatomisi", *Milel ve Nihal* 17/1 (30 Haziran 2020), 28.

sürdürmelerine yardımcı olur. Şamanlık ata ruhların mirası olarak kabul edildiğinden de kültürel ve toplumsal bir öneme sahiptir.

Geleneksel topluluklarda şaman ritüellerinin sosyal hayatta önemli roller üstlendiği görülür. Bunlar arasında doğum, evlenme ve cenaze gibi dönüm noktalarında rehberlik ve destek sağlama, toplumsal dengeyi koruma ve ruhsal iyileşmeye teşvik etme gibi görevler de bulunur. Cenaze törenlerinde ölen kişinin ruhunu güvenli bir şekilde diğer aleme geçirmek ve geride kalanları rahatlatmak için ritüeller gerçekleştirirler. Yapılan ritüellerin, topluluğun metafizik denge ve huzurunu korumada kritik rol oynadığına inanılır. Şaman ritüellerinin, evlenme törenlerinde, çiftleri korumak ve evliliğin başarısını sağlamak için ruhsal bir koruma sağladığına inanılır. Ayrıca, doğum sürecinde sıkıntı yaşayan kadınlara rehberlik eder ve doğumun ve doğum sonrası sürecin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesine yardımcı olurlar.

Geleneksel toplumlarda sağlık sorunlarıyla başa çıkmak adına şamanlara başvurulması yaygın bir uygulamadır. Şamanlar şifacı rolleri kapsamında bedensel ve ruhsal hastalıkları tedavi etmek amacıyla özgün yöntemler kullanırlar. Günlük yaşamlarında sıradan insanlar gibi davranan şamanlar ritüeller sırasında özel kıyafetini giyer, dini ve mitolojik dualarla birlikte davul çalarak dans ederler. Bu ritüeller sırasında şamanlar duygusal olarak belirli seviyelere ulaşır ve trans haline geçerler. Bu halin şamanın normal bilinç hallerinin ötesinde farklı bir algı düzeyine erişmesini sağladığına ve ruhunu farklı dünyalara yolculuğa çıkardığına inanılır. Bu yolculuklar sırasında şamanlar ruhlarla karşılaşır ve insanlar için bir şifacı ve kurtarıcı rolünü üstlenmek için bu ruhları kullanır. Bu mücadeleler şamanların topluluğun sağlığını ve refahını güçlendirmek için ruhsal ve fiziksel olarak kendilerini adadıklarını gösterir.

Şamanizm ile ilgili literatüre bakıldığında, Türkçe olarak yayınlanan çalışmaların birçoğunda Şamanizm'in eski Türk inançları bağlamında ele alındığı görülmektedir. Eserleri Türkçe'ye kazandırılan Mircea Eliade, Michel Perrin, Wilhelm Radloff ve Jean Paul Raux gibi araştırmacılar da Şamanizm'i bütün yönleri ile anlamaya çalışmışlardır. Geleneksel şaman pratikleri, modern tıbbın kullanılmadığı veya henüz gelişmediği dönemlerden beri varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda tezimizin konusunu oluşturan şamanların şifacı rolleri ve tedavileri şaman geleneklerinin öne çıkan yanlarından birisidir. Şamanizm'in şifacılık yönüne odaklanan, Michael Harner'in "Şamanik Şifa" ve "Şaman'ın Yolu" adlı eserleri şamanların şifa pratiklerini incelemesi açısından önemlidir. Şamanların şifacılığı üzerine yapılmış olan Tuğba Mercan'ın "Şamanlık ve Şaman Şifacılığı" isimli yüksek lisans tezi bu konuda yapılmış tek çalışma olması açısından öne çıkmaktadır.

Şamanların şifa amacı ile uyguladıkları ritüelleri konu alan bu çalışmalardan farklı olarak, bizim çalışmamızda Şamanizm'in hastalık ve şifa anlayışını fenomenolojik olarak incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle fenomenolojik yaklaşımı kullanmak amaçlanmakla beraber, buna ek olarak betimleyici ve karşılaştırmacı yöntem de başvurulmuştur. Çalışmada, Dinler Tarihine ait kaynaklar incelenirken sadece dinler tarihi alanında değil, aynı zamanda, tarih, edebiyat, halk bilim ve antropoloji gibi farklı disiplinlerin kaynaklarından da

yararlanılmıştır. Bu anlamda disiplinler arası bir çalışma yapmanın amaçlandığını söylemek mümkündür. Özetle farklı disiplinlere ait literatürün taranması ile ulaşılan kaynaklar fenomenolojik, betimleyici ve karşılaştırmacı yaklaşımlarla incelenmiştir. Bu sayede şamanların hastalık ve tedaviyi nasıl anlamlandığı ve deneyimlediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Buna ek olarak şaman ritüellerinin ayrılmaz bir parçası olan ve tedavi aracı olarak kullanılan unsurlar ile tedavi şekilleri de inceleyeme dahil edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, şaman tedavileri ve bu tedavi yöntemlerinin uygulama biçimleri; şifa verdiği inanan şaman ritüelleri ve kullanılan objeler incelenerek şamanlığın bedensel ve ruhsal iyileştirmeye dair anlayışlarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Özellikle, hastalık kavramı ve şamanların bu kavramı nasıl algıladığı önemli bir odak noktasıdır. Hastalık kavramı bağlamında şamanların algılarını ve hastalıkla ilişkilerini öne çıkararak, şaman ritüellerinin temelinde bir hastalık anlayışının bulunduğu vurgulanmaktadır. Şamanların çeşitli rolleri arasında şifacı rolünün öne çıkışı ve önemi incelenmiş, şamanlık yetilerini kazanmanın şifacılık yetilerinin kazanılması süreci ile iç içe olduğuna odaklanılmıştır. Bu çalışma aynı zamanda, şamanik tedavi uygulamalarını anlamak ve kültürel çeşitliliğin şamanik pratikler üzerindeki etkisini değerlendirmek için bir çerçeve sunar. Disiplinler arası bir yaklaşımla yürütülmüş olduğundan, şaman tedavi uygulamalarının sosyal, kültürel ve bilimsel açılardan anlaşılmasına katkıda bulunmayı da amaçlamaktadır.

Şaman geleneklerinin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olması ve önemli farklılıklar içermesi genel hatları ile Şamanizm üzerine analiz yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu durum Şamanizm üzerine yapılan pek çok çalışmada olduğu gibi bizim çalışmamızın da sınırlılıklarındandır. Bu sınırlılığı aşmak amacıyla çalışmamız Orta ve Kuzey Asya bölgesine odaklanırken yapılan analizlerde mümkün olduğunca bu bölgedeki farklı geleneklerden örnekler verilmeye çalışılmıştır. Bu bölgedeki farklı şaman geleneklerinden örnekler vermeye çalışırken, geniş coğrafi dağılıma sahip Şamanizm üzerine genel bir analiz yapma zorluğu vardır. Farklı topluluklarda farklı isimlerle anılan birçok ritüel bulunmakla birlikte bu çalışmada bunların bir kısmını ele alıp analiz etmek mümkün olmuştur.

Bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri ile iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, şamanların hastalığı nasıl anlamlandığı ve hastalığa yüklenen anlamın şamanların şifacı rolü ile ilişkisi ele alınmıştır. Şamanların kendilerinden beklenen şifacı rolünü sergileyebilmek için ihtiyaç duydukları niteliklere nasıl ulaştığı da yine hastalık ve şifa fenomenleri ile ilişkili olarak incelenmiştir. İkinci bölümde ise şamanların tedavilerini gerçekleştirirken bir nevi teşhis ve tedavi aracı olarak kullanmış oldukları nesneler, simgeler ve metafizik anlatılar “tedavi araçları” başlığı altında ele alınmıştır. Şamanların alt ve üst dünya yolculukları, renkler ve sayılara yüklenen anlamlar ve çeşitli hayvan parçalarının kullanımı bu başlık altında ele alınan şaman tedavi araçlarından bazılarıdır. Bunlara ek olarak şamanların teşhis ve tedavi araçlarını nasıl kullandıklarını gösteren “tedavi yöntemleri” olarak nitelendirdiğimiz şifa ritüelleri de değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışma şamanlığın, hastalık ve şifa anlayışını ele almış, şifalandırma araçlarını ve yöntemlerini bu bağlamda incelemiştir.

1.BÖLÜM

HASTALIK VE ŞAMANLARIN ŞIFACI ROLÜ

Hastalık, insanlık tarihinin varoluşundan beri çözülmesi gereken önemli bir problem olarak görülmüş ve farklı kültürlerde çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Hastalıkların kaynağına ilişkin belirsizlikler, modern döneme kadar çeşitli doğa olayları, mitolojik varlıklar ve görünmeyen alemlere atıfta bulunarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda tanrıların emirlerine uymamanın getirdiği cezalar, kötü ruhlar ve büyücüler gibi unsurlar hastalıkların nedenlerini açıklamak için kullanılmıştır. Hastalıkların nedenleri ve kaynakları bu şekilde anlamlandırılınca tedavilerinin de bu nedenler ile uyumlu olması gerekmiştir. Bunun sonucu olarak tanrılarla, görünmeyen alemler veya ruhlarla iletişim kurabildiğine inanılan, onları etkileyebilen veya onlardan yardım isteyebilen kişiler şifacı rolleri ile ön plana çıkmıştır.

Dolayısıyla geleneksel toplumlarda, hastalığın nedenleri ve tedavisi çoğunlukla dini ve manevi liderler tarafından yapılmıştır. Şamanlar da Orta ve Kuzey Asya başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinde hastalıkları tedavi etme rolü üstlenmiştir. Şamanizm’de de hastalıklar sadece fiziksel boyutu ile değil aynı zamanda ruhsal ve sosyal boyutları ile ele alınır. Bireyin ve toplumun sorunlarını çözmek ve iyiliğinin devamını sağlamak için çeşitli şekillerde düzenledikleri ritüeller, şamanların ruhlar ve diğer alemler ile irtibat kurduğu ve şifacılık rollerini sergiledikleri anlardır.

Sağlık ve hastalık algısı, kültürel ve toplumsal bağlamlar içinde anlaşılmalıdır; zira insanların hastalıkla başa çıkma çabaları ve tedavi arayışları, toplumun değerleri, inançları, yaşam tarzları tarafından şekillendirilmektedir. Dolayısıyla hastalıkların ve tedavi yöntemlerinin anlaşılması için sosyo-kültürel bağlam, toplumun evren ve insan algısı ile dini ve manevi düşünce dünyası gibi unsurların anlaşılması önem arz eder. Hastalığın tedavisi de hastalığın nasıl anlamlandırıldığı ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda, tezin bu bölümünde ilk olarak şaman geleneklerinde hastalığın nasıl anlaşıldığı ortaya konulacak, ardından şamanların bu hastalıkları tedavi edecek figürler olarak öne çıkışı ele alınacaktır. Son olarak şamanların şifacı rollerini üstlenebilmek için sahip olmaları gereken yetkinlikleri nasıl edindiklerine değinilecektir.

1.1. Şamanizm ’de Hastalık

Şamanizm’in dünya görüşüne göre insanlar, doğanın bir parçası olarak kabul edilebildiğinden dolayı çevresiyle bütünleşiktir. Yaşadığımız çevredeki birçok unsurun bir ruh barındırdığına inanılır. Hatta insanlar tarafından görülemeyen sadece ruhtan ibaret olan varlıklar da

mevcuttur. Bu ruhlar arasındaki dengenin kaybolması, ilişkilerin bozulması veya birinin diğerine zarar vermesi hastalıkların temel nedenlerinden biri olarak kabul edilir.

Şaman anlayışına göre insanın beden ve ruh yapısı karmaşıktır. Beden et, kemik ve kan gibi maddi unsurlardan oluşurken, ruh, can olarak da adlandırılan metafizik bir varlık olarak kabul edilebilir. İnsanın fizyolojik olarak fonksiyonlarını sağlayan tın, canın bedenle bağıını temsil eder ve anne karnındaki bebeğin yaşamasını sağlamakla görevlidir. Bebeğin canlanması, ayasitların bir araya gelerek “kut” adı verilen bir enerjiyi oluşturup bebeğe üflemesiyle gerçekleşir. Başlangıçta can ve tın kavramları aynı işlevi ifade ederken zamanla can terimi daha çok ruh anlamında kullanılmaya başlanmıştır. İnsana can veren bu ruhun ölümsüz olduğuna inanılır; dolayısıyla insanın ölümüyle birlikte ruhun yok olmadığı, ancak bedenden ayrılarak diğer dünyalara geçtiği düşünülür.⁵ Dolayısıyla, insan bedenden ve ruhtan, hatta ruhlardan oluşan bir varlıktır. Ruh bedenden ayrılabilen, böylece kişinin hastalanmasına, zayıflamasına ve ölmesine neden olabilen bir özü ifade eder. Ruhun bedenden kısa süreli ayrılması sorun teşkil etmezken uzun süre ayrılması hastalığa, tamamen ayrılması ise ölüme neden olur.⁶

Türk Dünyasında tanrılar ve ruhlar panteonunda yer alan, “Kara Nemler”, yani kötü ruhların başkanı Altaylılar tarafından Erlik, Yakutlular tarafından Dolay olarak isimlendirilir. İsimleri farklı olsa da hem Erlik hem de Dolay insanlara her türlü kötülüğü yapabilirler. Erlik, Türk mitolojisinde önemli bir figür olarak kabul edilir. Genellikle kötülük ve hastalıkların kaynağı olarak tanımlanır. Ona atfedilen en önemli özellikler arasında insanlara ve hayvanlara hastalıkları bulaştırma gücü bulunmasıdır. Mitolojide, Erlik’in hastalıklara neden olmasını engellemek veya etkisini azaltmak amacıyla düzenlenen ritüellerde kurban sunulması gerektiği görülür.⁷ Erlik’in taleplerinin karşılanmaması, kurbanların sunulmaması ya da uygun şekillerde sunumun gerçekleştirilmemesi durumunda, insanların hastalıklar ve ölümle karşı karşıya kaldığına, hastalıkların yayılmasına neden olduğuna inanılır.

Erlik’in emrinde olan kötü ruhlar sıradan insanların göremediği veya iletişim kuramadığı üst dünya veya alt dünyada yaşarlar. İnsanların bireysel veya toplumsal olarak yaşadığı sorunların bu görünmeyen alemde yaşayan ruhlardan kaynaklandığına inanılır. İnsanların kendi iyilik hallerini devam ettirmek için bu dünyadaki diğer canlıları kullanmaları gibi, diğer dünyaların varlıkları da insanlar üzerinden kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Örneğin insanlar beslenmek için hayvanları avlamak zorundadır. Diğer dünyanın ruhları da kendi ihtiyaçları için insanları kullanırlar. Beslenme amacıyla veya intikam alma gibi hedeflerle insanlara zarar verebilirler.⁸

İnsanlarda hastalığa neden olacak bir diğer ruh ise, insanların ölmesiyle serbest kalan ruhlardır. İnsanda bulunan üç veya yedi ruhtan biri, ölümle birlikte mezarda kalırken, geri

⁵ Ali Haydar Bayat, “İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet”, *Türkler Ansiklopedisi* 3 (2002), 812.

⁶ Michel Perrin, Şamanizm, çev. Bülent Arıbaş (İstanbul: İletişim, 2018), 12-13.

⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: Altın Ordu Yayınları, 2020), 40.

⁸ Perrin, Şamanizm, 12-13.

kalan göğe ya da yer altına doğru yol alır. Ancak bazı durumlarda ruhların bu yolculukta kaybolabileceği veya kötü ruhlar tarafından ele geçirilebileceği inancı yaygındır. Bu durumda, diğer dünyalara yolculuklarını tamamlayamayan ruhun dünya da başıboş dolaşması insanların hastalanmasına sebep olabilir. Özellikle Yakutlarda akıl ve ruh hastalıklarında, “Kut’u uçtu - Kut’u çıktı” gibi ifadelerin bulunması, hastalığın nedeninin kut adı verilen serbest ruhun gelmemesine bağlandığını gösterir. Hastalığın tedavisi ise “Kut Kuyuv” yani kurşun dökmedir.⁹

İnsanın hastalanmasına neden olacak ruhsal dengesizliklerin oluşması, vücudundaki ruhta eksilme veya fazlalık olması nedeniyle ortaya çıkabilir.¹⁰ Eğer insanın ruhu kaçtıysa, kötü ruhlar tarafından ele geçirildiyse veya bozulduysa bu ruhun eksilmesi nedeni ile ortaya çıkan bir hastalığa neden olur. Bedene dışarıdan zarar verme amacıyla giren bir ruh olması durumunda da fazlalıktan kaynaklanan bir hastalık hali ortaya çıkar. Hastalığın buradaki nedenini bulmak önemlidir çünkü nedene göre tedavi yöntemi seçilmesi gerekmektedir.¹¹

Temelde hastalık bu iki başlıca nedene bağlansa da hastalıkların kökenini açıklama konusunda en yaygın olan ruhun kaçırılması inancıdır. Bu inanç bağlamında, kişinin bir şekilde çalınan veya kaybolan ruhunun şaman tarafından geri getirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, şaman hastanın ruhunu geri almak, yeniden yakalamak ve bedenine yerleştirmeye yönelik ritüeller gerçekleştirir. Hastalığın nedeninin, bedene kötü amaçları veya etkileri olan bir ruhun girmesi durumunda ise şamanın ilk olarak bu zararlı fazlalığı tespit etmesi gerekir. Ardından da bu kötü ruhların kovulması üzerine odaklanır. Bazı durumlarda ise hastalığın birden fazla nedeni olabilir; örneğin canının çalınmasıyla durumu kötüleşen bir kişi aynı zamanda ruhunun karanlık ruhlar tarafından ele geçirilmesi, yani bedene yabancı bir ruhun girmesiyle “çarpılma” olarak adlandırılan durumda kendini bulabilir. Bu durumda iyileşme süreci hem canın geri alınması hem de kötü ruhların bertaraf edilmesini içerir.¹² Evrene dair derin bir iç görü sahibi olduğuna ve sıradan insanların göremediği alemlere erişimi olduğuna inanılan şaman, bu noktada devreye girerek hastalığın nedenini belirler. Şamanlara atfedilen bu yetiler, Şamanizm’in bir dinden ziyade, görünmeyen alem ile irtibat kurup, oradaki ruhların desteğini aldıktan sonra beşerî olayları yönetmeye dayalı bir gelenek olarak tanımlanmasına neden olmuştur.¹³

Hastalığa yol açan nedenlerden birisi de koruyucu ve yardımcı olarak nitelendirilen ruhların işlevini yerine getirememesidir. Koruyucu ve yardımcı ruhlar, insanları hastalıklara karşı kalkan olarak korurlar. Bu inanç doğrultusunda yardımcı ve koruyucu ruhlar, insanın bedensel ve zihinsel sağlığını etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bu ruhlar fiziksel enerjiyi artırmaktan bulaşıcı hastalıklara karşı direncin güçlendirmesi ve zihinsel uyanıklığın artırılmasına kadar pek çok konuda insana destek verirler. Bu kalkanın güçlü olmaması

⁹ Bayat, “İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet”, 812.

¹⁰ Mircea Eliade, Şamanizm, çev. İsmet Birkan (Ankara: İmge Kitabevi, 1999), 247-249.

¹¹ Perrin, Şamanizm, 76.

¹² Eliade, Şamanizm, 247-249.

¹³ Mircea Eliade- Ioan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. Ali Erbaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 259.

durumunda da kişi hastalıklara açık hale gelebilir, örneğın depresyona girebilir veya fiziksel olarak zayıf düşebilir. Bu nedenle şamanlar, hastaların sağığını değerlendirirken ve tedavi ederken, koruyucu ve yardımcı ruhların güçlerini ve etkilerini göz ününde bulundururlar.¹⁴

Kötü ruhlar bir insan bedenini etkileri altına aldığıında sadece o kişinin bedeninde kalmayıp, çevresindeki kişileri de etkileye bilmektedir. Bu durumda kötü ruhlardan kaynaklanan hastalıkların bulaşıcı olduğu da düşünölmüştür. Böyle durumlarda eski Türk tıbbında hastaların tecrit edilmesi, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla uygulanan bir karantina yöntemidir. Bu nedenle, hastalıkların tedavisi ve bakımı için özel çadırlar gibi izole alanlar kullanılmıştır. Tedavinin gerçekleştirildiğı çadırdaki şaman ve görevli harici kimsenin hastanın yanına girmesi yasaklanmış aynı zamanda Oğuzlarda çadırın önüne, içerde hasta olduğunu belirlemek amacıyla mızrak dikilmiş ve uzak bir çadıra yerleştirilmiştir. Böylelikle hastalık yapan ruhun topluma yayılması önlenmiştir.¹⁵ Bu da ruhların neden olduğu hastalıkların yine ruhlar yolu ile bulaşıcı nitelik gösterebildiğine dair inancı işaret etmektedir.

Şaman geleneğinde doğa olayları ve ruhlar arasında bağlantı olduğuna da inanılır. Örneğın, Teleütler doğu ve batı rüzgarlarının insanların kulakların girerek hastalık getirdiğine inanır. Bu nedenle şamanlar hastaların kulaklarını emerek, kulaktan kötü ruhun çıkmasını sağlarlar. Uygur kültüründe karındaki şişkinliğin sebebi, rüzgarla gelen kötü ruhlar olarak açıklanmaktadır. Anlaşılabacağı üzere rüzgârın taşımış olduğu zararlı ruhlar insanları hasta etme kapasitesine sahiptir. Bahsi geçen rüzgarla hastalık yapan kötü ruhların taşınmış olmasının yanı sıra iyi olarak kabul edilen yer-su ruhlarının da hastalıklara sebep olabileceğı düşünölmektedir. Yer-su ruhlarına yeterince saygı gösterilmediğı veya onlara kurban sunulmadığıında, bu ruhlar insanları hasta etme kapasitesine sahiptir. Bu anlamda hastalıkların sebebi her zaman kötü ruhlar değildir. Hak ettiğı ilgiyi ve saygıyı göremeyen iyi ruhlar da hastalığa neden olabilirler. Hastalıkların sebebinin tabiat ruhlarıyla ilişkilendirilmesinden dolayı kutsal niteliğe sahip olan yerler, özellikle dağlar, tepeler ve akarsular, kurbanlar sunulan, ruhlarla iletişime geçmeye yarayan ve onları memnun etmek için kullanılan önemli alanlar olmuştur.¹⁶

Şaman geleneklerinin birçoğunda benzer anlayışlar olsa da burada bahsedilenlerin dışında hastalığın nedenini açıklamada kullanılan isimler veya kavramlar toplumdan topluma farklılıklar gösterebilmektedir. Bu farklılıkların tamamını ortaya koymak bu tezin kapsamında mümkün değildir. Konuya örnek teşkil etmesi bakımından Kırgızlar ve Uygurların hastalık konusundaki anlayışları göz önünde bulundurulabilir. Kırgızlar sağık ve hastalık kavramlarını, bedenın kendi enerji dengesi üzerinden de açıklamaktadır. “suuk” (soğuk) olarak adlandırılan hastalıklar ortaya çıktığında soğuk içecekleri durdurup sıcak ve ılık gıdalara yönelerek, “ısık” (sıcak) olarak sınıflandırılan hastalıklar ortaya çıktığında da soğuk su tüketimi artırılarak bu

¹⁴ Michael Harner, *Şaman'ın Yolu*, çev. Asena Atalay (İstanbul: Drahma Yayınları, 1999), 113-114.

¹⁵ Bayat, “İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet”, 812-813.

¹⁶ Bayat, “İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet”, 812,814.

dengeyi yeniden kazandırılması amaçlanır. Beslenmede yapılacak değişikliklerle hastanın bedenindeki bozulan dengenin yerine geleceği düşünülür.¹⁷ Kırgızlarda, psikolojik hastalıkların kötü bir ruhun veya kötü niyetli bir kişinin nazarının etkisinde kalma olarak da açıklanabilir. Bu hastalıklar babadan oğula da geçebilen hastalıklardır. Kişide bu tür belirtiler ortaya çıktığında çarpılmış ya da cinlenmiş, zararı dokunmuş gibi ifadeler kullanılır.¹⁸

Uygurlarda insan vücudu, ateş, su, toprak ve hava gibi elementlerin etkisi altında olduğu kabul edilir. Bu elementlerin etkisiyle insan vücudunda hayati fonksiyonların devam edebilmesi için "hıltlar" bulunur.¹⁹ Bu hıltlar; safra, balgam, kan ve sevda (kara kan) olarak adlandırılır ve her birinin belirli nitelikleri vardır. Balgam, nemli-soğuktur. Safra sıcak-kurudur. Sevda soğuk-kuru, kan ise sıcak-nemli olarak nitelendirilir. Doğada var olup zıt niteliklere sahip olan ateş, toprak, su ve hava elementleri, bir denge içinde bulunurlar. Kan sıcak ve nemli olan havaya; balgam soğuk ve nemli olan suya, safra sıcak ve kuru olan ateşe; sevda ise soğuk ve kuru olan toprağa karşılık gelmektedir. Hıltların fazla ya da eksikliği halinde çeşitli rahatsızlıklar ortaya çıkar. Kanın aşırı birikimi durumunda, vücutta ağırlık hissi, uykuya eğilim, sık gerinme ve esneme, ağızda acılık hissi, burun kanaması, karıncalanma, ciltte kızarıklık ve sivilce oluşumu gibi belirtiler ortaya çıkabilir. Balgam fazlalığı durumunda ise vücut ağırlığı artışı, uyku hali, hazımsızlık ve vücut sıcaklığında azalma gibi bulgular gözlemlenebilir. Safra fazlalığı, uykusuzluk, yüzde sararma, ağızda acılık, susama hissi ve iştahsızlık gibi semptomlara yol açabilir. Sevda fazlalığı durumunda ise korkulu rüyalar, karamsarlık, iştahsızlık ve kilo kaybı gibi belirtiler görülebilir. Soğuk hastalıklar genellikle balgam fazlalığından, sıcak hastalıklar ise safra fazlalığından kaynaklanır. Hastalığın teşhisi, vücuttaki sıvıların artışının belirlenmesi yoluyla yapılır.²⁰

Hıltlarda oluşan dengesizliklerin neden olacağı hastalıklardan korunmak için veya böyle bir hastalık ortaya çıktığında, çeşitli macunlar, şuruplar, şerbetler ve çaylar kullanılır. Hastalığın tedavi sürecinde, kişinin mizacına uygun beslenme alışkanlıklarının ve yaşam tarzının etkili olduğuna da inanıldığından kişiye göre düzenlemeler yapılması gerekir. Bu nedenle, hılt kaynaklı hastalıkların oluşmaması adına, insanlar sağlıklarını korumak için doğal dengeye uygun bir yaşam tarzı benimsemeli ve beslenme alışkanlıklarına dikkat etmelidirler. Bu şekilde vücudun doğal dengesini koruyarak hastalıklardan korunmanın mümkün olabileceği düşünülür.²¹

Sonuç olarak şaman geleneklerinde hastalıkların kaynağı hem bedensel hem de ruhsal ve manevi etkenlere bağlı olabilir. Şamanın şifacı rolünün bir parçası da hastalıkların hangi

¹⁷ Nurgül Moldaliev, *Kırgız Türkçesinin Sağlıkla İlgili Söz Varlığı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 13.

¹⁸ Mehmet Çeribaş, "Şaman/Bakı Tipolojisi Bağlamında Kırgızlarda Halk Hekimliği Geleneği ve Halk Hekimleri-I", *Religious Sciences* 2 (2014), 70.

¹⁹ Tuğba Gönel Sönmez, "Uygur Halk Hekimliği Uygulamalarında Çay ve İşlevleri", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 11 (28 Haziran 2018), 69.

²⁰ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi* (Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), 125-126.

²¹ Sönmez, "Uygur Halk Hekimliği Uygulamalarında Çay ve İşlevleri", 68-69.

nedenden kaynaklandığını bulabilmesine bağlıdır. Şamana has yetiler sayesinde diğer insanların göremeyeceği, özellikle ruhlar tarafından neden olunan hastalıkları teşhis etmek mümkün olur. Bu teşhis kabiliyeti uygulanacak tedavinin de ilk adımı olarak kabul edilebilir ve şamanın şifacılığının önemli bir parçasıdır.

1.2. Şamanların Şifacı Rolü

Şamanlar, şifacı olarak ruhani dünyayla iletişim kurma yeteneğine sahip olduklarına inanılan özel kişilerdir. Bu yüzden insanların hastalık ve ölümle mücadeleleri öncelikli görevleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle, Eliade, Şamanizm'i bir dinden ziyade, görünmeyen alem ile irtibat kurup, ruhların desteğini aldıktan sonra beşerî olayları yönetmek olarak tanımlar.²² Genel olarak şaman, kehanette bulunma, büyü yapma ve kurban kesme gibi faaliyetlerle akla gelse de ruhlarla temasa geçerek hastalıkları iyileştirmek şamanın en önemli rollerindendir. Bu anlamda şamanların başlıca görevinin hastalık tedavisi olduğu ifade edilebilir.²³

Mitolojik olarak şamanların tanrılar tarafından insanlara yardım etmek için gönderildiği yaygın ve rağbet gören inançlar arasındadır. Başlangıçta, kartal gibi sembolik bir hayvan aracılığıyla gönderilen şamanlar, zamanla insan formunu alarak toplumlarına hizmet etmişlerdir.²⁴ Bu anlatının çeşitli varyasyonları olmakla birlikte özünde şamanların, insanları kötü ruhlardan, çeşitli felaketlerden ve hastalıklardan koruma görevi vardır. Bu perspektif ilk şamanların toplumların ihtiyaçlarını karşılamak için gönderildiği, bu yüzden hastalık tedavisi üzerine becerilerini geliştirdikleri görüşünü ortaya çıkarmaktadır.

Hastalığın ruhlar aleminden kaynaklandığı düşünüldüğü için tedavisini de ancak ruhlar alemine erişebilen ve ruhları etkileyebilen birisi yapabilir. Bu anlamda, hastalıkla mücadele etmek ve şifaya kavuşturmak, ancak belirli seviyede ruhsal deneyim yaşamış olan bir şaman tarafından gerçekleştirilebilir.²⁵ Şamanın tedavi edebilme gücü hastalıklara kötü ruhların neden olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Hastalığın kaynağı diğer dünyanın ruhları olunca o hastalığı iyileştirebilecek kişinin de o dünyaya ve ruhlarına ulaşabilecek ve etki edebilecek birisi olması gerekmektedir.²⁶ Şaman, diğer dünyanın ruhları ile iletişim kurarak iyileştirilmesi mümkün olan hastaları iyileştirir veya ölen kişilerin ruhlarının öte dünyaya yolculuk etmesini sağlar. Örneğin şamanlar göğe çıkarak hastalıkların nedenlerini araştırabilir veya hastalığa neden olan etkenleri bertaraf etmeye çalışabilir. Şamanın göğe çıkış motifi bireysel hastalıklara veya salgınlara dair kehanetlerde bulunmak için de kullanılmıştır. Bunun

²²Eliade- Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 259.

²³ Perrin, Şamanizm, 75.

²⁴ Kürşat Bardakçı, "Eski Türklerin Geleneksel İnanç Sisteminde Salgın", *Türk Dünyası Araştırmaları* 126/248 (31 Ekim 2020), 44.

²⁵ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil (İstanbul: İşaret Yayınları, 1994), 66; Eliade, Şamanizm, 247-248.

²⁶ Cemal Şener, *Şamanizm İzmler Serisi* (İstanbul: Bds Yayınları, 1996), 23.

yanı sıra hastalıkların kökenini araştırmak ve iyileştirmek için bir araç olarak da kullanılır. Tanrılara hastalıklara son vermesi için dua eder ve koruyucu adaklar sunarlar. Bu, toplumun sağlığını korumak ve hastalıklarla mücadele etmek için önemli bir araçtır. Çünkü geçmişten bugüne şamanlar bireyin olduğu kadar toplumun ruhsal ve fiziksel sağlığını korumak için tanılarla iletişime geçme yetkisine sahiptirler.²⁷

Sadece ruhlar alemini değil hastanın durumuna neden olan metafizik unsurları da şaman görebilir. Örneğin ruhun kaçırıldığını veya hastanın başka bir ruh tarafından mı ele geçirildiğini anlayarak teşhisi koymuş olur. Hastalığın nedenleri teşhis edildikten sonra uygulanacak tedavi de ancak şamanın sahip olduğu yetilerle yapılabilir. Eğer ruhlar alemi ile iletişim kurulacaksa veya bir kurban sunulacaksa buna karar verecek olan da uygulayacak olan da şamandır. Sırta erme sürecinde şaman bu yetileri edinecek böylece evrene ve insana dair bir iç görüşü kazanacaktır. Bu iç görüşü ile insan ruhunun kırılganlıklarını, düşmanlarını, onu tehdit edecek unsurları, bu tehdit unsurlarının neler yapabileceğini öğrenir.²⁸

Şaman bir tür trans halinde göğe yükselerek veya yeraltına inerek ruhlarla ilişkiler geliştirir. Ölü ruhları, cinler veya doğanın ruhları ile kurduğu iletişim üzerinden onları tedavi amaçlı kullanma yetisi kazanır.²⁹ Şaman şifacı görevini yerine getirebilmek için düzenlediği ritüellerde de bu yetileri kullanır. Bir çeşit trans haline girdiğinde ruhların bulunduğu dünyalar ile iletişime geçtiğine inanılır.

Hasta ruhun iyileştirilmesi, kayıp ruhun bulunması ve ölen kişinin ruhunun öteki aleme götürülmesi gibi şaman uygulamaları, şamanın bireysel çabalarıyla gerçekleştirilmektedir. Bu süreçte şaman, mistik esirmenin ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilebilecek bir bilinç haline geçmektedir. Bu bilinç halinde şaman, ilahi söylerken bilinmeyen bir dil konuşabilir, transa kolay geçmek amacıyla bitkiler kullanabilir ya da çeşitli hayvanları taklit edebilir.³⁰

Şamanlar öteki dünya ile belirli yöntem ve araçları kullanarak iletişim kurma becerisine sahip olmanın ötesinde diğer dünyanın varlıkları ile mücadele ederek veya onları yönlendirerek insanların zarar görmesini engelleyebilirler. Şamanların şifacı gücü öteki dünya varlıkları üzerinde sergileyebildikleri bu etkiden gelmektedir. Dolayısıyla şamanların gücünü öteki dünyadan aldığını söylemek mümkündür. Adeta öteki dünyanın insanlara zarar verme potansiyeline karşı yine öteki dünyadan elde edilen güç insanların iyiliği için kullanılmaktadır. Şaman şifalandırma etkinlikleri esnasında öteki dünya ile bu dünya arasında bağ kurabildiği veya iki dünya arasında bir aracı olabildiği ölçüde şifa sunma niteliğini sergilemiş olur.³¹

Şifacı olarak şamanlar, hastalarını tedavi edebilmek için çeşitli ayinler gerçekleştirmişlerdir. Tedaviler sırasında, şamanlar kendine özgü yeteneklerini simgeleyen çeşitli nesneler

²⁷ Bardakçı, "Eski Türklerin Geleneksel İnanç Sisteminde Salgın", 42-43.

²⁸ Eliade, Şamanizm, 248-249.

²⁹ Perrin, Şamanizm, 24.

³⁰ Perrin, Şamanizm, 52.

³¹ Perrin, Şamanizm, 14-15.

kullanılır. Bu nesneler ruhlar diyarına doğru yolculuklarında şamana rehberlik eder.³² Kötü ruhların kişinin bedenini istila edip ruhunu ele geçirmesi durumunda, şaman hastayı tedavi etmek için öncelikle transa geçer ve yardımcı ruhlarını çağırır. Yardımcı ruhlarının desteğiyle hastalığın sebebini ve kişinin ruhunun bedenini terk etme nedenini bulmaya çalışır. Hastalıkların ruhsal veya doğaüstü nedenlerinin teşhis edilip ve iyileşme süreçlerini yönetilmesi, ritüeller, danslar, ilaçlar, dualar ve diğer geleneksel uygulamalar aracılığıyla gerçekleşir.

Burada gerçekleştirilen ritüellerin içeriği veya sırası toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. İklim koşullarına, ekolojik şartlara, coğrafi bölgelere, hatta ekonomik duruma göre farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu ritüellerin bir örneğini Tunguzlarda görmek mümkündür. Şaman, hastayı tedavi etmek için önce kendi koruyucu ruhlarına başvurur. Görkemli giysilerini giyip, davulunu çalarak dans eder. Buradaki performansı ile hastayı ve izleyicileri etkisi altına almaktadır. Bu esnada transa geçmesi ile yardımcı ruhları ile irtibata geçtiğine inanılır. Bu koruyucuların yardımı ile hastalığın nedenini ve hastalığa neden olan ruhun yerini bulmaya çalışır. Eğer hastalığa neden olan dışarıdan bedene giren bir ruh ise, şaman yardımcı ruhları ile onu kovmaya çalışır. Hastalık sebebi kişinin ruhunun kaçması veya çalınması ise bu durumda kaybolan ruhu geri getirmeye çalışır.³³

Şaman şifacılığını sergilerken adeta bir gösteri de yapmaktadır. Genellikle izleyicilerin de olduğu şifa ritüellerinin uygulanması bir yönüyle şamanın öteki dünyanın aktörleri ile kurduğu iletişimi ve verdiği mücadeleyi fantastik bir şekilde sergilemesidir. Adeta hastayı iyileştirmek için gösterdiği çabayı, çektiği acıyı ve ödediği bedelleri izleyenlerine fantastik bir kurgu ile sunmaktadır. Sözleri, hareketleri, kullandığı ritüel araç ve gereçleri bu sunumun bir parçasıdır.³⁴ Hastalığın sebebini, kötü ruhların vücuttaki konumunun nerede bulunduğunu ve bedenden kaçan ruhun nereye gittiğini öğrenen şaman, kötü ruhlarla savaşırken dans eder, titrer veya boğuşma taklidi yapar. Sonunda hastanın ruhunu yeniden kişinin bedenine döndürür veya bedene girmiş olan zararlı ruhu çıkarır. Tedavi töreni sırasında yaşadığı ruhsal yolculuğu, bu yolculuk sırasında karşılaştığı engelleri ve tehlikeleri, yardımcı ruhları aracılığıyla nasıl ortadan kaldırdığını gösterir. Tanrıların, şaman atalarının ve koruyucu ruhların adlarını ve niteliklerini içeren dualar ve ilahiler söyler.³⁵

Bu noktada, iyileştirme sürecinde üçlü bir yapı ortaya çıkmaktadır. Şaman, hasta ve seyirciler bu üçlü yapıyı oluşturmaktadırlar. İyileştirme ritüellerinin vazgeçilmez bir parçasını seyirciler meydana getirmektedir. Seyircilerin ritüel esnasında bulunması şamanın faaliyetlerini toplumdan gizli tutmadığının bir göstergesidir. Şaman, ruhsal ve fiziksel iyileşmeyi amaçlar ve

³² Eliade - Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 261.

³³ Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 23-24.

³⁴ Perrin, *Şamanizm*, 80.

³⁵ Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995), 59.

bu süreçte seyircilerin varlığı, toplumsal bir destek ve anlayış sağlayarak şamanın etkisini güçlendirebilmektedir.

Şamanların tedavi pratiklerinin birey ve toplum üzerinde psikolojik ve nörolojik etkiler oluşturduğu da dikkat çeken konulardandır. Yapılan ayin sürecinde bastırılmış olan anıların ortaya çıkarılması ve bunların yenilenmesi yoluyla bilinç dışı endişelerin ifade edilmesi sağlanıp, ruhsal ve sosyal iç çatışmaların çözülmesine yardımcı olunmaktadır. Ritüeller esnasında dışa vuran duyguların ruhlar olarak adlandırılan dış güçlere bağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla düzenlenen ritüellerde, ruhlar üzerinden bir nevi hastanın duygusal farkındalık sağlamasına ve iç çatışmalarını çözümlemesine katkı sağlandığını söylemek de mümkündür. Böylece şamanlar sadece fizyolojik sorunlara çözüm sunmakla kalmayıp, ayinlerle bilişsel ve duygusal olarak harekete geçmeyi sağlayarak hastaları tedavi etmektedir.³⁶

Bu anlamda, şaman geleneğinde, ritüeller ve semboller aracılığıyla sağlanan psikolojik ve ruhsal bütünlük, sembolik (metaforik) düşünce süreçleri ve toplumsal uyum mekanizmaları bulunur. İnsanların çeşitli bilinç durumlarına erişerek ruhsal iyileşme ve dönüşüm sağlamalarını amaçlar. Bu yüzden farklı bilinç durumlarının ruhlar dünyasıyla etkileşim kurma pratiği, temel dini ritüellerin bir parçasıdır. Yapılan uygulamalar şamanların toplumun ruhsal ve fiziksel sağlığını iyileştirmek için ruhsal dünyayla bağlantı kurma inancına dayanır. İnsan evrimi sürecinde bu yolların seçilmesinin nedeni, stres tepkilerinin yönetilmesi, psikolojik bütünlüğün sağlanması ve sosyal uyumun güçlendirilmesi gibi işlevlere sahip olmalarıdır.³⁷ Şamanlar bastırılmış duygular ve bilinçdışı durumlar üzerinde psikolojik olarak etkili olabilirken, ayinlerdeki sembolik unsurlar aracılığı ile insanların içsel dönüşümünü sağlamasına katkıda bulunur. Ruhlarla olan özel ilişkileri ve dini mitoloji içindeki konumu, tedavi yöntemlerini kültürel bir bağlama oturtur ve tedavi süreçlerine derinlik kazandırır. Diğer dinlerde de benzer temalar bulunmasına rağmen, şaman şifacılığı özellikle doğaya, ruhlar dünyasına ve sembolizme dayalı ritüeller üzerinden tedavi etme amacı ile ön plana çıkar.

Genel olarak şamanlara dair güçlü bir güven söz konusu olsa da bazı durumlarda şamanlar başarısız olarak da nitelendirilebilirler. Şamanın tedavisinin etki göstermemesi yetersizliğine yorumlanırken, hasta üzerindeki etkisi ne kadar büyükse şamanın o kadar güçlü olduğuna inanılır.³⁸

Şamanlar kültürel ve toplumsal bağlamda özel bir rol üstlenerek, topluluk içindeki olumsuzlukları tespit etmek ve çözmekle yükümlü olan geleneksel figürlerdir. Bu yüzden sıradan insan algısının ötesinde yeteneklere sahip olduklarına inanılır. Hastalık, avcılık ve

³⁶ Michael Winkelman - çev. Ramazan Adıbelli, "Orijinal Nöroteoloji Olarak Şamanizm", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2015), 93.

³⁷ Mihaly Hoppal- Fatih Sel, *Şamanlar ve Semboller* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2021), 101.

³⁸ Perrin, Şamanizm, 79-80.

savaş gibi durumlarda, şamanlar topluluğun rehberi olarak da kabul edilir. Şamanlar bireysel çıkarlar için değil, toplumun genel dengesini koruma hedefiyle çalışırlar. Hastalık durumunda, hastalığa sebep olan ruhu uzaklaştırmak ve hasta olan bireyin ruhunu yardımcı ruhlarına başvurarak bulma çabasına girişmek gibi görevleri vardır. Bu bağlamda, bireysel ve toplumsal olarak fizyolojik ve ruhsal dengeyi sağlamak şamanların başlıca görevidir.

1.3. Şamanların Şifacı Niteliklerini Kazanma Süreci

Şamanlar yaşadıkları toplulukların içinde önemli ve zorlu görevler yerine getirebilmek için ulaşmaları gereken bir yetkinlik düzeyi vardır. Hatta şamanın yükü çok ağır olarak görüldüğünden bazı bölgelerde şaman olmak hiç istenilmeyen bir durumdur. Yetkin olmayan kişiler şamanlık yapmaya çalışırlarsa kendilerine veya toplumlarına zarar verebilirler. Gerekli yetkinliğin oluşabilmesi için öncelikle bir kişinin şaman adayı olarak seçilmesi gerekir. Seçilmenin ardından manevi olarak ve usta bir şaman gözetiminde tamamlanması gereken eğitim süreçleri vardır. Bu süreci tamamlayan adayın şaman olma niteliğine sahip hale geldiğine yani sırra erdiği inandır.

1.3.1. Şamanlığa seçilme

Şamanlar genellikle kendi istekleri dışında ataları ve yardımcı ruhları tarafından seçilen bireylerdir. Ancak şamanlık için seçilme süreci üç farklı şekilde gerçekleşebilir. İlk olarak kişisel bir istek olmaksızın, etki altına alan bir seçilme söz konusu olabilir. İkincisi, bireyin kendi isteğiyle aktif bir şekilde şamanlığı arzulamasıyla şamanlık statüsüne ulaşması mümkündür. Üçüncüsü ise şamanlık geleneğinin aile içinde nesilden nesile aktarılması neticesinde atalardan gelen miras neticesinde kazanılabilir. Bu üç yoldan herhangi biriyle birey şamanlık rolüne erişebilir. Kendi isteğiyle seçilme, kişisel arayış veya miras yoluyla şamanlık statüsüne erişme süreci, bireyin yaşantısına ve kültürel bağlamına bağlı olarak farklılık gösterebilir. Ayrıca birey bu yollardan birden fazlasını aynı anda gerçekleştirmesiyle de şamanlık pozisyonu elde edebilir.³⁹ Bahsi geçen seçilme şekillerinden en çok kabul görülen miras yolu ile olan şamanlıktır. Atalarından aktarılma durumunda, şaman adayı bir bakıma ölmüş olan şaman atası yerine geçerek onun sırlarını da kendi bünyesine eklemiş olur. Böylece şamanlık görevine bir birikimle başlar.

Bir kişi şaman adayı olarak seçilmişse kendisine özgü belirtiler göstermeye başlar. Bu belirtiler genellikle rüyalar, görümler, hastalıklar ve belirli besinleri sindirememesi gibi normal olmayan durumları içerir. Rüyalar şaman adayına, bu dünyadaki olaylar hakkında özel bir iletişim aracılığıyla bilgi verilmesine hizmet eden özel bir dil olarak kabul edilir. Hastalıklar diğer

³⁹ Eliade, Şamanizm, 31-32; Perrin, Şamanizm, 31-32.

dünyalar ile kurulan iletişimin bir belirtisi olarak algılanır. Ayrıca birtakım besinleri sindireme gibi durumlar diğer dünyalardaki hayvan ruhlarından gelen bir ikaz olarak değerlendirilir ve yine öteki dünyayla kurulan özel bir ilişki olarak nitelendirilir.⁴⁰

Şamanlığa seçilmiş olmanın en önemli belirtilerinden birisi bazı hastalık hallerinin görünmeye başlamasıdır.⁴¹ Bu anlamda şaman olma sürecinin temel yapı taşlarından birisini de şaman hastalığı oluşturmaktadır. Şaman hastalığı çeşitli kültürlerde farklı isimlerle ifade edilmiştir. Çok küçük yaşlarda başlayan şamanlık belirtileri buluş çağından itibaren belirginleşmeye başlayarak ciddi rahatsızlıklar ortaya çıkarır.⁴² Bu hastalık şamanların (Yakut) ruhsal boşluklarını doldurup ruhlarını güçlendiği ve şamanlığı kabul etmeleriyle geçer ya da şamanlığı kabul etmemesiyle şamanın delirmesi veya ölmesiyle sonuçlanan bir süreci kapsar.⁴³

Şaman hastalığına yakalanmış olan şaman adayları açlık, soğuk, yalnızlık ve işkence gibi süreçlerle mücadele ederken aslında bu zorluklar onun bu yolculuktaki içsel deneyimlerini zenginleştirir ve ruhsal yolculuklarını derinleştirmesine yardımcı olur.⁴⁴ Adayın bu yolculuğa başlaması şamanlığı kabul ettiğinin bir göstergesi olduğundan ilerleyen süreçte zorluklar sona erecek şaman mükafatlandırılıp donanımlı bir hale getirilecektir. Şaman adayının göstermiş ve geçirmiş olduğu tüm bu zorlu süreçlerde ata ruhların şamana musallat olması durumuna Altaylarda “ruhun basması-töz basıp yat” ismi verilir.⁴⁵ Ruh basması şaman olacak bireylerde kendinden geçme hali, sara benzeri nöbetler ve sinir hastalığı gibi belirtiler göstermekle beraber şamanlığın kabulü ile bu belirtiler sona erer.⁴⁶

Şaman hastalığının yanı sıra şaman adayın vücudunda bulunan anormallikler de seçilmesinin önemli işaretleridir. Bu anormallikler organ fazlalıkları şeklinde kendini gösterebilir. Özellikle başparmak fazlalığı (Oybon) veya karın bölgesindeki “Kieli” adı verin delik ya da boşluğun bulunması bu durumlar arasında öne çıkar. Başparmak özellikle Sibiryâ bölgesinde insanın özünün bulunduğu yer olarak sembolik bir anlam taşır ve şamanın yolculuğundaki yeteneklerini belirleyen bir işaret olarak değerlendirilir. Kieli ise şamanların karın bölgesinde bulunan bir veya birden fazla boşluk ya da deliktir. Kieli’ye sahip olan şamanlar özel yeteneklere ve enerji merkezlerine sahip kabul edilirler. Ayin sırasında bu bölgeye kesici ve delici aletler saplayarak kendilerine acı çektirebilirler, ancak sonrasında bu yaralanmalardan kalan herhangi bir iz bırakmazlar. Kieli şamanların enerjisini depoladığı, kişilerdeki hastalığı buraya attığı ve kötü enerjileri uzaklaştırmak için kullandığı bir alan olarak bilinir ve kabul

⁴⁰ Perrin, Şamanizm, 36-40.

⁴¹ Mihaly Hoppal, *Avrasya’da Şamanlar*, çev. Bülent Bayram- Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 23.

⁴² Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 50.

⁴³ Güngör, “Şamanizm”, 38/326.

⁴⁴ Yeşim Paktin, *Şaman Yorumları ve Büyüsellik* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 6-7.

⁴⁵ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 77; L. P. Potapov, *Altay Şamanizmi*, çev. Metin Ergun (Konya: Kömen Yayınları, 2012), 100.

⁴⁶ Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 12.

edilir.⁴⁷ Bu fiziksel belirtiler, genellikle ölmüş bir ata şamanın ruhunun aktarıldığının göstergesi olarak kabul edilir. Bu tür durumlarda ata şaman ruhu, şaman adayını kendi özünden türeyen bir güçle beslemek arzusundadır. Bu bir şamanlık belirtisidir ve bu özelliklere sahip şamanlar ayrıcalıklı bir konuma sahip olup genellikle güçlü ve özel olarak değerlendirilirler.

1.3.2. Sırta erme

Şaman seçildikten sonra misyonunu yerine getirebilecek donanımına erişmek için iki yönlü bir eğitim sürecinden geçmelidir. Bunlardan birisi sırta erme de denilen şamanın esirme yolu ile donanım elde etmesini içerir. Diğer ise şamana yaşadığı topluluğun şaman geleneğinin öğretilmesini içerir. Bu eğitimlerden ilki şamanın metafizik alanda içsel deneyimler ve bilinç kazanmasını sağlayan transa benzer hallerde alınan eğitimidir. İkincisinde ise genellikle bir usta şaman rehberliğinde adaya kendi toplumunun kullandığı isimler, mitolojiler ve ritüeller öğretilir. Şamanların kullandığı kendilerine has dil ve uygulamalar da bu eğitim sırasında öğretilir. Bu eğitimlerin sonunda şamanın sırta ermesi ile artık şamanlık görevlerini yerine getirilebilecek bir kabiliyete eriştiğine inanılır. Bir şamanın sırta ermesi bazen topluluk önünde gerçekleşir veya bir törenle de kutlanabilir.⁴⁸

Şamanın hastalık, rüya veya esirme gibi yollarla seçilmesiyle beraber başlayan süreç sırta erme ile devam eder. Sırta ermek için çekilmesi gereken acı bazen hastalıklar yolu ile ödenirken bazen de sırta erme törenlerinde sembolik anlamlar taşıyan ritüeller ile karşılanmış olur. Sırta erme süreçlerinde de farklılıklar olabilmekle beraber, genellikle sembolik olarak bedenin parçalanmasını ve yeniden oluşturulmasını içerir. Bu sırada şaman adayı gökyüzüne ve yeraltına yolculuklar yaparak ölmüş şamanların ruhlarından rehberlik alma fırsatı bulur. Bazı geleneklerde bunların hepsi bulunurken bazılarında bir kısmı sırta erme için yeterli görülmüştür.⁴⁹

Eliade şamanın sırta ermesinin hastalıkla çekilen acı yanında, bedenin parçalanması ve iç organların yeniden oluşturulması gibi sembolik işlemleri içeren karmaşık ritüellerden oluştuğunu belirtmiştir.⁵⁰ Sırta erme ritüellerinde şaman adayının bedeni üzerinde ruhlar tarafından icra edilen işlemler olduğuna inanılır. Bu ritüellerin neler olduğu ve nasıl yapıldığına dair farklı anlatılar mevcuttur. Şamanın bedenin parçalanması, etlerinin pişirilmesi, kemiklerin ayrı yerlere dağıtılması ve cinlerin bedenin parçalarını yemesi gibi anlatılar bunlardan bazılarıdır.⁵¹ Bu ritüeller şamanın sırta erme sürecinde geçtiği bir aşama

⁴⁷ Hoppal, *Avrasya'da Şamanlar*, 22-23; Tuğba Mercan, *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 109.

⁴⁸ Eliade, *Şamanizm*, 32.

⁴⁹ Eliade, *Şamanizm*, 56.

⁵⁰ Eliade, *Şamanizm*, 56.

⁵¹ Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 50-51.

olarak kabul edilir. Bu süreç şamanın metafizik güçlerini geliştirmeyi, bilgelik kazanmasını ve topluluğa etkili bir şekilde hizmet etmesini amaçlayan derinlemesine bir dönüşüm sağlayıp kendisine özgü yetenekleriyle donanmasını sağlar. Şamanın bu süreci manevi olarak atlatması aslında onun insanlık adına yapılacak hizmetlere kendisini adayarak kurtulması sürecini de temsil eder.

Esirme yolu ile elde edilen yetkinliklerin yanında usta bir şamandan da alınan eğitim de önemlidir. Usta şaman adaya uzunca bir süre şamanların görevleri, sorumlulukları, neleri nasıl yapacakları konusunda eğitim verir. Bu süreçte şamanlığa seçilmiş olan kişi ruhlarla nasıl irtibata geçeceğini, onlarla nasıl konuşacağını, hangi kostümleri giyeceğini, hastalıkları nasıl teşhis ve tedavi edeceğini usta çırak ilişkisi içinde öğrenmiş olur. Bu anlamda şaman olma süreci usta bir şamandan alınan eğitim olmadan tamamlanamaz.⁵²

Eğitim süreci genellikle “şaman kaldırması” ismiyle anılan bir ritüelle tamamlanır.⁵³ Şaman kaldırma ritüeli, şamanlık geleneğinin temel aşamalarında olan bireyin şamanlık sanatını öğrenmesini sağlayan bir töreni içerir. Şaman adaylarının toplumların içindeki rol ve statüsü ritüel ve törenlerle belirlenir. Şaman adayları (Bayatlar), şamanlık yolculuklarına başlamadan önce topluluklarını dolaşarak lokma toplarlar ve aynı zamanda toplumu törenin düzenleneceği ormanlık alanda birleştirirler. Tören sırasında, geleneksel olarak davul yerine iki adet asa kullanılır. Ayrıca, toplumdan seçilen bir kişi şaman adayının atası olarak belirlenir. Şaman ve atası ateş etrafında dualarını okurlar. Ritüelin başlangıcında usta şamanlar tarafından dokuz gün boyunca çeşitli hayvanlar kurban verilir ve acemi olan şamanı kaldırma törenine hazırlarlar. Şaman adayı ise ilk törenini gerçekleştirmeden önce keçe üzerine oturtularak kaldırma ritüeli ile bu önemli süreç için hazırlanır.⁵⁴ Şaman kaldırma günü, törene katılanlar bir meydanda toplanır ve bu meydanın içinde dokuz ağaç bulunur. Bu ağaçlar hayvan derileri ile kaplanır. Törende bulunanlar şaman adayının keçe üzerinde oturduğu alana doğru yönelir. Ritüelin belirleyici aşamalarından birisi ise usta şamanın, şaman adayının başına birkaç kez “tarasun” dökmesi ve sembolik bir ritüel yapmasıdır. Ritüel sonunda törende bulunan diğer katılımcılar ise buldukları ağaç dalları vb. nesneler ile şaman adayının canını yakana kadar ona vururlar. Sonraki aşamada ise aday keçe üzerinde otururken deri ile kaplı ağaçlara doğru götürülür. Şaman bu ağaçlardan ilk önce en sonuncusuna atlar sonrasında ise ardışık bir şekilde ağaçlardan atlayarak üç turu tamamlar. Törenin son aşamasında şaman keçeye geri oturtularak dua eder ve şarkılar söylemeye başlar.⁵⁵ Bu ritüel şaman kaldırma sürecinin pratik uygulama şekillerinden bir tanesi olup şamanın şamanlık bilgisi ile donanması sürecinde geçtiği adımlardan bir tanesini oluşturarak farklı kültürlerde farklı varyasyonlar da görülebilir.

⁵² Eser Kara, *Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 26.

⁵³ Kara, *Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi*, 26.

⁵⁴ Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 13.

⁵⁵ Kara, *Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi*, 26.

Şamanın manevi ve metafiziksel eğitimi içerisinde birçok ritüeli barındırır. Şamanın temizlenme süreci olarak adlandırabileceğimiz bir sonraki aşama usta şaman dokuz genç ile iş birliği yaparak gerçekleştirmiş olduğu bir ritüeldir. Görevlendirilmiş olan bu gençler süreç boyunca usta şamanın manevi oğulları olarak kabul edilir. Genellikle ilkbaharda gerçekleştirilen bu törenin ilk adımında şamanın manevi oğullarının nehirden su getirmeleri gerekir. Bu yüzden nehirden su almadan önce nehrin koruyucu iyesine saygı göstermek amacıyla saçı saçar ve yol boyunca toplamış oldukları dal parçalarını süpürgeye dönüştürürler. Süpürge ilerleyen aşamalarda kullanılacak olan önemli bir aracı sembolize eder. Bir sonraki aşamada usta şaman önceden hazırlanmış olan bir kazana çeşitli otlar ve ağaç kabukları ekler. Daha sonrasında kurbanlık bir keçinin kanı, tüyleri, boynuzları ve toynakları da kazanın içine ilave edilir. Et ise meydana bulunan kadınlara verilir yemek yaptırılarak ritüele katılmış olan tüm katılımcılara ikram edilir. Yemek yenildikten sonra usta şaman kürek kemiği ile fal açarak, şaman adayının ata ruhlarını çağırır. Çağırılmış olduğu ruhlara ise saç olarak şarap ve süt ikram eder. Şaman daha öncesinde gençler tarafından hazırlanmış olan süpürgeyi suya batırarak şaman adayının sırtına vurur. Bu ritüel ile şaman adayı tüm olumsuz etkilerden uzaklaştırılıp arınarak temizlenmiş olur.⁵⁶

Şaman adayının yaşadığı zorlu süreçler, şifacılık niteliklerini geliştirme amacını taşır. Bu süreçler adayların ruhsal ve manevi olgunlaşmasını sağlayarak, şifa verme yeteneklerini güçlendirir. Her bir şaman geleneği, kendi kültürel ve tarihsel bağlamında şifa yöntemleri ve ritüelleri gerçekleştirir. Burada bahsi geçen tüm süreçlerin farklı şekillerde hikayeleştirildiği birçok örnek olmakla beraber burada tamını belirtmek pek mümkün değildir. Tüm örneklerde şamanın ruhsal bir deyim yaşayarak daha yüksek bilince eriştiği teması vurgulanır. Geçmişteki olumsuz deneyimlerinden arınma süreci, şifacıların hastalara daha iyi bir anlayış ve duyarlılıkla yaklaşmasını sağlar. Şaman adaylarının deneyimlediği ruhsal dönüşüm, içsel bilgeliklerini ve iyileştirme güçlerini artırarak, hastaları tedavi etme kapasitelerini güçlendirir. Bu süreçlerde öğrenilenler, şamanların hastalıkları teşhis ve tedavi etme becerisine yön verir. Sonuç olarak, şaman adaylarının geçirdiği ruhsal ve manevi eğitim ve dönüşüm süreçleri, şifacı olan şamanların şifa verme yeteneklerini artırır ve hastalarına daha etkili bir şekilde yardımcı olmalarını sağlar.

⁵⁶ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2019), 80-81.

2. BÖLÜM

ŞAMAN TEDAVİLERİ

İnsanlık, tarih boyunca hastalıklarla mücadele etmek ve sağlığını korumak için çeşitli teşhis ve tedavi yöntemlerini geliştirmiştir. Yaşamın temel kaynağı olan sağlığa büyük önem verilmiş, hastalıkları tanımlama ve şifa bulma amacı ile çeşitli tedaviler uygulanmıştır. Geleneksel yöntemler dini ve manevi anlamlandırmalara çokça yer verir. Şamanların hastalıkları tedavi etmek için kullandıkları yöntemler ve ritüeller de böyle bir arka plana sahiptir. Farklı coğrafyalarda uzunca bir tarihi geçmişe sahip olan şaman şifacılığı çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar atalarından miras aldıkları ve kendi yaşam tarzları ve inançlarıyla zenginleştirdikleri bu tedavi uygulamalarını sağlıklarına kavuşmak amacıyla kullanmışlardır. Tüm bu yöntemlerin bir araya gelmesiyle şaman şifacılığı olarak ele alabileceğimiz bir tedavi alanı oluşmuştur. Bu tedavi alanının iki önemli unsuru, şifa verdiği inanan araçlar olarak sınıflandırdığımız unsurlar ve bunların kullanımının gerçekleştiği şifa ritüelleridir.

2.1. Tedavi Araçları

Bir şifacılık uygulaması olarak Şamanizm, doğaüstü güçlerle etkileşime dayanan ritüellerden ve tekniklerden oluşur. Şamanlar, hastaları iyileştirmek amacıyla danslar, şarkılar, davul, kostüm ve bitkisel ilaçlardan alt ve üst dünyaya yolculuk yapmaya kadar pek çok araca başvurur. Bu araçların bireysel ve toplumsal olarak iyileşme ve dengeyi korumaya yönelik işlevleri olduğuna inanılır. Kendilerine ait iyileştirme potansiyellerinin yanında onların işlevini yerine getirmesini sağlayacak bir şaman tarafından kullanılmaları da tedavi için oldukça önemlidir. Bunun için sadece seçilmiş ve eğitimden geçirilmiş şamanların elinde şifa etkisi oluşturabilirler. Şamanlar da hastaları iyileştirebilmek için bu araçlara muhtaçtır. Örneğin, bir şaman diğer dünyalara yolculuklar yapıp ruhların yardımını almadan şifacı rolünü üstlenemez. Bu yönü ile şamanların kullandığı maddi ve manevi araçların modern tıp uygulamalarındaki ilaçlar ve cihazlar gibi bir fonksiyonu eda etmesi beklenir. Özet olarak şaman şifacılığında şamanların bireysel nitelikleri ve kullandıkları araçlar tedavi sürecinin ayrılmaz iki parçasıdır.

2.1.1. Koruyucu ve yardımcı ruhlar

Şaman, ruhlar ve tanrılarla doğrudan iletişim kuran kişidir. Tüm şamanlar için ortak olan temel iki ruh kategorisi mevcuttur: koruyucu ruhlar ve yardımcı ruhlar. Koruyucu ruhlar genellikle ulu tanrılar veya ruhlar olarak kabul edilir; örneğin, Tanrı Ülgen ve onun çocukları, ateş ruhları, kutsal dağ ruhları bunlara örnek olarak sayılabilir. Bu koruyucu ruhlar,

şamanların dualarına, adadıkları kurbanlara ve dileklerine cevap vererek onlara ani ve etkili yardımlarda bulunurlar. Yardımcı ruhlar ise daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bunları da kendi içerisinde iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta “tös” adı verilen şamanların ata ruhları bulunurken, diğer bir grup ise şamanın farklı görevlerinde yer alan ve evrenin çeşitli bölgelerinde yaptığı yolculuklarda yanında bulunan ruhlardan oluşur. Bu ruhlar, şamanın ayin başlamadan önce çağırdığı ve ona yalnız bırakmayan yardımcı ruhlardır. Özellikle “hizmetkar tef ruhları” olarak adlandırılan bu ruhlar, şamanın temel gücünü oluşturur.⁵⁷ Ata ruhlar aynı zamanda öldükten sonra gerçeklik sınırlarını aşarak, soyundan gelen nesillere veya dostlarına yardım etmek için orta dünyada kalmayı seçen manevi varlıklardır.⁵⁸ Bu ruhlara dair inanış, şamanların manevi ve fiziksel dünyalar arasında aracı bir rol oynadığına dair inançlara temel teşkil eder.

Şaman geleneğinin özünde, doğaüstü varlıklara, ruhlara ve metafizik güçlere dair inançlar önemli bir yer tutar. Şamanlar görevlerini yerine getirirken yardımcı ruhlara büyük ihtiyaç duyarlar. Özellikle geleneksel şaman kültürlerinde, bu yardımcı ruhlar, şamanın yolculuklarında ve ritüellerinde ona rehberlik eden, destekleyen ve koruyan varlıklar olarak kabul edilir. Şamanın gizemli dünyasında, bu ruhlar merkezi bir rol oynar. Manevi ve fiziksel güvenliğini sağlamak, ona bilgi ve yeteneklerini aktarmak, şifacı veya rehber rolünü etkin bir şekilde yerine getirmesi için gerekli olan gücü temin etmek gibi görevleri üstlenirler. Tören gerçekleştirirken yardımcı ruhlar şamanın içine girebilir, bilincini etkileyip kişiliğini değiştirebilir. Bu perspektiften bakıldığında, şamanın gücü ve etkinliği sahip olduğu yardımcı ruhların niteliği ve gücüyle doğrudan ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle şamanın kabiliyeti güçlü bir yardımcı ruha sahip olup olmamasına dayanır.

Yardımcı ruhlar genellikle hayvan biçiminde betimlenir. Şamanların hayvan donuna girdiğine dair olan yaygın inançta şamanların törenler sırasında kurt, boğa, ayı, karabatak gibi hayvanları temsil ettiği düşünülür. Ancak bu dönüşümler fiziksel değil manevi ve semboliktir. Şamanların hayvan donlarında ruhsal olarak seyahat ettiğine inanılır ve bu süreçte yardımcı ruhlar, genellikle bu hayvan formlarında ortaya çıkar. Her bir hayvan ruhunun kendisine has işlevleri olur. Örneğin, kuş formundaki yardımcı ruhlar şamanın üst dünya yolculuklarına yardım ederken, karabatak formundaki yardımcı ruhlar ise alt dünya yolculuklarında şamana eşlik ederler. Bu inançlar hayvanların ruhsal ve sembolik anlamlarına atıfta bulunarak, şamanların onlarla olan manevi bağını vurgular.⁵⁹

Ölen topluluk başkanları, ocak, orman ve su iyeleri ile ilişkilendirilen ruhlar şaman geleneğinde önemli bir yer tutan yardımcı ruhlar arasında yer almaktadır. Ölen şamanların ruhları, şamanlara kılavuzluk ederek, manevi görevlerini yerine getirirken onlara yol gösterici

⁵⁷ Potapov, *Altay Şamanizmi*, 98-99.

⁵⁸ Michael Harner, *Şamanik Şifa*, çev. Yasemin Şen (İstanbul: Ray Yayıncılık, 2014), 47-48.

⁵⁹ Cemal Şener, *Şamanizm: Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini* (İstanbul: Ad Yayıncılık, 1997), 29.

olurlar.⁶⁰ Bu yardımcı ruhlar şamanın manevi dünya ile bağlantısını güçlendirirken toplumun sağlığı ve refahına katkıda bulunurlar.

Yakut kültüründe, yardımcı ruhların en önde geleni “iye kıl” olarak bilinir. “Hayvan ana” veya “emeget” olarak da anılır. Bu ruh ritüeller esnasında şamanın gören gözü duyan kulağı olur. İye kılın ölmesi durumunda, şamanında öleceğine dair bir inanış mevcuttur. Emegetin şamanın ruhunun bir eşi veya hayvana dönüşmüş hali olarak düşünülebileceği de ifade edilir. Genel şaman ritüellerinde kuş ruhları, yüksek seviyedeki ruhlar ve en son emeget olan ruhlar çağırılarak ritüele başlanır.⁶¹ Bu sırlama şamanın düzenlemiş olduğu ritüelin düzeni ve etkisi açısından önemlidir. Emeget gibi güçlü ruhların katılımı ritüellerin başarılı olması ve istenilen sonuçların elde edilmesi için hayati önem taşır. Şaman, bu yardımcı ruhları vasıtasıyla manevi ve fiziksel olarak dengeyi koruma ve sağlama görevini yerine getirir.

Şaman, hayvan ruhları bazen bitki ruhları bazen ise dünyadan göçüp giden üstatların rehber ruhu ile bağlantı kurar. Şamanın dünyasında her şey bir ruha sahiptir ve canlıdır. Bir şamanın en önemli manevi rehberi kendi ruhsal erk hayvanlarıdır. Erk hayvanları bireylerin kişilik açısından benzerlik gösterdikleri hayvanların doğasını anlamaya dayalıdır. Bu hayvan ruhları kişinin kendi içsel dünyasını keşfetmesine ve bu süreçte ortaya çıkan eksiklikleri ve sorunlarını anlamlandırmasına hizmet etmektedir. Bu bağlamda bireylerin benzerlik gösterdikleri hayvanların ruhları zor zamanlarda rehberlik etme ve yol gösterme yeteneğine sahiptirler. Bir kez ruhsal erk hayvanıyla tanışıldığında onun ile her zaman bağlantı içinde olup ondan rehberlik alıp beslenmektedirler. Erk hayvanları insanların, toplumların ve gezegenin iyileşmesini sağlamada şamana destek olmaktadır.⁶²

Şamanların varlık anlayışında doğanın bir parçası olarak hayvanların sadece maddi varlıkları yoktur. Aynı zamanda hayvanlar rehberlik eden, koruyan ve öğreten varlıklar olarak kabul görürler. Sürüngenler, memeli hayvanlar, deniz ya da kara hayvanlarının hepsi birer erk hayvanı adaydır. Yalnız evcil hayvanlar insanların boyundurukları altında olduklarından dolayı erk hayvanı kategorisinde nitelendirilmezler. Erk hayvanını belirlemenin ve onunla iletişime geçmenin çeşitli yolları vardır. Örneğin doğayı gözlemleyerek benzerlik gösterdiği hayvanları anlamaya çalışmak bir yoldur. Bunun yanında, bir şamana danışarak, rüyalar yolu ile veya insanın hayalinde belirmesiyle bir erk hayvanıyla tanışmak mümkündür. Özellikle rüyalarda sık sık görülen hayvanların kişinin erk hayvanı olma potansiyeli oldukça yüksektir.⁶³

Çoğu şaman inancına göre, kişinin ruhu doğduğunda yani fiziksel aleme geldiğinde kişi ile beraber ona koruyuculuk yapacak ve onun yaşamı boyunca onunla birlikte olacak ve kişinin dünyadaki yaşamı sona erdiğinde onunla birlikte ayrılacak en az bir tane erk hayvanı bulunur.

⁶⁰ Şener, Şamanizm, 29.

⁶¹ W. Radloff vd., *Türklük ve Şamanlık* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2012) 133.

⁶² Gary Buffalo ve Sherry Firedancer, *Şamanların Erk Hayvanları*, çev. Bülent Uluçer, (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2007), 13-14.

⁶³ Buffalo - Firedancer, *Şamanların Erk Hayvanları*, 13-14.

İnsanların erk hayvanlarından öğrenecekleri şeylerinin olduğuna inanırlar. Bu rehber ruh, bireye koruma ve güç sağlamakta, aynı zamanda şamanın şahsi gelişimi ve ruhsal yolculuklarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu ruhlardan her kişide en az bir tane bulunur. Bu hayvan ruhlarını kişilerin manevi yönünü veya bilinçaltını simgeleyen hayvanlar olarak ele almak da mümkündür. Erk hayvanını görmezlikten gelmek ve aradaki bağlantıları güçlendirmemek kötü bir davranış olarak nitelendirilir. Şamanlara göre kişinin erk hayvanının kişiyi bırakıp gitmesi durumunda farklı bir erk hayvanı gelmez ise o kişi musibetlere ve rahatsızlıklara maruz kalır.⁶⁴

Şamanların tanrısal veya ruhsal varlıklarla olan ilişkileri, ayinler sırasında yoğunlaşır. Ayin esnasında şamanlar bu varlıklarla doğrudan etkileşime geçerler. Bu ruhlar beş duyunun ötesinde yardım ve rehberlik için vardır. İletişim sağlamış oldukları ruhlardan ricada bulunur ve bazen de emirler alırlar. Ancak, şamanlar bu varlıkları sınırlı bir şekilde etkileyebilirler.

2.1.2. Dünyalar arası yolculuklar

Şamanizm, üç farklı dünya katmanını içeren bir kozmoloji tasavvuruna sahiptir. Bu katmanlar genellikle üst dünya, orta dünya ve alt dünya olarak isimlendirilmektedir. Üst dünya gökyüzü ile ilişkilendirilir. Başta Tanrı Ülgen olmak üzere onun çocukları, yardımcıları yani Ak Nemler ve ölü ataların ikamet ettiği alan olarak tanımlanmaktadır. Orta dünya günlük hayatın yaşandığı ve şaman ritüellerinin icra edildiği ayrıca yer ve su ruhlarının mekânı olarak tasvir edilir. Alt dünya ise yerde bulunan ölülerin, Erlik ve çocuklarının, Körmös ya da Kara Nemlerin yani karanlık ruhların ikamet ettiği bir alan olarak görülebilmektedir. Şamanların bu dünyalar arasında yolculuklar yaparak kişilerin ve toplumların maddi-manevi sorunlarını çözmesi beklenir. Orta dünya insanların ve diğer canlıların yaşadığı dünyadır. Günlük yaşamın gerçekleştirildiği ve şamanların ritüellerini genellikle icra ettiği bu dünya, denge ve uyumun sağlandığı bir mekân olarak görülmektedir. Şamanlar bu dünyada sorunları çözmek, hastalıkları iyileştirmek ve genel olarak toplumsal veya bireysel dengeyi sürdürmek için faaliyet göstermektedir.

Orta dünya sıkıntı ve dertlerin yaygın olduğu yerdir. Orta dünyada faaliyetlerini icra eden şaman, yardım ve şifa bulmak için üst dünyaya çıkarken kötülüğün kaynağını bulmak ve kötülüğe engel olmak için alt dünyaya erişmeye çalışmaktadır. Bu açıdan dünyalar arası yolculuk edebilme becerisi şamanın şifalandırma yeteneğinin temel unsurlarındandır.

Üç dünya kavramı merkezi düşünme ekseninde dünya eksenine bağlanmıştır. Bu eksene sıklıkla “dünya ağacı” veya “yaşam ağacı” adı verilmektedir. Kavram çeşitli mitolojilerde farklı isimlerle tanımlanmıştır. Ancak temelde alt dünya, üst dünya ve orta dünyayı birbirine bağlayan kozmik eksen ifade etmektedir. Dünya ağacı ya da yaşam ağacının kökleri aşağı

⁶⁴ Buffalo - Firedancer, *Şamanların Erk Hayvanları*, 13-14,17.

dünyanın karanlık ve gizemli dünyasına uzanırken, gövdesi orta dünyayı temsil etmektedir. Dalları ise metafizik varlıkların alemiyle bağlantı kurup bilgi aktarma görevini üstlenmiştir.⁶⁵ Bu eksen gökyüzüne, yer yüzüne ve yer altına erişimi temsil etmektedir. Şaman gök kubbenin deliklerinden bir yukarı bir aşağı geçer böylece tüm dünyalar arasındaki iletişimi sağlayan köprü konumunda olur. Şaman tüm dünyalara ulaşarak kozmik düzende kendine düşen payı yerine getirmiş olmaktadır.

2.1.2.1. Üst Dünya Yolculukları

Üst dünya yolculuğuna çıkabilen kişilerin genellikle sırra erme sürecinden geçmiş belirli manevi yeteneklere sahip olan kişiler olması gerekmektedir. Buna ek olarak, üst dünya ruhlarından, Ülgen'le etkileşimde bulunan, ona adaklar sunan ve metafiziksel olarak bu ruhla etkileşime geçen şamanlar erkek şamanlardır. Erkek şamanlar genel olarak söz konusu manevi yolculukları sırasında yedi ya da dokuz engelle karşılaşır. Karşılaşılan bu engellerin genel olarak erkek şamanların geçebileceği düşüncesi hakimdir.⁶⁶

Şamanların üst dünyaya erişimini temsil eden “gök deliği” mitolojik anlatılarda sıkça karşımıza çıkan sembollerdendir. Gök deliği açıklanırken, bu deliğin geçisin simgesi olduğunu ve bu geçiş sırasında dikkat edilmesi gereken ritüellerin bulunduğunu belirtmektedir. Bulutları aşarak geçilen bu delik, gökyüzüne açılan bir kapıdır. Ancak geçiş sırasında bu kapılara dokunmak, sihirli gücün kaybına ve ölüm kaçınılmazlığına neden olabilmektedir.⁶⁷ Bu ritüeller şamanın gökyüzüyle iletişim kurarak tanrı veya diğer ruhlar ile bağlantı kurması amacını taşımaktadır. Şaman ritüellerinin gökyüzü ile ilgili tasavvurları masallarda ve mitolojik öykülerde sıkça görülebilmektedir. Bu semboller, şaman kültürlerinin derinliklerine işaret eder ve gökyüzüne erişim konseptini vurgular.⁶⁸

Şamalar üst dünya yolculuklarında çeşitli yöntemlere başvurmaktadırlar. Bunlardan en çok başvuru alanları kaz üzerindeki yolculuk ya da kozmik evren ağacına tırmanış yapmak olarak ele alınabilir. Bu yöntemin mitolojik anlatılarda çeşitli versiyonları da mevcuttur. Bu versiyonlar sihirli uçuş, ok zinciri, ip ve köprü gibi unsurlar içermektedir. Yükselme sembolizmi kayın ağaçlarını simgeleyen, üzerini gökkuşağı köprüsünün kapladığı ve göğün çeşitli bölümlerini de içeren ışıklarla kozmik olarak düzenlenmiştir. Etkileşim kurma ve ruhsal deneyimlerini gerçekleştirme pratiğinde temel bir role sahiptir.⁶⁹

⁶⁵ Mehmet Sağ- Mukaddes Çetin Büyüktunca, “Şamanların Göğe Yükseliş Rintlerinin Ağaç Simgesi Bağlamında İncelenmesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (27 Mart 2019), 223.

⁶⁶ A. V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (Konya: Kömen Yayınları, 2006), 10-11.

⁶⁷ Kadriye Türkan, “Kıbrıs Türk Masallarında Şamanistik Evren Tasavvuru”, *Folklor/Edebiyat* 22/88 (01 Kasım 2016), 195.

⁶⁸ Türkan, “Kıbrıs Türk Masallarında Şamanistik Evren Tasavvuru”, 196.

⁶⁹ Eliade, Şamanizm, 150.

Üst dünya yolculuklarında şamanlar Ülgen için özel ayin de düzenlemektedirler. Bu ayin üç aşamada gerçekleşir ve her bir aşama ayrı ayrı geceler de tamamlanır. Ülgen'e kurban sunulması bu ayinlerin önemli bir parçasıdır. Kurbanın seçilmesi ve hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken birçok nokta vardır.⁷⁰ Altaylarda kurban sunma törenini bir örnek olarak ele almak mümkündür. Ayin, özel bir çadırın kurulmuş olduğu ıssız ormanlık alanda yapılır. Çadırın orta kısmına dikilen kayın ağacı, dokuz oyukla donatılır. Ardıç dallarının dumanını kullanan şaman, davuluyla birlikte yardımcı ruhları çağırır. Yardımcı ruhlar geldikten sonra şaman çadırdan çıkarak kaz simgesini temsil eden bir yastığa oturtur ve ayini bu şekilde devam ettirir. Kaz kılığına bürünen şaman ruhsal bir etkileşime geçerek kurbanın ruhunu yakalamaya çalışır. Bu süreç boyunca da kazın davranışlarını taklit eder. Ayin, kurbanın ruhu dualar eşliğinde teslim alındıktan sonra hayvanın derisinin yüzülmesi, dilinin koparılması, iç organlarının parçalanması ve çiğ etin dağıtılması gibi adımları içermektedir. Sonraki aşamada şaman pişen etten bir parça alarak doğuya döner ve koruyucu ruhlara ata ruhlara bu eti saçı olarak sunar. Kalan et ev sahibi ve akrabalarına ait olurken, kurbanın kemikleri kayın çubukları üzerine bırakılır ve tören devam eder.⁷¹

İkinci gün ayinin odak noktası kurban edilen hayvanın ruhunun gökyüzüne yükseltilmesi ile ilgili adımları içermektedir. Şaman çadıra girer ve yanmakta olan ateşin başına geçer. Önceki günden kalmış olan pişmiş eti ateşe saçı olarak sunar. Böylelikle şaman hem davuluna hem de ateşin ruhlarına besin vermektedir. Ardından şaman davulunu çalarak yardımcı ruhlarını çağırır ve onları toparlar. Ruhlar geldikçe şaman trans haline girmeye başlar ve çeşitli ruh hallerine girip davulunu çalarak gökyüzündeki basamaklara sıçrayarak yolculuğuna başlar. Basamaklarda ilerleyen şaman kehanetlerde bulunur ve çeşitli bilgiler edinir, edindiği bu bilgilerin çoğu Başutkan ve Yayıçi ile konuşmasından kaynaklıdır. Merdivenleri ilerleyip altıncı merdivene ulaştığında ise şarkı söyleyerek ateşin etrafında altı defa dolanarak daire çizer, bu basamak Ay'ın bulunduğu yerdir. Dokuzuncu basmağa geldiğinde Ülgen'e ulaşmış olur ve adağı Ülgen'e takdim edip Ülgen'e isteklerini iletir ve sorulularını sorar. Daha ileri basamaklar olmasına rağmen her şaman bu basamaklara çıkamaz. Bu diyalog sona erdiğinde şaman kendinden geçmiş halde yere yığılır kalır. Böylelikle ayinin ikinci günü de tamamlanmış olur. Ayinin üçüncü günü ise yemek yenip içki içilir. Burada şamanın tek başına bir sorumluluğu yoktur. Ayin, kayın kabuğundan yapılmış kepçelerle yapılan ayran saçısının göğe fırlatılmasıyla ve yere düşen kepçenin incelenerek şaman tarafından falına bakılmasıyla sona ermiş olur. Şaman, kepçeler kimin önüne düşerse, düşen kişinin geleceğiyle ilgili bilgiler sunar.⁷² Genel olarak göğe çıkma ayini üç gün süren detaylı bir toplumsal uygulamayı içermektedir.

⁷⁰ Mercan, *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*, 73.

⁷¹ Radloff vd., *Türklük ve Şamanlık*, 39-49.

⁷² Radloff vd., *Türklük ve Şamanlık*, 50-82.

Şifa kaynağı olan üst dünya varlıklarının aksine, şaman teogonisinde alt dünya varlıkları genellikle insanlara kötülük eden ve hastalıkların kaynağı olan varlıklar olarak anılmaktadır. Alt dünya karşıtlıklarla dolu bir alan olarak kabul edilmektedir. Gece ve gündüz, gözlerin açık ya da kapalı uyunması gibi içinde bulunduğumuz dünyanın tersine işlemesi gibi zıtlıklar bu mitolojik dünyayı tasvir ederken kullanılmaktadır.

2.1.2.2. Alt Dünya Yolculukları

Alt dünya varlıkları için düzenlenmiş olan kamlık törenlerini kara şamanlar gerçekleştirir. Genellikle bu törenlerde hasta ruhları veya önceki yaşamlarında vefat etmiş bireylerin ruhlarını geri alma amacı öncelik taşımaktadır. Şaman, alt dünya ruhlarıyla iletişime geçerken bu etkileşim diğer bireyler için kapalı olmaktadır. Bu süreç oldukça tehlikeli bir süreçtir. Dolayısıyla bu tür bir ilişkiyi kurmak şamanın özel yeteneklerine ve deneyimlerine dayanmaktadır. Böyle özelliklere sahip olmayan kişilerin kullanması için uygun değildir. Hastalık ve ölümün kaynağı olarak kabul edilen yer altı dünyasına gitmek ve oradaki varlıklarla iletişim kurmak şamanlık pratiğinde öne çıkan bir unsur olarak yer almaktadır. Alt dünya ruhları genellikle bu iki dünyayı birbirine bağlayan semboller veya geçiş noktaları aracılığı ile yeryüzüne çıkar. Bu varlıklar insanların ruhlarını ele geçirerek onları alt dünyaya taşımaktadırlar.⁷³ Şamanların dokuz katman olarak tasvir ettikleri alt dünya yolculukları, hastalıklara şifa verme ve ele geçirilen ruhları geri alma gibi özel yetenekleri olan şamanlar tarafından yapılır. Alt dünya yolculukları tanrısal güçlü bir bağlantı, bedensel sıhhat ve erdemli bir kişiliği gerektiren zorlu bir süreçtir.

Altay şamanları alt dünyaya inerek canları geri getirmeye çalışmaktadır. Bahsi geçen ritüel Altay şamanları arasında şaman pratiğinin önemli bir yönünü oluşturur. Bu ritüel hastaların ruhlarını kurtarmak ve ölümlerin ruhlarını diğer dünyaya taşımak amacıyla gerçekleştirilir. Altay mitolojisine göre kötü ruhlar tarafından yakalanan ruhlar yer altına götürüldüğünde şamanlar bu dünyaya inmek zorunda kalır. Alt dünya yolculuğu sırasında şamanlar zorlu engelleri aşmak ve sonunda Erlik adlı tanrının huzuruna çıkmak için çaba harcamaktadır. Bu görüşme anı çok önemlidir. Görüşme genellikle şamanın derin bir transa girmesiyle karakterize edilir. Yeryüzüne geri dönerken elleri boş dönmekte ve amaçlarına ulaşmaktadırlar. Bu ayinlerin sonunda şamanlar bu derin deneyimlerinden uyanarak çevrelerine saygı sunarlar. Şamanı izleyenler ise kâbustan uyanmış gibi bir hisse kapılır.⁷⁴

Alt dünyaya gerçekleştirilen ayin gök alemine benzerlik gösterse de daha karmaşık bir yapısı vardır. Daha fazla detay ve simgesel içeriğe sahiptir. Şaman ritüel boyunca yardımcı ruhlarını yanına çağırır. Ayin sırasında şaman, alt dünyanın her bir katını temsil eden pudakları aşarak alt dünyaya doğru yol alır. Bu pudaklarda, şamanın deneyimlediği her bir katmanın simgesel

⁷³ Harun Güngör, "Şamanizm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2010), 325-327.

⁷⁴ Sadettin Buluç, "Şaman", *İslam Ansiklopedisi* (MEB Yayınları, 1970), 11/ 319-320.

bir göstergesi bulunmaktadır. Bu sıra ile geçilen katmanlar farklı atmosferlere ve görsel imgelere sahip olsa da her katman kara kelimesiyle betimlenir. Örneğin, madeni gürültülerin duyulduğu ikinci katman iken, beşinci katmanda ise dalgaların ve rüzgârın sesi şaman tarafından duyulur. Şaman yedinci katmanda ise dokuz yer altı ırmağının başlangıcının bulunduğu ve Erlik Han'ın siyah balçıktan yapılmış titizlikle korunan şatosunu gözlemler ve ona niyazlarda bulunur. Bu yolculuk sonrasında şaman, karşılaştığı güçlükleri ve engebeleri detaylı bir şekilde tasvir ederek aktarır. Bu onun deneyimlerini paylaşmasının yanı sıra izleyicilere manevi bir sunum yapma çabasını da yansıtmaktadır.⁷⁵ Ayin yer altı dünyasının derinliklerinde gerçekleşen bu kozmik seyahatin bir simülasyonu olup izleyenlere şamanın bu gizemli alemde nasıl yol aldığını ve zorlukları nasıl aştığını anlama fırsatı sunmaktadır.

Bunlara ek olarak, alt dünya tanrısına ulaşmak için bir denizden geçmek zorunludur. Bu geçiş saç teli kadar ince bir köprü üzerinden deniz geçişi ile simgelenmektedir. Köprünün altında önceki başarısız şamanların kemikleri bulunmaktadır. Bu başarısızlıkların nedeni ise şamanların günahlarıyla ilişkilendirilmiştir. Şaman başarılı bir şekilde karşıya geçse bile tehlike henüz sona ermemiştir. Erlik 'in köşkündeki bekçilerle başa çıkması gerekmektedir. Bu noktada şamanın ayinden önce hazırlamış olduğu saçılar devreye girmektedir. Bunlar bira, sığır eti ve kokarca gibi sunulardır. Tüm bu sunular şamanın bekçi ve koruyucu köpekleri etkilemesi ve geçişini kolaylaştırması için kullanılmaktadır. Şamanın Erlik ile etkileşimi de oldukça dikkat çekicidir. Şaman önce kendini atalarını tanıtır şarap ve çeşitli hediyeler ikram ederek Erlik 'in öfkesini azaltmaya çalışır. Erlik kabul ettiği takdimlerin ardından gelecek ile ilgili vaatlerde ve şamanın sorularına cevap bulunmaktadır. Bu ayinler genellikle Erlik'i memnun etmeyi ve sunulan kurbanı götürmeyi çalınan ruhun geri getirilmesi ya da ölen kişinin ruhunun varlığının tamamlanmasını sağlamaktadır.⁷⁶

Daha önce bahsedildiği üzere şamanlar şifacı yetilerini alt dünya ve üst dünya olarak tabir edilen bu alemlerde yaşayan varlıklardan alırlar. Dolayısıyla şamanın bu dünyalara yaptığı yolculuklar onun şifa sunabilme kabiliyetinin temelini oluşturur. Buralara yaptığı yolculuklar sayesinde ruhlar ile iletişim kurar. Onların isteklerini, neden oldukları hastalıkları anlar. Ardından sorunları çözüp hastalıkları iyileştirebilmek için yine bu ruhlara ihtiyacı vardır. Bu nedenle alt dünya ve üst dünyaya yapılan yolculuklar şamanların şifa pratiklerinin ayrılmaz bir parçasıdır.

2.1.3. Ritüel objeleri ve simgeleri

Şamanların şifalandırma ritüelleri sırasında kullanılan çeşitli nesneler, şamanın üst dünya ve alt dünya yolculuklarını gerçekleştirmesine ve ruhlarla iletişim kurmasına aracılık etmektedir.

⁷⁵ Eliade, Şamanizm, 233.

⁷⁶ Eliade, Şamanizm, 234-235.

Şamanın kullandığı giysi, ayna, zil gibi malzemelerden oluşan başlık, davul, tokmak, maske, ayakkabı ve kemer gibi ekipmanları mevcuttur. Şamanın giyiminde, yardımcı hayvan ruhlarının sembollerine de sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlar kartal tırnağı, ayı pençesi ağaçkakan tüyü gibi nesnelerdir.

Şaman kostümü ruhların tasdikiyle birlikte başlayan bir hazırlık sürecinin ürünüdür. Şaman, kıyafetinin bulunduğu mekânı düşünce görmeli ve bu yere bizzat giderek kostümünü almalıdır.⁷⁷ Kostümün dikilme süreci de birtakım ritüeller içermektedir. Dikim süresi bazen iki bazen ise üç ay gibi bir süre içinde tamamlanmaktadır. Şaman kıyafeti temel olarak altmış ana parçadan oluşurken coğrafi farklılıklarla birlikte bu sayı altı yüzü bulabilmektedir.⁷⁸ Şamanın tek bir kostümü vardır, hayatı boyunca bu kostümünü kullanır. Şaman öldüğünde ya da kamlık yapamayacak hale geldiğinde kostümü ölmüş ise mezara konur ya da ormanda bir ağacın dalları üzerine bırakılır.⁷⁹

Şamanın ritüel esnasında kostümünün bir parçası olan nesnelerin sembolik anlamları da mevcuttur. Örneğin, başlık kısmındaki süslemeler üst dünyayı, elbise üzerindeki ayrıntılar ise orta dünyayı, pantolonundan alt kısmındaki parçalar ise alt dünyayı simgelemektedir.⁸⁰ Kostümdeki bu semboller de yine diğer konularda olduğu gibi farklı toplumlarda farklı şekillerde oluşturulabilir veya farklı sembolik anlamlar taşıyabilir. Bu sembolizme bir örnek olarak, Altay kültüründe, kostümün sırt kısmında, yakanın hemen altında bulunan dokuz bebek figürü verilebilir. Bu figürler Ülgen'in kızlarını temsil eder. Bu bebeklerin varlığı, manevi bir koruma ve rehberlik için önemlidir. Kostümün bir yanında yer alan “yupta” adı verilen siyah ve kahverengi kumaştan yapılmış şerit, yer altı canavarının simgesel halidir. Yupta, genellikle çatal kuyruklu, dört ayaklı ve ağzı açık bir yılan formunda betimlenir ve şamanı kötü ruhlardan koruduğuna inanılır. Kostümün diğer yanında bulunan “arba” figürü ise Erlik'in ülkesindeki denizde yaşadığına inanılan bir canavarı temsil eder. Arba yeşil kumaştan yapılmış ve dört ayaklı olarak betimlenirken, ağzı kırmızı renkte olup bazı şamanlar için koruyucu ruhlar arasında kabul edilir. Kostümde yer alan kartal veya şahin tüyü ve pençesiyle birlikte omuzlarda demet halinde bulunan tüyler ise şamanın ayin sırasında kurbanını üst dünyaya taşımasında yardımcı olan kartal ve şahin motifini simgeler.⁸¹

Eskimolar, Kuzey Asya ve Kuzey Afrika şamanları ve Kara Tatar gibi farklı kültürlerde ritüel esnasında maskeler yaygın olarak kullanılmıştır. Ayin ve törenlerde kullanılan bu maskeler genellikle akağaç, deri, bakır, demir, bez gibi materyallerden oluşmaktadır. Bir diğer materyal grubu ise kuş, ayı, geyik, fok, gibi hayvanların postları ya da kafataslarıdır. Maskeler

⁷⁷ Eliade, Şamanizm, 177.

⁷⁸ Şener, Şamanizm İzmler Serisi, 17.

⁷⁹ Şener, Şamanizm, 23.

⁸⁰ Hoppal, *Avrasya'da Şamanlar*, 213.

⁸¹ Radloff vd., *Türklük ve Şamanlık*, 123.

tasarlanırken ağız, burun ve göz delikleri belirlenerek boya ile belirgin hale getirilmektedir. Özellikle metal maskelerde isteğe bağlı olarak ip ile ek öğeler eklenebilmektedir.⁸²

Şaman kostümünün hazırlanma sürecinde birçok detay mevcuttur. Bu detaylar arsında en dikkat çekenleri şamanın kostümünü, şamanın ailesinden olan kadınların dikmesi ve dikiş süresince karşı cinsi görme yasaklarının olmasıdır. Aynı zamanda kostümün özel olarak korunaklı bir şekilde muhafaza edilmesi de gerekir. Dikiminin bitmesinin ardından ruhlardan onay gelmesi halinde şaman kostümünü giyerek kamlık yapacak hale gelmiş olur. Kostümün ruhtar tarafından kabul edilip tören gerçekleştirerek kullanılır hale gelmesine “manyak takdis etme” denir. Ruhtar kostümün kabul aşamasında bazı durumlarda kostümü yeni baştan yaptırırken bazı durumlarda ise bir takım eklenti ya da çıkarmalar yapılması mümkündür.⁸³

Şaman kostümünün önemli parçalarından olan şaman börtü veya şaman külahı, genellikle üç karış uzunluğunda kırmızı renkteki bir kumaştan yapılmış bir başlıktır. Şaman börtü üzerinde üç tane düğme bulunur. Ayrıca göz, alın ve ense bölgesine yerleştirilmiş vaşak deri parçaları da mevcuttur. Süslemek amacıyla çeşitli hayvan parçaları ve boncuklar da külahı eklenir. Başlığın kenar kısmında ise iki, dokuz ya da otuz baykuş tüyü bulunur. Şaman kostümü ile giyilen bu başlığa “kuş pörük” ismi verilir. Bu isimlendirmelerden dolayı kimi bölgelerde şaman külahının kötü ruhtarları kaçıracağına inanıldığından kuş kılığına girilmekte iken kimi bölgelerde ise aynı sebepten dolayı şamanların külahlarına boynuz takıldığı görülmüştür. Bu materyallerin şamanın daha erken konsantre olmasında etkin rol oynadığına inanılır.⁸⁴

Şamanların maskeleri de ritüel ve uygulamalarda kullanılan önemli nesneler arasında yer alır. Maskelerin kullanım amacı genel olarak üç ana nedene bağlıdır. Şamanın kötü ruhtar tarafından tanınmaması, ruhtar alemine insan çehresi ile girilmesinin oldukça tehlikeli olması ve şamanın kamlık yaparken kendine loş bir ortam sağlaması ve konsantrasyonunu kuvvetlendirmesi amacıyla şamanların maske kullandığı görülür. Böylelikle şaman maskesi, şamanın ritüelini başarılı bir şekilde tamamlamasına yardımcı olur.⁸⁵ Eliade, maskenin şaman ritüellerinde koruyucu bir işlevi olmadığını, bunun yerine ruhsal yolculuk ve iletişimde kritik bir araç olarak işlev gördüğünü vurgular. Hatta Eliade’ye göre maske, şamanın ruhsal alemlere seyahatin en önemli aracıdır. Ruhtar alanında tanınmamayı sağlamaktan çok, bu aleme geçişin temelini oluşturur. Buna göre maskenin temel işlevi ruhsal alemde dönüşümü ve bu alem ile iletişimi kolaylaştırmaktır. Maske ruhsal bir varlığın, örneğin ata ruhtarının, sembolleşmiş halidir. Bu bağlamda maskeli bir şaman ata ruhtarın kılığına bürünmüş olarak ruhsal

⁸² Atilla Bağcı, “Şamanizm İnancında Ritüel Maskeleri ve Gömü Maskeleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 46 (31 Ekim 2018), 39.

⁸³ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 2020, 91-92.

⁸⁴ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 2020, 92; Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 176.

⁸⁵ Hoppal, *Avrasya’da Şamanlar*, 221.

seyahatlerine devam eder.⁸⁶ Maskeye yüklenen bu anlamlar, onun şaman ritüellerindeki önemini ve şaman deneyimlerinin temel unsurlarından birisi olduğunu göstermektedir.

Şaman ayakkabıları, şamanın diğer dünyalara yaptığı ruhsal seyahatini simgeleyen önemli figürler arasında bulunmaktadır. Sibirya, Altay ve Tuva şamanlarında çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Bu ayakkabılar, şamanın ritüeller sırasında alt dünya ya da diğer alemlere ruhsal olarak yolculuğunu temsil eder. Ayakkabıların tasarımında kullanılan malzemeler arasında ayı pençeleri, geyik ayak kemikleri ve geyik derisi gibi sembolik unsurlar bulunabilir. Bu şaman ayakkabısının sağ tarafı genellikle güneşi temsil ederken, sol tarafı kötü ruhların dünyasını sembolize eder. Bu simgeler, şamanın doğal ve manevi dünyalar arasındaki dengeyi sağlamasına yardımcı olur. Şaman ayakkabısı, insan dünyasından yer altı dünyasına olumsuz enerjilerin sevk edilmesine hizmet eden sembolik bir araç olarak kabul edilir.⁸⁷

Ritüeller esnasında kullanılan şaman davulu da şamanın kıyafeti gibi ruhlardan izin alınarak ve onların yönlendirmesi doğrultusunda yapılan diğer bir ritüel objesidir. Şamanlar, davulunu canlı bir varlık gibi kabul eder ve seyahatlerini üzerinde gerçekleştirirler.⁸⁸

Bu enstrüman, şamanın öte dünyaya geçişini sağlayan gerçek bir araç olarak kabul edildiği için oldukça önemlidir. Davul şamanların manevi yolculuklarının başlangıcında ve ilerleyen aşamalarında temel bir rol oynar. Şamanlar bu yolculuğa başladıklarında davulu sakın ve tek düze bir şekilde çalmaya başlar. Ancak, deneyim ilerledikçe ve şamanlar bazı ruhlarla etkileşime girdikçe, bu davul vuruşları giderek daha karmaşık ve düzensiz bir hal alabilir. Böyle bir durumda davul şamanın deneyiminin bir aracı olarak kalmaz, aynı zamanda görsel algılarını ve manevi deneyimlerini uyarmak için devreye giren bir araç olur. Adeta şamanın bir parçası olarak ona rehberlik eder.⁸⁹

Davul genel olarak şamanlar tarafından ata veya başka bir hayvana benzetildiğinden “şamanın atı” olarak da tabir edilir. Özellikle Tuva şamanları ve Altay şamanları davullarını at simgeleriyle süslemiş ve şaman atı tabirini sıklıkla kullanmışlardır.⁹⁰ Şamanlar öteki dünyalara gerçekleştirdikleri seyahatlerde davulu bir araç gibi kullanarak davulun üzene kozmik resimler çizmektedirler. Davulun üzerindeki ağaç motifi dünya ağacını temsil ederken, gök kuşağı gökyüzüne tırmanmada önemlidir, atlar ise uzun mesafelere yolculuk yapmada kullanılan simgeler olarak yer alır.⁹¹ Bu simgeler şamanın ruhsal seyahati sırasında atın sembolik bir taşıyıcı olarak rol aldığını yansıtır. Davulun ritmik sesleri, şamanın transa geçmesine ve ruhsal yolculuğunu gerçekleştirmesine yardımcı olur.

⁸⁶ Eliade, Şamanizm, 196-199.

⁸⁷ Hoppal, *Avrasya'da Şamanlar*, 222-223.

⁸⁸ Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 18.

⁸⁹ Harner, *Şamanik Şifa*, 35-37.

⁹⁰ Nevill Drury, *Şamanizm*, çev. Erkan Şimşek (İstanbul: Okyanus Yayınları), 75, Harner, *Şamanik Şifa*, 37 ..

⁹¹ Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 18.

Altay şamanlarının ritüellerinde kullanılan davul, yerel dilde “tüngür- çaluu” olarak adlandırılır. Ancak, bu terimler arasında belirli bir ayırım bulunmaktadır. Tüngür davulun kendisini ifade ederken çaluu ise davulun sapını temsil eder ve genellikle ağaç malzemelerden yapılmıştır. Çaluu, ölen bir şamanın ruhunu sembolize eder ve genellikle şamanın atalarından miras alınır. Bir şaman kendi isteğiyle davul yapamaz; çünkü davulun yapımı için ruhun rehberliği ve ilhamı gereklidir. Dolayısıyla, davul sahibi olmak, ruhsal miras ve aile bağlarıyla yakından ilişkilendirilip ruhani mirasın devamı olarak kabul edilir.⁹²

Davulun yapıldığı malzemeler de genellikle simgesel anlamlar taşır. Bu yüzden de davul yapımında kullanılacak malzemelerin seçimi dini ve kültürel inançlarla sıkı bir şekilde ilişkilidir. Davulun ana malzemelerini ağaç parçaları, demir, kıl sicim, bakır ve deri oluşturur. Davulun kasnağının yapımında kullanılan ana malzeme, genellikle kutsal kabul edilen ağaçlardan seçilir ve özellikle kayın ve sedir gibi kutsal kabul edilen ağaçlardan yapılır.⁹³ Aynı önem davulun iç tarafındaki sapın seçiminde de geçerlidir, genellikle aynı kutsal ağaç türünden yapılır. Bu ağaçlar, mitolojik ve dini bağlamda kutsal kabul edilen dünya ağacını temsil ederler. Bu nedenle, davul yapımında kullanılan malzemelerin insan eli değmemiş ve doğadaki haliyle korunmuş olması tercih edilir.

Şamanın hayatı boyunca birden fazla davulu olabilir. Fakat şamanın davulu erken bir vakitte zarar görmüş ise bu, şamanın ömrünün kısaldığına delalet eder. Aynı zamanda şaman kıyafetinde olduğu gibi şaman davulu da ritüel esnasında orada bulunan bir kişinin ölmesiyle kirlenmiş olur. Onunla tekrar ayin gerçekleştirebilmek için derisinin değiştirilmesi gerekmektedir. Şamanın ölmesi durumunda ise şamanın davulu kırılarak uzaklardaki bir ağaca parçaları asılmakta ve şaman bu ağacın altına gömülmektedir.⁹⁴

Şaman davulu yerine kullanılan farklı nesnelerin var olduğu da görülmektedir. Örneğin, şaman ritüelleri sırasında dört köşeli bir tahta parçasından yapılmış zil ve çingirakların bulunduğu asa kullanılabilir. Davula sahip olmayan şamanlar, güçsüz şamanlar ve iki şamanın aynı anda ritüel düzenlediği yerlerde bu asa kullanılmaktadır. Davuldan önce asanın olduğunu ve asa ile ritüel yapan şamanların yaya olarak (göğe yükselmeden) ritüeli gerçekleştirdikleri düşünülmektedir. Bazı şamanların yay ve ok ile de tören düzenledikleri görülmüştür. Yay ve ok şaman davulu yerine kullanılmıştır. Çünkü şaman yaydan ok gibi çıkararak hızlıca göğe uçar. Yay ve ok şamanın hızlı ve çevik olmasını sağlar. Ayrıca hastanın ağrıyan yerine üç okun dokundurulması ardından tavuğa değdirilmesi ve okun gökyüzüne fırlatılması hastalığın tedavisinde yay ve okun önemli rolünü belirten örneklerdendir. Doğu Türkistan şamanları ise şaman davulu yerine def ve dombak kullanmışlardır. Kırgız ve Kazak baksılarının ayinlerinde

⁹² A. V. Anohin, “Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, *Makaleler ve İncelemeler I* (1968), 442-443.

⁹³ Anohin, “Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, 443-444.

⁹⁴ Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 19.

şaman davulu yerine kopuz kullanılır. Fakat kullanılan bu materyallerden birçoğu şaman davulu ve şaman tokmağı kadar güçlü değildir.⁹⁵

Ritüel objelerinden bir diğeri olan şaman tokmağı Yakutlarda “bulaayah”, Altay’da “orbu” olarak adlandırılmakta olup genellikle kayın ağacından üretilmektedir. Uzunluğu on yedi santim kalınlığı ise yedi-sekiz santim civarındadır. Tokmağın davula vurulan kısmı sesin boğukluğunu sağlamak amacıyla samur veya tavşan ayağı ile sarılmıştır.⁹⁶ Şaman davulunu ayrılmaz bir parçası olarak ritüellerde sıklıkla kullanılır.

Şaman kostümünde önemli yer tutan bir diğer nesne aynadır. Aynanın ruhlar tarafından istek doğrultusunda yapılmadığı, bunun yerine ruhlar tarafından şamanlara ait bir kehanet aracı olarak sunulduğu kabul edilir. Aynanın temel işlevi öteki dünyayı görmek ve ruhların konumunu belirlemektir. Aynı zamanda, hastalıkların toplandığı yer olarak da işlev gördüğüne dair bir inanışta mevcuttur. Başka bir inanışa göre ise, şamanın aynaya baktığında ölünün ruhunu görebildiği öne sürülmüştür. Farklı bölgelerde farklı anlamlara sahip olan ayna, uygulama alanlarında üstlendiği roller nedeniyle önemlidir. Şamanların aynayı bulma efsanelerinde, aynanın genellikle nehirlerin eski yatakları ve kayalık bölgelerde bulunduğu öne çıkan görüşlerdendir. Bu yüzden şaman aynasına “küzüğü” ismi de verilmektedir.⁹⁷

Tuva şaman geleneğinde ayna, hastaların tedavisi için kullanılan ve hastaların iyileşme olasılığını belirlemek için bakılan bir araç olarak kabul edilir. Tuva şamanlarının inanışına göre, aynasız ritüel gerçekleştirilmez ve ritüel gerçekleştirilse bile hastalıkların iyileşmesinde etkili olunmaz. Moğollarda ise ayna şamanın uçuşunu sembolize etmiştir.⁹⁸ Şaman kostümünün önemli bir parçası olan aynanın, tüm bölgelerdeki işlevleri arasında kötü ruhları kovma, hastalıkların nedenini ve kökenini belirleme, kehanette bulunma ve ruhların durumunu belirleme gibi işlevler yer almaktadır. Aynanın gökyüzünden geldiğine dair inançlarda yaygındır.

Sibirya’nın belli bölgelerinde çıplak şamanlık yaygındır. Bu geleneğin temelinde, şamanların ölümsüzlük ve sonsuzluğa doğru gerçekleştirdikleri ruhsal yolculukları sırasında günlük kıyafetlerin yetersiz olduğu düşüncesi yatar. Dolayısıyla, şamanlar genellikle bedenlerine kemer takarak ritüellerini gerçekleştirir. Kemer sadece bir giysi değil aynı zamanda şamanın ruhsal bağlamda korunması ve dengeyi sağlaması için kullanılan sembolik bir araç olarak kabul edilir. Özellikle kemer üzerinde bulunan ayı tırnakları ve ayı dişleri, çingirak ve bıçak gibi objeler şamanların ruhsal yolculuğunda karşılaşılabileceği olumsuz güçlerden korunma amacını

⁹⁵ Hoppal, *Avrasya’da Şamanlar*, 249-254; Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 18,20-21.

⁹⁶ Şener, *Şamanizm İzmler Serisi*, 20.

⁹⁷ Feride Hasret, *Türk Kültüründe Şamanizm’in İzleri ve Yansımaları* (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 96-97.

⁹⁸ Hasret, *Türk Kültüründe Şamanizm’in İzleri ve Yansımaları*, 96.

taşır. Bu semboller ayrıca, insan vücudunun üst ve alt dünya arasındaki sembolik ayrımını yansıtır.⁹⁹

Bahsedilen bu ritüel objeleri şaman tarafından ritüel esnasında yoğun olarak kullanılır. Şaman özel kıyafetlerini giyer, davulunu çalar ve diğer ritüel araçlarını kullanarak ritüellerini gerçekleştirir. Şamanların ritüelleri, bireysel şifalandırma amacının yanında, toplumun ruhsal rehberliğe ihtiyaç duyduğu anlarda önemli bir uygulama olarak ortaya çıkmaktadır. Şaman bu süreçte kullandığı araçlarla içinde bulunduğu topluluğun kültürel, dini ve sosyal ihtiyaçlarına uygun olarak ritüeller düzenler. Bundan dolayı bu araçlar şamanın toplum içindeki konumunun pekişmesi ve görevini başarıyla yerine getirmesini sağlamakta oldukça önemli bir yer tutar.

2.1.4. Renkler ve sayılar

Sayılar ve renkler şaman kültürünün zengin sembolizminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu unsurlar çeşitli coğrafyalarda ve çeşitli kültürlerde farklı anlamlar taşımaktadır. Şaman geleneklerinde sayılar ve renkler genellikle ruhsal dünyayla olan bağlantıyı ifade eden semboller olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca sayılar evrenin düzenini ve enerji akışını temsil etmektedir. Renklerin simgesel anlamı da şaman kostümleri, maskeler ve diğer ritüel nesnelerinde belirgin bir şekilde kullanılmaktadır. Her renk belirli bir enerjiyi temsil edebilmekte ve şamanın iletişim kurmaya çalıştığı ruhsal dünyayla olan etkileşimini yansıtabilmektedir.

Beyaz (ak) tüm renklerin “atası” olarak kabul edilen bir sembol olarak öne çıkar. Türklerin şamanlığın etkisi altında bulunduğu tarihsel dönemlerden günümüze gelen sembolizmin merkezindedir. Bu sembolizm bağlamında, beyaz renk kudret, yücelik, eşitlik, hakkaniyet gibi kavramları temsil eder. Beyaz renk, Türk mitolojisinde özellikle şamanlık geleneği içinde gök alemini temsil eden bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda beyaz renk sadece Tanrı Ülgen’in değil aynı zamanda onun kızları ve kendisine hizmet eden, yardımcı ruhlar olarak adlandırılan Ak Nemler’in tanımlanmasında da kullanılmaktadır. Örneğin; şaman adaylarının kaldırma merasiminde şaman beyaz bir postun üzerine oturtularak dolaştırılır, ayrıca Ülgen’e sunulan kurbanların beyaz renkte olması gerekmektedir.¹⁰⁰

Kırgız, Kazak ve Altay topluluklarında beyaz renk genel olarak yas rengi olarak kabul edilmiş olup aynı zaman da gücün ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Sıkıntı içinde olan kişiler şamanların yanına gelerek kurtuluşa ermek amacıyla beyaz renkli çaputlar bağlamışlardır.¹⁰¹

⁹⁹ Hoppal, *Avrasya’da Şamanlar*, 224.

¹⁰⁰ Mercan, “Şamanlık ve Şaman Şifacılığı”, 100.

¹⁰¹ Nadya Yuguşeva, “Altaylarda Türkler ve İnançları”, çev. Sadık Tural, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 11 (01 Aralık 2001), 151.

Şamanların koruyucu tanrısının nişanını temsil eden tuğların da genellikle beyaz renkte olması bu rengin önemine dikkat çekmiştir.¹⁰²

Sembolik olarak sarı renk genellikle güneşe atfedilen bir simge olarak kabul edilir. Akıl, düşünce, kavrama, algılama, içgüdü inanma ve inanç gibi çeşitli kavramları ifade eder. Altın sarısı tonu dışındaki sarının, kahverengiye yakın tonları kıskançlık, önyargı, sadakatsizlik, ihanet, inançsızlık, dalgınlık ve güvenilmeme gibi olumsuz anlamları vardır. Türk mitolojisinde sarı rengin odak noktası olarak kullanımı şamanlık geleneği ile ilgilidir. Örneğin, iyilik sembolü olan Ülgen'in köşkünün altından yapılmış olduğu ve tahtının da aynı renk ve malzemeden meydana geldiği tasvir edilmiştir. Ülgen'in tahtı, kozmolojik olarak odak noktası kabul edilirken, sarı renkte bu odak noktasının merkezi olarak kabul edilmektedir.¹⁰³

Siyah renk karanlığın, uğursuzluğun, felaketin ve kötülüğün simgesi olarak öne çıkmaktadır. Erlik, karanlık ve felaketi temsil eden bir tanrı olarak kabul edildiğinden, ona hizmet eden ruhlar ve canlılar da genellikle siyah renkle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda karanlıklar tanrısına hizmet eden ruhlara Kara Nemler (İyeler) denilmiştir. Siyah renk boşluk, ölüm, büyü, yıkım gibi olumsuz kavramlarla da bağlantılı görülmektedir. Türk kültüründe siyah (kara) terimi genellikle ıssız ve kuzey yöne düşen yerler için kullanılmıştır. Bu yüzden eski Türk metinlerinde geçen "yağız yer" tabiri ile ilişkilendirilebilir. Erlik kavramı alt dünyada (yağız yerde) yaşayan ruhlardan biri olarak tanımlanır ve Kara Nemler'in atası olarak kaynaklarda yer alır. Altaylılar, Erlik 'in faaliyetlerinin çok kötü ve acı verici olduğunu belirtmişlerdir. Bu yüzden Erlik 'in yerin altında yani alt dünyada kara çamurdan yapılmış bir sarayda oturduğu ve kızlarının da bu kara zümreden olup "dokuz karalar" olarak isimlendirdiği belirtilmektedir.¹⁰⁴ Şamanlar alt dünya yolculuklarında yüzlerine ya da maskelerine siyah renk boyalar sürerek kötü ruhlardan kaçmak ve tanınmamak amacıyla da bu rengi kullanmışlardır.

Uygur töresinde soy bağı olan akrabalarından birinin ölümü durumunda siyah renk giyerek yas tutma ritüeli sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Ayrıca Uygur dilinde sıkça kullanılan "kara bastı, kara niyet, kara günler, bahtı kara" gibi ifadelerde geçen "kara" kelimesi genellikle kötülük, bahtsızlık, dert ve keder anlamlarını içermekte olup bu kullanım Uygurların zor durumları bu renkle tasvir etme yaklaşımını da yansıtmaktadır.¹⁰⁵

Türklerin eski inançlarından bir olan "al ruhu- al ateş" koruyucu bir ruhun varlığı olarak bilinir. Bu ruhun varlığı adından da anlaşılacağı gibi al yani kırmızıyla ilişkilendirilmiştir. Türklerin en eski dönemlerden itibaren "al bayrak" kullanmaları, bu ateş kültü veya inancıyla ilişkilendirilen bir geleneğin parçası olarak değerlendirilebilir. Bu konuda Kazak ve Kırgızların bayrak kelimesi yerine "yalav" kelimesini kullandıkları kaynaklarda belirtilmiş ve aslında bu

¹⁰² Tuğba Gönel, "Rahman Abdurrehim'in Uygurlarda Şamanizm" Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi (Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 80.

¹⁰³ Zekiye Tunç, Şamanizm Üzerine Bir Araştırma (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 70-71.

¹⁰⁴ Tunç, Şamanizm Üzerine Bir Araştırma, 69.

¹⁰⁵ Gönel, "Rahman Abdurrehim'in Uygurlarda Şamanizm" Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi", 81.

kelimenin alev anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bu yüzden al ruhunun adıyla al renginin münasebetli olduğu düşünülür.¹⁰⁶ Uygur geleneklerinde düğün merasimlerinde erkeklerin beline takılan kırmızı renkli düğün kuşağı ve gelinlerin giymiş olduğu kırmızı renkli gömlekler kırmızı rengin özel anlamlar taşıdığını göstermektedir. Yeni evlerin yapımında evin çatısı tamamlanmadan önce bir ağaç dalına kırmızı kumaş bağlanması ve bunun evin çatısına bırakılması, kırmızının koruyucu bir sembol olarak evi kutsamasına yönelik bir uygulamadır.¹⁰⁷

Şamanlar ruhlarının şerefine bayraklar diktirmiştir. Al ruhunun koruyucu olarak kabul edildiği dönemlerde, bu onur için dikilen bayraklarda bu renge yakın tonların kullanıldığı düşünülmüştür. Albastı'nın kırmızı renkten korkmasından dolayı lohusaların başına kırmızı tülbent örtülmesi ve alaslama törenlerinde uygulanan tedavilerde kırk bir tane al renkli keten bezinden yapılan bir ip yumağının ateşte yakılması, elde edilen külün al bir bez üzerinde alaslanması da kırmızı rengin önemini vurgular.¹⁰⁸ Bu bilgiler ateşle ilgilendirilen kırmızı rengin temizleyici ve koruyucu olarak kabul gördüğünü göstermektedir.

Kırmızı ve beyaz renkler genellikle birlikte ya da bazen iç içe geçmiş olarak kullanılır. Örneğin Ülgen ile insanlar arasında aracılık yapan ruhlardan olan Yayık adındaki ruhun şamanların Ülgen'in huzuruna çıkabilmesinde rol oynadığı görülür. Şamanların Yayık adına beyaz kumaştan tasvirler yaparak ayaklarına kırmızı şeritler diktiği bilinmektedir. Şamanların külâhının esas kısmının üç karış uzunluğunda kırmızı kumaştan olması ve külâhın tepe kısmının beyaz olması bu renklerin manevi hayatta taşıdığı sembolik anlamını ve birlikte kullanımının önemini vurgular.¹⁰⁹

Kırmızı renk ile birlikte anılan mavi renk Eliade'nin öne sürdüğü gibi göğün katmanlarını temsil edebilecek bir renk kombinasyonu olarak değerlendirilebilir. Eliade'ye göre kırmızı, mavi, sarı ve beyaz renkler gökyüzü katmanlarını simgeliyor olabilir.¹¹⁰ Bu düşünce ile bağlantılı olarak mavi renk özellikle Uygurlar arasında kutsal sayılıp, metafizik bir anlam taşımıştır.

Şaman tanrılarından Ülgen'in koruyucu olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yeşil (Yeşil) Kaan'dır. Genellikle bitkiler yetiştirip onların büyümesinden sorumlu olduğuna inanılmaktadır. Yeşilin Ülgen inancıyla bağlantısını gösteren mitolojik bir diğer inanışa göre; Erlik insan vücudunu yarattıktan sonra, yarattığı insan için can isterken Kудay'ın huzuruna kuzgun denilen kuşu gönderir. Kuzgun canı götürürken yerde gördüğü bir hayvan kalıntısına dayanamayarak yemek için ağzını açar ve gagasındaki can, çam ormanlarına düşerek dağılır.

¹⁰⁶ Reşat Genç, "Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil", *Erdem* 9/27 (01 Ocak 1997), 1083.

¹⁰⁷ Gönel, "Rahman Abdurrehim'in Uygurlarda Şamanizm" Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 80.

¹⁰⁸ Genç, "Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil", 1083.

¹⁰⁹ Genç, "Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil", 1087.

¹¹⁰ Eliade, Şamanizm, 147.

Orada bulunan ağaçlar kuzgunun gagasındaki candan nasibini alırlar, böylelikle  am-ardıç gibi ağaçların yaz-kı  ye illiklerini muhafaza etmesi bu bağlamda değerlendirilir.¹¹¹ Böylelikle yeşil sonsuzluk, s rekli  gibi ifadeleri de mitolojik olarak temsil eder.

Renkler gibi sayılarda  aman geleneklerinde simgesel anlamlar taşımakta ve insanlar üzerinde oluşturduğu etkilere inanılmaktadır. Örneğin, üç sayısı, Türk  amanlık geleneğinde evrenin, alt dünyanın ve gökyüzünün üç ayrı merdiveni olarak simgeselle tirilmi  önemli bir sembol olarak öne çıkmaktadır. Bu,  amanların ritüel ve pratiklerinde ve ayinlerinde sıklıkla gözlemlenen bir motif haline gelmiştir. Örneğin  amanlar saniyede üç kez davula vurarak ritim oluşturmaktadırlar ve bu eylemi ruhlarını daha etkili bir şekilde g   rmeye yönelik bir teknik olarak benimsemektedirler.¹¹²

G  e yükselme ve  lgen'e kurban sunma ayinleri genel olarak üç gün süren bir zaman diliminde tamamlanmaktadır. Bu süre zarfında gerçekleştirilen ritüeller, şamanların evrensel düzende bir denge sağlamak için üçlü bir düzeni takip etmelerini yansıtılmaktadır. Güçlü olan şamanların üç defa doğum yapması, ba lıkların da bulunun    d  me ve bazılarının    gün boyunca  l  olarak kalıp ardından dirilmeleri,  amanlık pratiğinde    sayısının simgesel anlamını pekiştirmektedir. Bu bağlamda    sayısı sadece sembolik bir anlam taşımakla kalmaz aynı zamanda şamanların evren ile etkileşimini, ritüel performanslarını ve mitolojik anlatılarını şekillendirir.¹¹³

Uygur  aman tipolojisinde dört sayısı kutsal bir sayı olarak öne çıkmaktadır. Bu kutsallık  amanizm'deki "Dört Y n Tanrısı" kavramına dayanmaktadır. Bu sayı Uygur mitolojisinde ve  aman uygulamalarında evrenin dört ana yönü arasındaki bağlantıyı ve bu bağlantının ritüel ve pratiklere nasıl yansıda ını göstermektedir. Uygurlar doğal olayları, güçleri anlamak, etkilemek ve dengelemek adına bu dört ana y nle ilişkilendirerek dini ritüeller gerçekleştirmektedirler.¹¹⁴

Yedi sayısı Türk mitolojisinde ve  aman geleneğinde belirgin bir sembolik öneme sahiptir. Bu sayı mitolojik d  nce sistemlerinde ve  aman uygulamalarında evrenin temel ögelerini temsil etmek adına sıkıca kullanılmaktadır. Örneğin, Erik'in oğulları,  lgen'in kızları alt dünyanın katları ve g  e yükselen ağa ın basamakları gibi unsurlar yedi adet kabul edilmektedir. Şaman kost mlerine yedi  ıngırak asılması da bu sayının ritüel uygulamalardaki sembolünü vurgulamaktadır.¹¹⁵

Evrenin temel düzeninin yedi sayısı üzerine kurulu olduğuna inanılmaktadır. Şaman tufan anlatılarında gözlemlenen motifler ve her şeyin yedi gün içinde olu tu una dair inançlar bu sayının evrensel düzenin bir ifadesi olarak algılandığını göstermektedir. Şaman adaylarının

¹¹¹ Genç, "Türk İnanı ları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil", 1089.

¹¹² Mercan, * amanlık ve  aman  ifacılı ı*, 101-102.

¹¹³ Mercan, * amanlık ve  aman  ifacılı ı*, 101.

¹¹⁴ G nel, "Rahman Abdurrahim'in Uygurlarda Şamanizm" Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 76.

¹¹⁵ Mercan, * amanlık ve  aman  ifacılı ı*, 102.

genellikle yedi yaşından sonra ruhlarla iletişime geçmeye başlamaları, bu sayının bir sınır ve başlangıcı temsil ettiği düşüncesini yansıtmaktadır.¹¹⁶ Yedi sayısı sınırları aşma, en üst seviyeye ulaşma ve tamamlama arzusunu simgelemektedir. Uygurlar arasında yedi sayısı ile ilgili adetlere önemli ölçüde yer verilmektedir.¹¹⁷

Dokuz sayısı da diğer sayılar gibi şamanlık pratiğinde öne çıkan sayılar arasındadır. Bu sayı yedi sayısı ile oldukça yakından bağlantılıdır. Geçiş törenlerindeki kişi sayısı, evren ağacının basamakları, göğün ve yerin katmaları bunlardan bazılarıdır.

Kırk sayısı şaman kültüründe derin manalara sahip bir sayı olarak öne çıkmaktadır. Bu sayı ruh ve beden arasındaki ilişkilerle bağlantılıdır. Şaman inancına göre ruhun bedene girişi genellikle kırk günlük bir süreci kapsamaktadır. Ölüm sonrasında ise ruhun bedenden ayrılması kırk günü bulabilmektedir. Kırk, gizemli ve kutsal bir sayı olarak kabul edilmektedir. Bu sayı çokluğu, birliği, bütünlüğü ve mükemmelliği sembolize etmektedir. Ayrıca üst dünya ve alt dünya arasındaki uzunluğun ölçüsünde de kırk ifadesi yer almaktadır. Diğer sayılara göre daha az kullanılan bir sayı olan kırk, Uygurlar arasında ölenlerin ruhları için düzenlenen “Kırk Nezir” ritüellerinde özel bir rol oynamaktadır.¹¹⁸

2.1.5. Bitkisel ve hayvansal ürünler

Şamanlar hastalıkların tedavisinde şifalı olduğuna inanılan bitkilere ve hayvanlara ait materyalleri kullanabilmektedir. Hastalarına, bitkisel ilaçlar, balık yağı ve hayvan ödleri ile yapılan sıvıyı yedirme ya da masajlama gibi geleneksel yöntemlerle tedavi uygulamaktadır. Şamanların uygulamalarında, yağmur suyunun gökten gelmesi ve kaynak suyunun açığa çıktığı doğal su kaynakları da iyileştirici etkilere sahip olarak değerlendirilip tedavi sürecine dahil edilebilmektedir.¹¹⁹ Bunların yanında kaya tuzu, kara tuz, çıku taşı, üstübeç ve nişadır gibi minerallerin kullanımı da öne çıkmaktadır. Tuz genellikle hastanın diliyle tattırılarak tedavi sürecine dahil edilir. Çünkü taşın içerdiği enerji ve tuzun kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılan gücünün, hastanın iyileşmesi sürecinde olumlu etkide bulunacağına inanılır. Şamanların sağaltım süreçlerinde minerallerin yanında bitkilerde kullanılır. Şamanların tercih ettiği bitkilerin arasında tütün, kantaron, karabiber, tarçın, yabani kenevir çiçeği, safran, keçi boynuzu, üzüm kökü ve kakule bulunmaktadır. Bu bitkiler genel olarak kaynatılarak, ezilerek veya dövülerek hazırlanmakta olup ardından bal, süt gibi besin maddeleriyle birleştirilerek hastaya sunulur.¹²⁰

¹¹⁶ Demir- Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 71.

¹¹⁷ Gönel, “*Rahman Abdurrehim’in Uygurlarda Şamanizm*” Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 77.

¹¹⁸ Gönel, “*Rahman Abdurrehim’in Uygurlarda Şamanizm*” Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 77-78.

¹¹⁹ Mercan, *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*, 143.

¹²⁰ Mercan, *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*, 144.

Kullanılan malzemelerin, şamanın transa geçmesi veya hastanın içindeki kötü ruhu hapsetmesi gibi farklı fonksiyonları vardır. Örneğin, şaman bir tütün yakarak bu tütünden çekmiş olduğu dumanı hastanın vücudundaki sıkıntılı bölgeye üfler. Bu uygulama hastanın ruhunun bedenden ayrılarak yükseklere çıkmasını amaçlamaktadır. Şaman dağın başında ikamet eden yardımcı ruhlardan ona yardımcı olacak birisini yanına çağırır. Gelen ruh şamanın karnına girerek buradan konuşmaya başlamakta aynı zamanda çeşitli hayvan ruhları da bu bölgeye gelmektedir. Bundan dolayı ortamda köpek hırıltı seslerini de duymak mümkün olabilir. Bu ruhlar hastanın hakkında bilgiler vererek ve kötü ruhların terk edilmesine yardımcı olarak şamanın tedavi sürecine katkı sağlar.¹²¹ Tütün kötü ruhların kokusunu en sevdiği bitkiler arasında yer almaktadır. Tedavi sürecinde tütün paketleri veya içinde tütün bulunan minyatür tütün bez keseleri de kullanılır. Bu bez keseler hastanın etrafında çember olacak şekilde çevrilir. Bu yüzden tüm kötü ruhlar ritüel sonunda paket halindeki tütüne geçirilmiş olmaktadır. Sonrasında bu paketler toparlanarak ritüel alanından uzak bir yerdeki ağaç dallarına asılarak insanlardan uzaklaştırılmaktadır. Böylelikle kötü ruhlar hem hastadan hem de insanlardan uzaklaştırılmış olmaktadır.¹²² Tütün şamanın bedenindeki kanalların açılması ruh enerjisinin dışarı çıkması ve kutsal ruhların enerjisinin girmesi amacıyla da kullanılmaktadır.

Şamanların tedavi süreçlerindeki sağaltımlarda ağırlıklı olarak hayvanlar da kullanılmaktadır. Hayvanların iç organları, kemikleri, tırnakları, pençeleri, dışkıları, iç yağları ve kanları sağaltım sürecinde kullanılan temel unsurlardandır. Şamanların sıklıkla başvurduğu hayvansal materyaller arasında süt çeşitlerinden, keçi sütü, inek sütü, eşek sütü, safralardan ise, kekik safrası, keçi safrası, tavşan safrası, kurt safrası, domuz safrası, geyik safrası yer almaktadır. Aynı zamanda kurt dili, kartal pençesi, ayı pençesi, horoz ve tavşan ayağı, geyik boynuzu, güvercin, öküz ve kurt dışkısı, baykuş yumurtası ve ayı tüyü bulunmaktadır. Yılan derisi, hayvan kanı, iç yağlar, öd yağı, kemikler ve göz şamanın hastalığı sağaltımlarında kullandığı diğer unsurlar arasındadır.¹²³

Şaman inancına göre at, boğa, geyik, öküz gibi hayvanların kafası önemli tılsımlı objelerdir. Bu hayvanların taşımış oldukları güçlü iyeyi bulundukları mekâna da yaydığı düşüncesinden dolayı şamanlar bunların gizemli güçlerinde yararlanmak için bu objeleri tedavi süreçlerinde kullanırlar. Kafatasları hastalara güç vermek ve vücut dirençlerini kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bundan dolayı şaman hastanın baş kısmına bu objeleri koyar.¹²⁴

Hayvanların sahip oldukları ruhlardan ziyade organlarının ve vücudunun çeşitli kısımlarının kullanımı tedavi sürecine dahil edilir. Bu bağlamda hayvanların sahip oldukları kuvvetlerinin, organları ve bedenlerinden çeşitli parçalar vasıtasıyla insanlara aktarılacağı düşünülür. Şaman

¹²¹ Şener, Şamanizm, 33.

¹²² M. Cumhur İzgi, "Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 2/1 (01 Nisan 2012), 35.

¹²³ Mercan, *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*, 146.

¹²⁴ Mercan, *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*, 146.

sağaltımlarındaki tedavi süreçlerinde hayvanların kullanımı sadece organlarla sınırlı kalmaz, aynı zamanda hayvanlardan elde edilen tüyler de önemli bir yere sahiptir. Kartal, karga, ayı gibi hayvanlardan alınan tüylerden yapılan kolyeler bu hayvanların özel güçlerini temsil eder. Örneğin, kartalın gözlerinin görüş kuvvetinin, karganın zekiliğinin bu tür kolyelerin ritüel esnasında kullanılmasıyla kullanıcıya geçmiş olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu hayvanların sütü çeşitli bitkiler ile karıştırılarak hastaya şifa amaçlı verilmektedir.¹²⁵

Hayvansal kaynaklı malzemeler şamanların geleneksel olarak büyü ve şifalandırma çalışmalarında kullanılmış olan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Örneğin, Uygurlara ait tıp metinlerinde, çocukların konuşma gelişiminde gecikme yaşaması durumunda, bazı kuş türlerinin dillerinin yedirilmesi uygulaması görülmüştür. Deve idrarının ise masaj şeklinde uygulanmasının, kepek sorununu hafifletebileceği inanıcı mevcuttur. Kekliğin beyinciğinin kuduz hastalığına iyi geldiğine yönelik inançlar bulunurken, tavuk yumurtasının safrayla karıştırılması çıbanın iyileşmesine katkı sağladığı düşünülmüştür. Benzer şekilde, ayı safranının güçsüz kişilere güç kazandırdığına veya sonbaharda toplanıp buharda ısıtılan koç pisliğinin suyunun vücuda sürülmesinin ağrıları hafiflettiğine inanılmıştır. Bununla birlikte bazı toplumlarda verem hastalıklarının kurbağanın diri diri yenilmesiyle tedavi edildiği ve Tunguzlarda doğumu kolaylaştırmak için kadının göbeğine kertenkele konulduğu bilinmektedir.¹²⁶

Kurban, şaman ritüellerinde önemli bir birleşendir. At kurbanı kanlı kurbanlar arasında en seçkin kurbanlardandır. Bu ritüel kurban edilen atın rengine göre çeşitli hastalıkları tedavi etmeyi amaçlamaktadır. Örneğin gök renkli atlar baş ağrılarına, boz at karın ve göğüs hastalıklarına, doru renkli atlar tüberküloza, sarımsı atlar ise romatizmaya iyi gelmek üzere kurban edilmektedir. Bu uygulama şaman topluluklarında kültürel bir miras oluşturup geleneksel şifa yöntemleri arasında yer almaktadır.¹²⁷

Hayvanların sağaltım süreçlerinde yer alması şifacılık ve efsun boyutlarını içeren bir pratiktir. Bu uygulamada temel amaç hayvanlardan elde edilen gücün insan bedenine aktarılması ve hastalıklardan dolayı marazi durumların yok edilmesidir. Özellikle pençe, boynuz gibi hayvan organları insanlar için de birer koruma organı olmuş ve tedavi sürecinde etkin olarak rol almıştır.¹²⁸

¹²⁵ Mercan, "Şamanlık ve Şaman Şifacılığı", 145.

¹²⁶ Jean Paul Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan (İstanbul: Dergah Yayınları, 2023), 165-166.

¹²⁷ Müge Demir, "Şamanizm'de Hastalık Kavramı ve Tedavi Yaklaşımları", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 6, Sy 1 (01 Nisan 2016): 22.

¹²⁸ Mercan, *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*, 146.

2.2. Tedavi Yöntemleri

Çalışmamızın bu bölümünde şamanların şifa verdiği inandıkları araçlarının nerede ve nasıl kullanılacağını düzenleyen tedavi yöntemleri veya ritüelleri üzerinde durulacaktır. Şamanizm ile ilgili diğer konularda olduğu gibi hangi unsurların, hangi sıra ile hangi ritüelde kullanılacağı noktasında da coğrafi ve kültürel çeşitlilik göze çarpar. Bir şifa ritüelinin gerçekleştirilmesi şamanların tedavi araçlarından ve ritüellerinden birçoğunun birlikte kullanılmasını da gerektirebilir. Bunların nasıl ve hangi sıra ile kullanılacağı değişkenlik gösterebilirken her topluluğun kendisine özgü ritüelleri de görülebilmektedir.

Bu ritüellere bir örnek vermek gerekirse, Tunguzlarda şamanın iyileştirme sürecinin adımlarında kullandığı semboller ve ritüeller ele alınabilir. Şaman hazırlık aşamasında saçlarını açarak ve giysilerini giyerek transa geçiş sürecine başlar. Bu süreçte şaman hıçkırır, geçirir ve hayvan çığlıklarını taklit eder. Devam eden süreçte tütün içimi ritüel için yine bir hazırlık aşaması olarak nitelendirilmektedir. Ritüel için alan oluşturulurken çadırın ortasına at postu serilir, şamana su içirilir ve şaman ağzındaki suyu dört rüzgâr yönüne döker. Ayrıca ocağa atılan at kıllarının ateşinin söndürülmesiyle ritüel devam eder. Şaman ruhlarını çağırmak amacıyla güneye yönelip, davulunu kullanarak sesli mırıldanmalar ve hıçkırıklarla bağlantı kurmaya başlamaktadır. Atmaca veya martı çığlıkları, davul sesleri ve tılsımlı dualar ve şarkıların eşlik ettiği bu aşama cinlerle iletişim kurma ve yardım alma sürecidir. Bu süreç boyunca hasta yakınları korku içerisinde olanları seyretmektedir. İçsel yolculuğunda şaman soruları kendisine sorar ve kendisi bu sorduğu sorulara cevap verir. Soran kendisidir fakat cevap veren içine girmiş olan yardımcı ruhlarıdır. Bu süreçte cinlerden korkup yere düşmüş olan şaman kendi koruyucu ruhunun gelmesiyle aniden ayağa kalkıp dans etmeye başlamaktadır. Şaman hastalığın nedenini sürecin sonunda bulduğunda, gelen ruhlardan hastanın tedavisi için yardım ister ve hastalık cini feryat figan bir şekilde uzaklaştırır. Bu aşamada şaman kutsal yardımcı ruhuyla iletişim kurarak nasıl bir kurban sunacağını da öğrenir. Son aşamada ise hastanın ağırlı bölgesini emmeye başlar. Hastalığın bu yolla dışarı atılmış olduğu inancı hakimdir.¹²⁹ Hasta böylelikle iyileşmiş olmaktadır. Betimlenmiş olan bu şaman ritüeli, belirli adımlar ve semboller kullanarak bir iyileşme pratiği gerçekleştirilen bir şifalandırma çalışması örneğidir.

Bu örnekte görüldüğü gibi şaman teşhis ve tedavi sürecini birlikte yürütmüş, bunu yaparken ruhlardan yardım alma, kurban sunma, tütün gibi maddeler kullanma, tılsımlı dualar okuma, dans etme ve hastalıklı bölgeyi emme gibi birçok şey bir arada kullanılmıştır. Şamanların sağaltım pratiği fiziksel ve zihinsel müdahaleleri de içermektedir. Bu fiziksel müdahalelere ek olarak çeşitli şifalı botanik bitkiler müdahalelerde yardımcı elemanlar olarak oldukça önemlidir. Vücudun herhangi bir yerine girmiş olan yabancı unsurlar ise emilerek ya da el müdahalesiyle vücuttan çıkarılmaktadır. Bazı durumlarda hastalığa sebep olduğuna inanılan

¹²⁹ Şener, Şamanizm İzmler Serisi, 24.

bir olayı hastanın, hasta olduğu ilk ana dönüp hatırlatarak tedavi amaçlayan bir yöntem uygulanmaktadır. Bu süreçte hastanın olayı imgelemesi sağlanır hafızasındaki olumsuz öğeden arınarak psikolojik olarak sağlığına kavuşması amaçlanmaktadır.¹³⁰ Şaman bazı durumlarda hastanın acılarını ve sıkıntılarını hissetmek ve hastanın kişiliğini devralmak amacıyla hastanın elbiselerinden bazılarını giymektedir. Şaman hastayla konuşup duygusal olarak hasta ile birliktelik sağladıktan sonra teşhis ve tedaviye başlar.¹³¹

Bu bölümde yaygın olarak bilinen belli başlı şaman tedavi yöntemlerini ele almak hedeflenmiştir. Bu noktada da önemli farklılaşmalar ve çeşitlilik mevcut olduğundan tüm şaman ritüellerini incelemek mümkün olmasa da Orta ve Kuzey Asya'da en çok bilinenler üzerinde durulmuştur.

2.2.1. Kurban verme

Kötü ruhların etkilerinden kurtulmak amacıyla başvurulmuş geleneksel bir uygulama kurban verme ritüelidir. Kurban birçok şaman ritüelinin parçası olarak karşımıza çıkar. Kurbanlar genellikle kanlı ve kansız olarak ikiye ayrılır. Kurban edilecek şeylerin, nasıl ve ne için kurban edilmesi gerektiğine dair kuralların oldukça çeşitli olduğu görülür. Bunlara bir örnek vermek gerekirse, hayvanların kurban edilmesini içeren kanlı kurbanlar arasında en önemlisi at kurbanıdır. At kurbanının hangi renkte olduğuna göre hangi hastalığa iyi geleceği değişir. Örneğin gök renkli atların baş ağrılarına, boz renkli atların karın ve göğüs hastalıklarına, doru renkli atların verem gibi hastalıklara sarımsı atların ise romatizmal hastalıklara iyi geldiğine inanılmaktadır. Kansız kurbanlarda önemli bir ritüel olarak kabul edilir. Bu tür kurbanlar genellikle topluluğun en değerli ve kutsal saydığı nimetlerden biri olan saçının kullanılmasıyla gerçekleşir.¹³² Saçlar, geçmişte bazı inanışlara göre olağan üstü güçlere sahip olduğuna inanılan iye ve ruhlara sunulmuştur veya onların hoşnutluğunu ve yardımını kazanmak amacıyla dağıtılan cansız kurban nesneleridir. Bu nesneler, yiyecek, içecek, kumaş gibi çeşitli malzemeler olabilir. Bu uygulamaların yansıması olarak Anadolu'da ağaç dallarına bağlanan bez parçaları, iplik, hayvan kılı ve tüyleri, çakılmış olan çiviler ve yakılan mum gibi materyaller saç olarak kabul edildiği görülmektedir.¹³³ Ayrıca saçlar süt, kımız, yağ, buğday, darı, şarap ve para olarak saçılabilir. Saçı ağaçlara veya şaman davuluna bağlanan bez parçaları şeklinde de sunulabilir. Kımız serpmesi gibi çeşitli törenler kansız kurban olarak kabul edilir.¹³⁴

¹³⁰ Muharrem Kaya, "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", *Folklor ve Edebiyat Dergisi* VII/25 (2001), 213.

¹³¹ İzgi, "Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış", 35-36.

¹³² Demir, "Şamanizm'de Hastalık Kavramı ve Tedavi Yaklaşımları", 22.

¹³³ Tunç, *Şamanizm Üzerine Bir Araştırma*, 131-132.

¹³⁴ Demir, "Şamanizm'de Hastalık Kavramı ve Tedavi Yaklaşımları", 22.

2.2.2. Emerek tedavi

Şaman uygulamaları içinde, şamanın hastanın bünyesinde bulunan kötü ruhları veya istilacı güçleri çıkarmaya yönelik uygulamalardan birisidir. Bu çoğunlukla hastalığın nedeninin sembolik olarak vücuttan çıkarılmasıyken, bazı durumlarda fiziksel temas yoluyla da gerçekleşebilir. Şamanın tedavi sırasında dikkat etmesi gereken en önemli nokta kötü ruhun ağzından aşağı inmemesidir. Aksi taktirde şamanda hasta olabilir. Emme işlemi devam ederken, şaman kusmaya ve tükürmeye devam eder. Belirli aralıklarla hastaya dokunmadan hastanın vücudunda ellerini gezdirerek durum tespiti yapar. Şaman ritüeli yaparken odayı dolaşır, aynı zamanda davulunu çalar, duasını okur ve şarkısını da söyler. Süreç sonunda hastalığın kaynağını hastanın sırtına vurarak ya da emerek çıkarmış olur. Kendisi ise ağzında birikmiş olan hastalıklı ruhları üfleyerek ya da tükürerek dışarı atar, son olarak hastalığı gönderen ruha hangi kurbanı sunacağını belirleyip süreci tamamlar. Uygulanmış olan yöntem şamanlara özgü bir yöntemdir ve hastalık yapan ruhların bedenden uzaklaştırılmasını içerir.¹³⁵

2.2.3. Ruh çağırma

Ruh geçirme veya göçürme olarak da bilinen bu ritüel, genellikle, çocuklar için yapılan bir uygulamadır. Çocuklar birdenbire hırçınlaşır veya korkmaya başlarsa, bu durum çocuğun ruhunun korkup gitmesiyle ilişkilendirilir ve ruh çağırma ritüeli düzenlenerek çocuğun ruhunun geri getirilmesi amaçlanır. Uygurlarda bu ritüel genellikle çocuğun ninesi tarafından uygulanır. Ritüel süreci ise şu şeklide gerçekleşir: Anne, çocuğu kucağına alıp evde otururken, çocuğun ninesi çocuğun kıyafetlerini süpürgenin altına koyar ve ardından evden dışarı çıkarak çocuğu adıyla çağırır. Daha sonra eve geri dönüp çocuğun ruhunun geri gelip gelemediğini kontrol eder. Birisi “Geriye döndü” şeklinde cevap verdiğinde, çocuğa süpürgenin altında olan kıyafetleri tekrar giydirir.¹³⁶ Bu uygulama çocuğun kaybolan ruhunu geri getirmeyi amaçlar ve çıkıp giden ruhun yeniden döndürülmesini ifade eder.

Ruh geçirme, şamanların sıklıkla başvurduğu bir diğer tedavi yöntemidir. Bu ritüelde hastaya musallat olan kötü ruhun veya devin, şamanlar tarafından özel olarak hazırlanan bir kuklaya veya onu temsil edecek bir nesneye göçürülmesi amaçlanır. Şamanın buradaki hedefi, hastada mevcut kötü ruhu taklit büyüyle kendi hazırladığı nesneye aktararak kişiyi tamamen kötü ruhtan arındırmaktır. Ruh geçirme uygulaması özellikle doğuştan zayıf bir vücuda sahip olan çocuklar için kullanıldığı gibi yetişkin insanlar tarafından da başvurulan bir uygulamadır. Şaman hastayı inceledikten sonra fal açarak, hastanın karın bölgesine belirli bir varlığın zarar verdiğini veya vücuduna bir cinin girdiğini belirler. Bu durumun tedavisi için kötü ruhların bir kuklaya veya tasvir edilen bir nesneye aktarılması gerektiğini ifade eder. Hastanın ailesine,

¹³⁵ Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 244-246; Eliade, *Şamanizm*, 336-338.

¹³⁶ Adem Öger - Tuğba Gönel, “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları (Dergi)* VI/4 (2011), 243.

belirlemiş olduğu günde getirmeleri için “Azaim kuklası” dikmelerini söyler. Azaim kuklası hazırlandıktan sonra şaman, tütsü eşliğinde Azaim duası okumaya başlar ve hastanın yanına kuklayı yerleştirir. Dua tamamlandıktan sonra hasta tütsü ile temizlenir. Ardından, tek evlilikle hayatlarını devam ettiren yedi ayrı evden un alarak, tuz koyamamak şartı ile su ve un ile bir yemek hazırlar. Bu yemeğin bir kısmı çocuğa yedirilirken, kalan kısmı ise kâseye konur. Hastanın yakınları, kuklayı ve hazırlanan yemeği şamanın tarif ettiği şekilde alıp, o gece dört yol kavşağındaki bir ağacın yanına götürürler ve kuklanın önüne kâseyi bırakıp geri dönerler. Şamaların anlattığına göre, kuklayı götüren kişi geri dönüp bakarsa, kuklaya aktarılan kötü ruh tekrar hastanın vücuduna geri dönebilir.¹³⁷ Bu yüzden bu ritüelin şamanın belirlemiş olduğu kurallar çerçevesine ilerlemesi kuklayı götüren kişinin dönüp hiçbir şekilde arkasına bakmaması hem hastanın akrabası hem de hastanın kendi kurtuluşu açısından oldukça önemlidir.

Uygur şamanları el ve ayaklarında şiddetli ağrı hisseden, kişilerin teşhisini koyarken kötü ruhlardan kaynaklandığını dile getirirler. Şaman bu hastalığın tedavisi için ak bir canın ya da kara bir canın (hayvan) bulunmasını ister. İstenilen hayvanlar tavuk, koyun ve güvercindir, bu hayvanların renklerinin ak can ya da kara can olmaları onların kullanım alanlarının belirlenmesinde önemli rol oynar. Getirilen hayvan şaman tarafından hastanın ağrıyan ya da hastalıklı olan bölgesine beyaz bir iple bağlanarak ruh göçürme duası okunur, bu süreçte şaman elindeki kartal veya atmaca tüyü vasıtasıyla hastanın tüm vücuduna üfler ritüeli tamamlandıktan sonra, hasta şamanın talimatları doğrultusunda hayvanı bir mezarlığa ya da tek başına olan bir ağacın altında keser ve gömer.¹³⁸ Böylelikle hastada bulunan tüm kötü ruhlar hayvana geçer. Hayvanın ölmesi ve çürümesiyle birlikte hastalıkta böylelikle yok olur ve hasta iyileşme sürecine geçer.

2.2.4. Perihonluk /peri oyun

Uygur kültüründe önemli bir yeri olan ve özellikle aşk derdiyle mücadele eden veya ani ruhsal değişimler yaşayan bireylerin, genellikle kadınların tedavi edilmesini amaçlayan bir uygulama olarak karşımıza çıkar.¹³⁹ Bahşılık olarak da adlandırılan bu ritüel, hastanın üzerindeki kötü ruhların kovulmasına yöneliktir ve dans, müzik ve dualar gibi unsurlarla birlikte gerçekleşir. Def, hançer veya bıçak, kamçı, ip, yedi çentikli ağaç dalı, kartal veya atmaca tüyü, inek sütü, bez, horoz, “han suyu”, tuğ, ateş bu ayinde kullanılan temel unsurlardandır. Ritüel ise şu şekilde gerçekleşmektedir.

¹³⁷ Gönel, “Rahman Abdurrehim’in “Uygurlarda Şamanizm” Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 44.

¹³⁸ Alimcan İnayet, “Uygur Şamanları ve Pratikleri Üzerine”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 1 (01 Haziran 2013), 48-49.

¹³⁹ Öger - Gönel, “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”, 241.

Büyük bir odanın içine bir tuğ bağlanır; ipin bir ucu kazığa, diğer ucu ise bacaya geçirilir. İpin baca tarafındaki ucuna “Yurun-Jurun” adı verilen rengarenk bezlerle, elma ve söğüt dallarına bağlanır. Oturan hastanın eline bu tuğ verilir. Ritüelde “bahşı” veya “perihon” olarak isimlendirilen üç veya beş kişi rengarenk kumaşlardan oluşan elbiselerini giyerek, tuğun etrafında hilal şeklini oluştururlar. Üç kişi def çalarken bu arada baş şaman, eline almış olduğu kötü ruhları kovalamaya yarayan söğüt dalıyla efsunlarını okumaya başlar. Hasta, defi çalan kişilerin yanına çağırılarak ipin etrafında dönmesi istenir. Hastanın dönmeye gücü kalmayıp oturması durumunda baş şaman elindeki “efsun sopasıyla” hastayı ayağa kaldırıp tekrar dönmesi için ikna eder. Böyle bir durumda bazen hasta bayılıp yere düşer. Ritüel rakı saçısı ile sonlandırılır.¹⁴⁰ Bayılma hastanın iyileşeceğinin işareti sayılır. Bayılmanın iyileşmeye işaret ettiğine yönelik inanç, hastanın cinlerin etkisinden kurtulduğunu ve iyileşme sürecine girdiğini simgeler. Tuğ bağlama ise hastanın yanına iyi ruhları çekmeyi amaçlarken, kötü ruhları ise ait oldukları dünyaya uzaklaştırmayı hedefler.¹⁴¹

Kullanılan bu tedavi yöntemi, hastaların tedavi sürecinde bir ritüel veya oyunun parçası gibi hissetmelerini içerir. Bu süreçte hastalar kendini bir topluluğun içerisinde ritüelin bir parçası olarak bulduklarından dolayı iyileşme umutları yükselebilir. Ritüelin amacı, hastaların ruhsal ve fiziksel iyiliklerini desteklemek, kötü ruhları ve hastalıkları uzaklaştırmak ve onları iyileştirmektir. Bu yöntem hastaların tedavi sürecinde aktif bir katılım sağlayarak onların iyileşme sürecini güçlendirmeye çalışır.

2.2.5. Hançer veya kuş tüyü sürüp okuma

Uygurlar tarafından hastaların tedavisine yönelik olan bu uygulama belirli bir bölge ya da tüm bedende kişinin ağrı hissettiği ve ağırlaştığı durumlarda şamanın müdahale ettiği bir uygulamadır. Hastalığın belirtileri tespit edildikten sonra, şaman hastaya kötü ruhların bulunma ihtimali olan bir yerden geçip geçemediğini sorar. Genellikle yalnız bir ağaç, eski bir dam veya kirli bir yer kötü ruhların barındığı yerler olarak düşünülür. Hasta muhtemel yerleri söyledikten sonra, şaman hastalığın bu yerdeki kötü ruhların veya varlıkların zararından kaynaklandığını belirtir. Hançer sürme veya doğan, şahin, kırlangıç gibi hayvanların tüyü ile sürme gibi ritüellerin gerekliliğini ifade eder ve tedaviyi bu şekilde gerçekleştirir. Hançer sürme ritüeli şu şekilde gerçekleşir: şaman uzunca saplı bir bıçak ya da hançeri yakınına koyar, ilk olarak tüsü yakar ve iyi ruhlara dua edip onlardan yardım ister. Hançeri alarak hastanın vücuduna zarar veren kötü ruhları kovmak için “Azayim duası” okumaya başlar. Her okuma tamamlandığında, hastanın başından ayağına kadar hançeri üç veya yedi kez sürer. Kötü ruhları kovmanın son aşamasında, şaman hançerin uç kısmını hastanın ağrıyan yerine

¹⁴⁰ İnayet, “Uygur Şamanları ve Pratikleri Üzerine”, 50.

¹⁴¹ Abdulkarim Rahman, *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın- Erkin Emet (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 148.

doğrultur ve sanki hançeri hastanın vücuduna art arda saplıyormuş gibi hareketler yaparak hastanın vücuduna, hastalığının durumunu anlatarak sürer.¹⁴² Tedavide kullanılan hançerlerin büyüklüğü ya da küçüklüğü hastalığın durumuna göre değişebilmektedir.

Kuş tüyüyle yapılan tedavi süreci, hançer sürmeyle benzer bir yaklaşıma sahiptir. Bu uygulamada, şaman hastanın bedenini kuş tüyünü kullanarak “Azaim duası” okurken tüyü hastanın başından başlayarak bedeninin tümüne sürerek gezdirir. Tedavinin son aşamasında ise, kuş tüyüyle hastanın vücuduna hafifçe vurarak tedaviyi tamamlar.¹⁴³ Azaim duası afet anında ve hastalıkların şifa bulması amacıyla okunan tılsımlı dualar arasında yer alır. Özellikle dil tutulması, el ve ayak tutmaması, delirme gibi psikolojik ve diğer çeşitli hastalıklar için bu dua sıklıkla tercih edilir.¹⁴⁴ Bu ritüellerin amacı hastaların vücutlarında var olduğuna inanılan kötü ruhları, onları korkutmak veya kaçırmak, böylece hastanın iyileşmesini sağlamaktır. Bu ritüel hastaların kötü ruhlarla olan etkileşimini değiştirmeyi ve bu ruhların neden olduğu hastalığı ortadan kaldırmayı amaçlar.

2.2.6. Tozlandırma /tuzlandırma

Uygur şamanlarının zayıf çocukları “Avak” olarak adlandırıldığı belirtilmiştir. Tozlandırma yöntemi de “Avak” hastalığının tedavisinde kullanılan yöntemlerden bir tanesidir. Bu uygulama hastanın yedi ayrı değirmene gidip, değirmenlerden topladığı unları karıştırmasıyla başlar. Ardından şaman bu unu hasta olan çocuğun vücuduna yedi hafta boyunca her çarşamba günü belirli bir miktar sürer, “Tozlandırma büyüsü” okuyarak çocuğa üfler veya şaman unu hamur haline getirip ince bir şeklide açarak hastanın vücudunu bu hamurla kaplar. Süreç sonunda hasta sağlığına kavuşur. Bazı durumlarda, cin veya şeytanları kovmak amacıyla yedi değirmenden un alınarak salı akşamı hasta çocuğun vücuduna yedi kez sürülür. Unların değirmenden alınmasın sebebi, değirmenlerin cinlerin mekânı olarak kabul edilmesiyle ilişkilendirmesinden kaynaklanır.¹⁴⁵ Yapılan bu uygulamalara tozlandırma yöntemi ile tedavi denilmektedir. Tedavinin amacı korunmasız olan çocukları kötü ruhların etkisinden kurtarmak ve korumak amacını taşımaktadır.

Aniden zayıflayan çocuklara yönelik uygulanan bir başka tedavi yöntemi ise evli olan yedi ayrı evden toplanan “kurukunluk” ile yemek yapılmasıdır. Kurukunluğun içerisine şalgam ve tuz eklenerek süyükbaz isimli yemek yapılır. Bu süreçte çocuğun giysileri çıkartılarak, çocuk kalın bir bez parçasına sarılır ve yemeğin buharına tutulur. Ardından çocuğa bu yemekten yedirilir. Yemeğin artan kısmı temiz bir tabağa alınır ve üzerine temiz bir ağaç kaşık yerleştirilir. Hazırlanmış olan tabak yola konmuş olan korkulukların önüne bırakılır ve geriye

¹⁴² Gönel, “Rahman Abdurrehim’in Uygurlarda Şamanizm” Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 43.

¹⁴³ Mazhar Murat Yemenlioğlu, *Şamanizm / Dünya Dinleri* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2021), 49.

¹⁴⁴ Alimcan İneyet, “Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşığı”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2/3-4 (01 Aralık 2009), 42.

¹⁴⁵ Cüneyt Bedir, *Dünya Dinlerinden Şamanizm* (İstanbul: Festival Yayıncılık, 2020), 52.

bakılmaksızın oradan uzaklaşır. Avak aşı olarak adlandırılan bu yemeğin herhangi bir hayvanın yemesiyle çocuğun sağlığına kavuşarak normale döneceğine inanılır.¹⁴⁶

2.2.7. Kandil yakıp okuma

Kandil yakıp okuma adı verilen tedavi yöntemi, hastaların bacak, el veya bel gibi belirli bölgelerinde uzun süreli ağrı duydukları durumlarda şamana başvurdıkları geleneksel bir uygulamadır. Şaman hastanın semptomlarını belirlemek için fal açarak ağrının hangi kötü ruhlar tarafından getirildiğini belirler. Hastanın yakınları, şamanın talimatları doğrultusunda yedi çift çörek ve kamıştan yapılmış yedi kandil hazırlar. Şaman hastayı yatırarak üstüne yedi çift çörekleri dizer, ardından bu çöreklerin üzerine kandilleri yerleştirir. Aynı zamanda, hastanın yakıları evin dört bir yanına dört kandil yerleştirip yakarlar. Şaman hastayı tedavi etmek için ruh geçirme duası okur ve ritüel tamamlar.¹⁴⁷ Bu uygulamayla birlikte hasta sağlığına kavuşarak kötü ruhların etkisinden kurtulup eski sağlıklı yaşamına döner.

Ayak ve bel rahatsızlıklarıyla birlikte, bazı kronik ve mikrobik hastalıklar sonuç çıkan yaraların iyileşmesi için tören düzenlenmesi gerekebilir. Hastanın semptomlarına dayanarak birtakım özel isimlendirmelerle teşhis konulduktan sonra tedavi için gerekli törenin düzenlenmesine geçilir. Teşhisle birlikte bir kara koyun ve yedi kara tavuğa yedi gün boyunca çeşitli dualar okunduktan sonra hayvanın kanının toprağa akıtılması gerektiği kanısına varılır. Tören, gerekli malzemelerin hazırlanmasıyla başlar. Çeşitli dualar okunurken hastanın yattığı odanın dört kenarına dört tane ucu pamuk ile sarılmış çubuklar (kandil) yerleştirilerek yakılır. Tören ve aynı zamanda dua okuma süreci bittikten sonra da odanın çevresinde yedi gün boyunca yedi adet pamuk sarılı çubuğun (kandil) yerleştirilip yakılması gerekir. Sonraki aşamada, yine çeşitli dualar eşliğinde belirlenmiş olan sıkıntılı mekânda koyunun kanı akıtılır. Ardından hastanın göreceği bir yerde de tavuğun bir tanesinin kanını akıtır. Diğer malzemeler de yanında götürülür. Böylelikle hasta iyileşmeye başlamış olur ve tören tamamlanmış olur.¹⁴⁸

2.2.8. Çapaya basıp okuma

Şamanlar, bel ağrısı çekenleri ve kısır kadınları genellikle çapa ile tedavi ederler. Bu tedavi sürecinin aşamaları şu şekildedir. Hasta şamana gittikten sonra şaman, hastaya fal açar ve hastalığın kaynağının hangi kötü ruhlardan geldiğini belirler. Ardından tütsü yakan şaman duasını ettikten sonra bir çapayı ateşe atar. Çapa ateşte kızardığında hastayı yüz üstü yatırır ve

¹⁴⁶ Bumairimu Abudukelimi, *Uygur Türklerinin Dini İnanışları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 101-102.

¹⁴⁷ Bedir, *Dünya Dinlerinden Şamanizm*, 53.

¹⁴⁸ Abdurehim Hebibulla, *Uygur Etnografyası*, çev. Ayhan Çelikbay (Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 2019), 242.

çapayı ateşten alır. Sorasında, çıplak ayakla kızarmış çapanın üzerine basarak hastanın belini üç kez çığner. Her seferinde şaman ruhlardan yardım diler ve kötü ruhları uzaklaştırmak için büyümlü dualar okur. Bu çığneme işlemi yedi kez tekrarlanır, sonuncu seferinde ise şaman son kez çapaya basarak dua edip okumayı tamamlar.¹⁴⁹ Böylece ritüel sona ermiş olur, hasta sağlığına kavuşur.

Benzer şekilde gerçekleştirilen bir diğer yöntem ise, "ketmen besiş" olarak da bilinen "kazma basma" yöntemidir. Tedavi sürecinde şaman çapa yerine, hastanın bel ve ayak bölgelerindeki ağrıları tedavi etmek amacıyla ateşte ısıtılan bir kazma kullanır, kazmaya ayağını basan şaman hastanın ağrıyan yerlere bu şekilde basarak hastayı tedavi eder. Böylelikle tedavi gerçekleşerek hasta iyileşmeye başlar.¹⁵⁰

2.2.9. Alaslama

Alaslama, özellikle çocukların yanaklarında gelişen kaşıntı ve kabuklu deri rahatsızlığı olarak bilinmektedir. Alaslama tedavisi çeşitli yöntemler içermektedir ancak en yaygın uygulamalardan biri, kırmızı bir çuhanın hastanın yüzüne örtülerek üzerine konulan pamukların çakmak taşı ile yakılması sonucunda oluşan küllerin hastanın yüzüne sürülmesi işlemidir. Bu uygulama, şamanların ayin sırasında kullandığı ateşin çakmak taşı ile yakılması pratiğidir. Ateşin yakılması, hem arınmayı sağlama işlevini yerine getirirken hem de kötü ruhları uzaklaştırma amacı taşımaktadır. İnsanları kötü ruhlardan korumak adına eşyaların ateşten geçirilmesi, ateşin hastanın çevresinde dolaştırılması ile gerçekleştiren uygulama hastalıkların ateş ile gönderileceğine dair inanç temelinde yürütülmektedir. Yeni bebek sahibi olmuş anneler ve bebekleri için de al ruhunun etkisinden korunmak amacıyla bu işlemin gerçekleştirildiği görülmektedir.¹⁵¹

Başkurtlar ve Kazaklar "Alaslama" kelimesini kullanır ve hastanın etrafında "Alas alas" diye dolaşırlar. Yakutlarda hilekâr olan genellikle yaşlı bir kadın veya zaman zaman genç bir kız olarak tasavvur edilen al ruhunun, lohusa kadının ciğerini suya atarak doğum sonrasında meydana gelen ve halk arasında "Al basması- Albastı" olarak bilinen lohusa humması denilen hastalığı tetiklediğine inanılır. Bu hastalıktan korunmak için hastanın yattığı yere demir, kurt dişi, kartal tırnağı, süpürge, boncuk gibi al ruhun korktuğu nesneler bırakılır. Hastanın üzerine kırmızı bir nesne konur ve davul çalınır. Ayrıca al ruhunun ciğerini suya atmaması için hastanın bulunduğu ortamda su bulundurulmayıp, onu şaşırtmak için çocuğun yattığı beşiğe bebek kuklası veya ciğer konurdu.¹⁵² Bu ritüel günümüzde halen geçerliliğini sürdürmekle beraber,

¹⁴⁹ Gönel, "Rahman Abdurrehim'in Uygurlarda Şamanizm" Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 220.

¹⁵⁰ İnayet, "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık ve Bir Şaman Duası", 40.

¹⁵¹ Hasret, *Türk Kültüründe Şamanizm'in İzleri ve Yansımaları*, 52-53.

¹⁵² Bayat, *Tıp Tarihi*, 244.

modern tıp ve bilimin etkisiyle bazı topluluklarda bu tür uygulamaların rağbeti azalmış gözükmemektedir. Fakat bu ritüel ve inanışlar kültürel olarak önemli bir mirasın parçasıdır.

2.2.10. Saçı serpmeye /ateşe göçürme

Uygurlarda kullanılan bir diğer yöntem olan serpmeye yöntemi, yüzü başı veya vücudunda yara olan hastaların tedavisinde uygulanan bir ritüeldir. Tedavi süreci, şamanın öncelikle yedi ayrı evden alınmış unla yapılmış olan hamurdan yanak büyüklüğünde üç parça alarak ritüele başlamasıyla gerçekleşir. Daha sonra dua ederek bu hamurları közlü ateşe gömer ve ateşe üfleyerek bir büyüğü bir dua okur. Köze gömülmüş olan hamurdan bir parça alarak, çevreye saçar. Şaman bu saçma ritüelinin gücüyle yaranın iyileşeceğine inanır. Bu yöntemle benzer nitelikte ateşe göçürme olarak adlandırılan bir ritüel daha bulunmaktadır. Bu ritüel, çocukların karnının ağrıdığı veya sürekli ağladığı durumlarda kullanılır. Çocuk şamanın yanına veya ocaklı olan büyüklerin yanına götürülür. Bu kişi, avucuna pide, ekmek yanığı veya kepek alarak ateşe ısıtır ve ardından diğer tarafta hastanın karnını veya sırtını ovuşturur. Isınmış olan nesneleri bez arasına alarak ateşte ısıtıp hastanın ağrıyan bölgelerine değdirir. Ateşe göçürme sürecinde çocuğun sık sık esnemesi, hastalığın ateşten kaynaklandığına işaret eder.¹⁵³ Tedavinin sonuna doğru, şaman “çık, çık. Çıkmazsan seni hasıra sarıp ateşe vereceğim” şeklinde ruhlara seslenerek emirler verir. Ardından şaman uzunca esner ve ağzından bir tür ateş çıkarır. Bu ateş hastalığı ortaya çıkaran ruhtun sembolik olarak temsilidir. Şaman, bu ruhu ortamdan uzaklaştırarak iyileşme süreci tamamlar.¹⁵⁴ İşlem sonrasında hasta sağlığına kavuşarak sıkıntılarında kurtulmuş olur.

Ateşe saygısızlık gösteren kişilerde çeşitli hastalıklara maruz kalmaktadır. Bunların başında deri hastalıkları gelir. Bu tür hastalıklara yakalan kişiler, ataları kartaldan gelen şamanlar tarafından geleneklere dayalı olarak çakmak taşı yakmak suretiyle tedavi edebilir ve sağlıklarına kavuşabilirler.¹⁵⁵ Çaçraktu seliş ise göz ve yüz bölgesinde oluşan yaralara verilen isimdir. Bu yaraların tedavisinde ateşin kullanılması gerekmektedir. Tedavi sürecinde ceviz büyüklüğünde alınan üç hamur parçası hazırlanır ve bir araya getirilir. Bu oluşan hamur, süpürge ağacının ateşine saklanır. Bu sırada yanan ateşe bakarak dualar okunur. Hamur ateşin içerisinde belli bir müddet sonunda patlar ve hamur parçaları patlamanın etkisiyle çevreye saçılır. Böylelikle tedavi tamamlanmış olup, tören sonunda yaraların iyileşmeye başladığı gözlemlenir.¹⁵⁶

¹⁵³ Gönel, “Rahman Abdurrehim’in Uygurlarda Şamanizm” Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi, 221.

¹⁵⁴ Abudukelimi, *Uygur Türklerinin Dini İnanışları*, 102.

¹⁵⁵ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 118.

¹⁵⁶ Rahman, *Uygur Folkloru*, 146.

2.2.11. Atalar ve yer-su kütü

Hastalıkların iyileştirilmesi için geçmiş ataların ruhlarından yardım dilemek, Orta Asya Türk toplumlarında yaygın bir uygulamaydı. Bu uygulama, Dede Korkut Hikâyeleri gibi eserlerde sıkça karşımıza çıkar. Özellikle, “Oğuz'un tam bilgeleri olarak tanımlanan ve gaipen haberler getiren, Tanrı'nın ilhamlarına sahip kimseler” ifadesi bu inançları destekler niteliktedir. Ayrıca, Korkut Ata'nın kam ve keramet sahibi olduğuna dair bilgiler de bu inancın güçlü bir şekilde teyit edilmesini sağlar. Bu bağlamda, Türk toplumlarının geçmişte yaşamış büyük şahsiyetlerine atfedilen ruhani güçlerin, hastalıkların tedavisinde etkili olduğuna inanılırdı. Bu nedenle, toplumun sağlık sorunlarıyla başa çıkmak için atasal ruhlarla ilişki kurma ve onlardan yardım alma pratikleri yaygın olarak uygulanmıştır.¹⁵⁷

Bu yaygın uygulamanın temelinde yatan neden, insanların ata ruhlarından duydukları korkudur. Ölmüş ata ruhlarının hayatta olan ruhlara zarar verebileceği inancı, bu korkuyla ilişkilendirilir. İnanişâ göre, ölmüş ata ruhları bu dünya ile bağlarını koparmazlar ve dolayısıyla insanlara iyilik ya da kötülük yapabilirler. Bu sebeple, atalara duyulan bağlılık, korku kaynaklı bir saygıya dönüşmüştür. Şamanlar, hastalıkları tedavi etme ve şifa ritüellerinde ata ruhlara olan saygıyı vurgulamışlardır. İnanişâ göre, ata ruhlarıyla olumlu ilişkilere sahip olan şamanlar, tedavilerini gerçekleştirdiklerinde olumlu sonuçlar elde etme eğilimindedirler.¹⁵⁸ Bu nedenle, ata ruhlara saygı duymak ve onlarla uyum içinde yaşamak önemlidir.

Kötü ruhlarla birlikte, iyiliksever yer-su ruhlarının gönüllerinin hoş edilmemesi durumunda, az kurban sunulması hastalık nedenlerinden sayılırdı. Böyle hastalıkların tedavisi amacıyla ruhların toplanma alanlarından olan dağların yüksek yerlerinde yapılırdı. İnancâ göre su kaynakları kutsal yerlerden sayılır ve tıbbi amaçla kullanılırdı. Özellikle, ırmak ve göl ruhlarına başvurarak kısırlık gibi sorunlara çözüm aranırken, kaynak sularının içilmesi veya kaynaktan avuçla alınan suyun yutulmasıyla hamile kalınacağına inanılırdı. Ağaç ruhlarından bir şey arzulandığı zaman saçı olarak bez parçası bağlanır ve dileği söylenirdi. Özellikle bozkırda veya orman boşluklarında tek başına bulunan ağaçlar, kayın, çam, köknar, ardıç gibi, kutsal kabul edilirdi. Yakutlarda çocuk sahip olmak isteyen kadınlar kayın ağacının köklerine secde ve dualar ederek çocuk dileklerinde bulunurlardı.¹⁵⁹

2.2.12. Arındırma

Uygurlarda geleneksel uygulamalardan biri olan arındırma, geçmişte hayvanlar hasta olduğunda veya uzaktan gelen misafirler olduğunda kullanılan bir uygulamadır. Tarihi kaynaklarda atalar, bu durumlarda hayvanları veya misafirleri yaktıkları iki ayrı ateşin

¹⁵⁷ Bayat, *Tıp Tarihi*, 243.

¹⁵⁸ Özgür Elsa Özbek, *Mitolojik Kökenleriyle Türklerde Şamanizm ve Kadın* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 52-53.

¹⁵⁹ Bayat, *Tıp Tarihi*, 243-244.

üzerinden geçirerek bir tür arındırma ritüeli gerçekleştirilmiştir. Bu ritüel, hastalıklardan ve olası kötü enerjilerden arınma amaçlı olarak yapılmıştır. Ateş ile arınmanın yanında süt ve su gibi temizleyici maddelerin kullanıldığı başka arındırma yöntemleri de mevcuttur.¹⁶⁰

2.2.13. Uçuklama

“Uçguk” kelimesi modern Türk lehçelerindeki “uçuk” kelimesinin eski bir formunu temsil etmektedir. Bu terim genellikle dudaklarda içi sulu kabarcıkların belirmesi durumunu ifade etmektedir. Vücut ateşi yüksek olan kişilerde sıklıkla görülmektedir. Birçok Türk kültüründe, uçuk, kötü bir ruhun müdahalesi olarak kabul edilmekte olup, bu hastalık özel bir törenle tedavi edilerek “uçuklama” adı verilen bu süreçle ilişkilendirilmektedir. Dudak kenarlarında ortaya çıkan kabarcıkların kötü ruhların ya da şeytanın, dudak kenarlarında kalan yemek artıklarını yemesi sonucu oluştuğuna dair inançlar mevcuttur. Altay şamanlığında uçuk kelimesi kötü bir ruhun ismi olarak yer almaktadır. Başkurt kültüründe ise dudaklarda beliren uçuk, şeytanın uçuk çıkmış bölgeyi yalamasıyla oluşmaktadır. Bu durumun tedavisi ise kadın şamanın bir paçavra parçasını yakması ve hastanın özellikle baş kısmında dolaştırması, ardından tekrar ateşe atmasından ibarettir. Daha sonrasında ise şaman bir ekmek parçası olarak uçuklu bölgeye değdirip bu ekmekleri yemesi için köpeğe vermesiyle tamamlanmaktadır.¹⁶¹ Böylelikle uçuğun iyileşme süreci başlamış olmaktadır.

Başkurtlar ise uçuğu ateşe gösterilen saygısızlıktan dolayı ortaya çıkan bir deri hastalığı olarak görmüşlerdir. Bu hastalığı kartaldan türediğine inanılan bir şamanın çakmak taşıyla yakılmak suretiyle tedavi edileceğine inanırlar. Ayrıca Halkaslarda ise ölmüş olan ruhlara “üzüt” denir. Bu üzütlerin düzensiz şekilde dolaşmasından ötürü dudaklarda meydana gelen uçuklara sebep olduğuna inanılır ve bu duruma “üzüt öpücüğü” adı verilir.¹⁶² Bu inançlar toplumların uçuğun fiziksel kökeninden ziyade, ruhsal ve sembolik boyutunu vurgulamaktadır.

2.2.14. Açlaş

Yetişkinlerde görülen karın ağrıları ve çocuklardaki dinmeyen ağlama gibi belirtilerle karşılaşılması durumunda “acı girdi- sancı tuttu” şeklindeki ifadeler kullanılarak hasta kişinin kadın şamanlara okutularak gerçekleştirilen tedavi yöntemine “Açlaş” denilmektedir. Bu tedavi sürecinin adımları ise şu şekildedir. Şaman bir kepeği alır ve örtü üzerine koyar. Kepeğin olmaması durumunda yedi parça ekmek kullanılabilir. Sonrasında eline almış olduğu fincana üçer kez çeşitli dualar okuyarak üfler, üflemiş olduğu fincanı hastanın tüm vücudunda

¹⁶⁰ Yemenlioğlu, *Şamanizm / Dünya Dinleri*, 57.

¹⁶¹ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi* (Ankara: Kültür bakanlığı, 1976), 162.

¹⁶² Kübra Yıldız Altın, “Hastalık Adları Bağlamında Kötü Ruhların Dönüşümü: Türkistan’dan Anadolu’ya”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 19/1 (30 Haziran 2019), 172,173.

gezdirir. “Göç! Göç!”, “Burada ne yapıyorsun?”, “Eski değirmen damına git!”, “Yalnız ağaca git!”, “Özüne geri dön!”, “İki evli olanlara git!” gibi sözleri üç kez tekrar ederek cinleri etkiler ve onları bedenden çıkarmayı amaçlar. Şaman bu esnada esnemeye başlar ve tedavi bu şekilde sona ermiş olur. Bu tedavi cinsel ve manevi hastalıkların tedavisinde de etkin olarak kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır.¹⁶³

2.2.15. Fal açmak (ırk bakmak) ve kehanet

Şamanlar, toplumlarının derinliklerine nüfuz ederek insanların bilinçaltını analiz edebilen ve çeşitli ihtiyaçları sezme yeteneğine sahip özel kişiler olarak kabul edilmişlerdir. Bu özellikleri nedeniyle bilge kişiler olarak büyük saygı görmüşlerdir. Özellikle, bilinmeyen tahmin etme becerileri ve ruhlarla iletişim kurma yetenekleri, insanlar arasında falcı olarak tanımlanmalarına yol açmıştır

Şamanlar, kehanet ve fal bakma faaliyetlerinde çeşitli malzemeler kullanırlar. Bu araçlar genellikle kültürel ve coğrafi farklılıklara bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu malzemeler arasında söğüt çubukları, bağırsak, ok, aşık kemiği, zar ve kürek kemiği öne çıkar. Aşık kemiğiyle yapılan kehanetlerde kemiğin çok geniş olarak yorumlanmasına ihtiyaç duyulur. Kürek kemiğiyle yapılan kehanetlerde ise kullanılan kemik genel olarak, koyun, keçi, geyik (Yakut) gibi hayvanlardan elde edilir. Yakutlarda hasta olan kişiler falcılara gider. Falcılar, hastanın geleceği hakkında yorum yapmak için kırk bir taşı üçe bölerler. Taşların konumuna, göre hastanın geleceği için yorum yaparlar.¹⁶⁴

Şaman geleneğinde fal bakma yöntemlerinden bir tanesi kürek kemiğiyle yapılan kehanettir. Bu ritüelde, şaman daha önce hiç suda kaynatılmamış kürek kemiği ateşte iyice kızdırılır ve çok az bir kısmına temas ederek kemiğin üzerinde beliren çizgi, çatlak ve noktaları yorumlayarak kehanette bulunur.¹⁶⁵ Kemiklerin ateşin etkisiyle boylamasına bir çatlağın olup olmadığına bakar. Çatlağın bu şekilde olması durumunda işin güzel sonuçlanacağı ve sonunun güzel olacağı kanısına varılır. Ateşte kızdırılmış olan üç kemikten herhangi bir tanesinin bu şekilde çıkması yeterlidir. Fakat enlemesine bir çatlak oluşmuş ya da kemikte döküntüler meydana gelmişse o işin sonu hayırlı değildir ve sonunun güzel olmayacağı görüşü hâkim olur.¹⁶⁶ Bu yüzden fal bakıp kehanette bulunma bir teşhis tedavi yöntemi olabileceği gibi aynı zamanda korunma amacıyla tedbir alabildirme yetkinliğine sahip bir ritüeldir.

¹⁶³ Öger- Gönel, “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”, 245.

¹⁶⁴ Demir- Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, 36-38.

¹⁶⁵ Şener, *Şamanizm*, 57.

¹⁶⁶ Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, 157.

2.2.16. Kırba

Kırba olma durumu, genellikle çocuklarda karın şişmesi ve ishal gibi semptomlara neden olan bir hastalığı ifade etmektedir. Tedavi sürecinde hastalığın türüne bağlı olarak makas, tarak, koyun çene kemiği, kül ve kurtçuklarında aralarında bulunduğu çeşitli materyaller kullanılmaktadır. Tedavi yöntemleri, hastalığın belirtilerine göre değişiklik göstermektedir. Bir tedavi yaklaşımına göre hasta yatırılarak karnı açılır ve dua okunarak tedavi gerçekleştirilir. Başka bir yöntemde ise çene kemiği hastanın karın bölgesine dokundurularak gezdirilir bu esnada makas açıp kapatılarak dua okunur.¹⁶⁷ Böylelikle hasta iyileşerek sağlığına kavuşmuş olmaktadır.

2.2.17. Korkutma

Şamanlar arasında yaygın olarak kullanılan korkutma yöntemi kullanılan diğer bir yöntemdir. Kadın şamanlar bu yöntemi uygularken erkek meslektaşlarından farklı bir eylem sergilemektedirler. Bu farklı davranış kadın şamanın şifalandırma sırasında istilaya uğramış olan hastaya cinsel organını açıp kapamasından ibarettir. İstilaya uğramış olan ruhun bu işlemten sonra şiddetli acı çekmesi hastaya da yansır ve hasta bu tören sırasında bağırır. Bu dramatik ritüel sonucunda istilacı ruh bedeni terk eder. Hasta bedensel ve ruhsal olarak iyileşmeye başlar. Bu ritüel kadın şamanların ayrıca gücünü de gösteren bir pratik olarak nitelendirilmektedir.¹⁶⁸

Kadın şamanların uyguladığı geleneksel iyileştirme yöntemleri arasında öne çıkanlar, çıplak tedavi pratiği ve cinsel organın önemine özellikle dikkat çekilmesidir. Bu pratik Hristiyanlık ve İslamiyet öncesine dayanmakta olup kadın şamanlar bu dönemde hastalarla cinsel birliktelikte bulunarak hastalığı tedavi etmeye çalışmışlardır. Ancak zaman içinde bu uygulama evrim geçirerek yukarıda bahsettiğimiz gibi kadın şamanların çıplak vücutlarını hastaya gösterme pratiğini halini almıştır. Aslında hastanın bedeni üzerinde etkili olan ve hastalığa neden olan ruhlara bir tür imgesel gösterimde bulunma ritüeline dönüştürülmüştür.¹⁶⁹ Toplumsal baskı ve güvenilirlik açısından güvensizlik yaratabilecek bir uygulama olarak ele alınabilmektedir.

2.2.18. Çocuk dileme

Uygur kültüründe çocuk sahibi olmak, aileler için önemli bir arzudur ve bu arzu, belirli ritüellerde ifade edilir. Bu ritüellerden biri, şamanın rehberliğinde gerçekleştirilen doğa ile etkileşim temelli uygulamadır. Örneğin, Uygur kadınları çocuk dileycekleri zaman, şamanın

¹⁶⁷ Hasret, *Türk Kültüründe Şamanizm'in İzleri ve Yansımaları*, 53.

¹⁶⁸ Özbek, *Mitolojik Kökenleriyle Türklerde Şamanizm ve Kadın*, 15.

¹⁶⁹ Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 119-121.

işaret ettiği ormandaki özel bir ağacın altına bu ağaçlara “yalnız oğul ağacı” ismi verilir. Eşleriyle birlikte gidip, bu ağacın gövdesini kucaklar veya bir geceyi ağaç altında eşleriyle birlikte geçirirler. Bu eylem, çocuk sahibi olma dileğini sembolize eder ve kadınların doğurganlıkla ilişkilendirilen doğal bir ortamda bu dileği ifade etmelerini sağlar. Ayrıca bu ağaçlar, erkek çocuk sahibi olma arzusunu ifade etmek için tercih edilmektedir. Kadınlar, bu ritüeli gerçekleştirirken doğurganlıkla ve ağacın sembolik anlamıyla bağlantı kurar. Diğer bir örnekte ise kadınlar çocuk dilemek için yine şamanın işaret ettiği kutsal olan bir pınarın yanına giderler. Burada çocuk sahibi olma isteğini dile getirip bunun için dua ederler. Bu ritüelin en önemli aşaması ise kadının eşi tarafından pınarın kaynağından üç çapa balçık almaya çalışmasıdır. Eğer bu balçık çıkarsa, inanışa göre çift, erkek bir çocuk sahibi olacaklarına inanır. Ancak eğer balçık çıkmaz ise hamilelik umudu azalır ve çocuk sahibi olma beklentileri de buna göre şekillenir.¹⁷⁰

Altay Türkleri kültüründe, çocuğu olmayan bir birey, "kutay vermiyor" diye ifade eder ve kendisine çocuk verilmesi için dua eder. Altay Dağları'nda, tıbbi olarak ve inanç açısından kutsal kabul edilen faydalı sular bulunmaktadır, bu sulara "arjan su" adı verilir. Ancak bu sulara her zaman gidilmez; dolunaydan önce ziyaret edilmesi gerekir. Çocuğu olmayan bir Altay bireyi, buraya gelir ve bekler, oturur yatar, beklerken tek bir dileği vardır: "Altay kutay bana bala ver" şeklinde dua eder. Bu sular, kaynak sularıdır ve bazıları akşam, bazıları sabah ve bazıları öğle saatlerinde içilir. Hangi suyun ne zaman içileceği, şaman tarafından belirlenir ve onun bilgisi doğrultusunda hareket edilir.¹⁷¹ Bu uygulamalar, toplulukların doğurganlıkla ve aile olma kavramıyla derin bir bağ kurmasına olanak tanıyarak aynı zamanda doğanın ve kutsal mekanların önemini vurgulanarak, insanların doğal dünya ile olan ilişkilerini güçlendirmeye katkı sağlamaktadır.

2.2.19. Müzik ile tedavi

Müzikle tedavi ritüellerinde Orta Asya şamanları, geleneksel bir enstrüman olan “Devre” veya “Daire” olarak adlandırılan davulu kullanarak müzikal bir uygulama gerçekleştirmektedirler. Bu ritüel olumlu enerjiyi hastaya aktarmayı ve etki yaratmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda davulun ritmik vuruşları hastanın kardiyovasküler sistemini düzenleyerek tempo ve ritmini en iyi hale getirmekte oldukça etkili bir yöntemdir. Davul vuruşunun beyin üzerindeki etkisi, çoklu frekansların eş zamanlı olarak işlenmesi ve beyin bölgelerinin elektriksel aktivasyonu yoluyla ortaya çıkar. Bu vuruşlar genellikle düşük frekanslara sahiptir ve beyinde çeşitli duygusal ve motor bölgelerde uyarılara neden olur. Düşük frekanslı seslerin yüksek enerji girişi sağlaması, yüksek ses seviyelerine ulaşabilmesi ve yüksek frekanslı seslerin olası zararlarına neden olmadan beyinde etkili bir şekilde işlenmesine olanak tanır. Bu özellikler,

¹⁷⁰ Öger- Gönel, “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”, 244.

¹⁷¹ Tunç, *Şamanizm Üzerine Bir Araştırma*, 111.

davul ritminin beyin aktivitesini artırması ve şaman deneyimleri sırasında farklı bilinç durumlarına geçişte rol oynamasıyla ilişkilendirilir. Bu yüzden geçmişi çok eskiye dayanan bu geleneksel müzikal tedavi yöntemi günümüzde modern psikoritmo terapi ve müzik terapisi gibi disiplinlerle bağlantılı olarak bilimsel bir perspektiften değerlendirilmektedir.¹⁷²

Davul vuruşları, şamanın trans hallerini teşvik etmek için etkili yöntemlerden biridir. Bilimsel araştırmalar, belirli ritimlerin belirli frekanslarla sürekli tekrarlanmasıyla, şamanların trans hallerine ve hipnoz durumlarına girmelerini sağlayabileceğini göstermiştir. Davulun baş ve yüz üstünde tutulmasıyla birlikte vuruşlar, baş ve üst beden üzerinde etkili bir rezonans meydana getirebilir. Ayrıca ardıç dumanın yüz ve baş bölgesine üflenmesi de bu açıdan önemlidir.¹⁷³

Yakut şamanları spesifik psikolojik rahatsızlıkları tedavi etmek amacıyla hipnoz tekniklerini içermişlerdir. Bu bağlamda hastanın şamanın yeteneklerine olan inancı, şamanın yalnızca doğaüstü varlıkları uzaklaştırmaya ve iyileştirme gücüne sahip olduğuna dair bir ön koşuldur. Ciddi hastalıkların tedavisi ise belirli ritüellere tabi olarak gerçekleştirilmektedir. Bu ritüelleri yalnızca deneyimli ve güçlü şamanlar yönetebilmektedir. Basit rahatsızlıklar için uygulanan ayinler genellikle daha sadeleştirilmiştir. Örneğin, göz hastalıkları tedavisi sırasında şaman, yardımcı ruhları çağırarak kısa bir dua okur ve ardından hastanın gözüne kuvvetlice tükürürdü. Bu tür sadeleştirilmiş ayinlerde, kötü ruhlar hastayı korkutarak uzaklaştırılmaktadır. Böylece iyileştirme süreci başarıyla gerçekleştirilmiş olmaktadır.¹⁷⁴

Farklı şekillerde olsa da şaman gelenekleri, hastalıkların kökenini anlama ve iyileştirme sürecinde merkezi bir rol oynamaktadır. Şamanlar tıbbi faaliyetlerin en eski formlarında biri olarak kabul edilir ve çoğu zaman doktor olarak işlev görebilirler. Ancak şamanlığın asıl ilgilendiği alan ruhsal tedavidir; çünkü şamanlar, ölümlü olan bedenle değil ebedi olan ruhla ilgilenirler. Onlar, hastalıkların fiziksel nedenlerinin ötesinde, ruhsal ve metafizik boyutlarını anlamak için görevlendirilmişlerdir. Şamanlar, hastalıkların ruhlar veya kötü niyetli varlıklar tarafından tetiklendiğine ve bedende bir dengesizlik yarattığına inanırlardı. Bu nedenle de tedavi süreçleri sadece fiziksel semptomları ele almaz, aynı zamanda ruhsal ve manevi unsurları da kapsar. Şamanlar hastalıkların kökenine inerek, dengesizlikleri iyileştirmek için ritüellerin, duaların, sembollerin ve bitkilerin dahil edildiği çeşitli yöntemler kullanırlar. Ayrıca şamanlar sadece hastaları iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda hastalıklardan korunma ve önleme konusunda da rehberlik ederler. Bu nedenle, şaman gelenekleri bulundukları birçok toplumda tıbbi uygulamaların ve sağlık inançlarının önemli bir parçası haline gelmiştir.

¹⁷² Harner, *Şamanik Şifa*, 38; Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 256.

¹⁷³ Bedir, *Dünya Dinlerinden Şamanizm*, 148-149.

¹⁷⁴ N. A. Alekseyev, *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun (Konya: Kömen Yayınları, 2013), 254.

2.2.20. Kurşun dökme

Kurşun dökme ritüeli, işlevsel olarak kötülükleri aktarma özelliğine sahip olma bağlamında değerlendirilebilir. Özellikle Güney Sibirya Türkleri arasındaki geleneklerde, orta dünyada yaşayan ve insanların hastalanmasına neden olan varlıklar olarak kabul edilen sarpıvu, yelpEVü ve üör gibi varlıkların, kişinin ruhunu yediklerinde, taşıdıkları hastalıkları bulaştırdığına inanılır. Bu nedenle kurşun döküldükten sonra suya geçen hastalık veya hastalık veren ruhun, başka bir kişiye geçmemesi amacıyla bir yere gömülmesi veya uzak bir alana dökülmesi gerekir.¹⁷⁵

Başkurt kültüründe ise "Kut Ku-Yuv" olarak bilinen kurşun dökme ritüeli, insanların korku veya hastalık gibi durumlarda karşılaştıkları zorlukları gidermek amacıyla uyguladıkları bir uygulamadır. İnanişE göre, bir kişi ruhsal veya fiziksel olarak rahatsızlanırsa bu durumu iyileştirmek için "kut koymak- can dökme" adı verilen bir ritüel gerçekleştirilmelidir. Bu ritüel emici tarafından, ateşle eritilmiş kurşunun hastanın başına konulmuş bir kap içindeki suya dökülmesiyle başlar ve kurşun dökülmüş sudan hasta bir yudum içer. Ayrıca kurşun dökme işlemi sırasında belirli dualar okunur. Kurşunun suyun içindeki aldığı şekle bakarak hastalığın sebebini söyler. Eğer kurşunun aldığı şekil yüreğE benziyorsa, hastalığın korkudan kaynaklandığı ve "kutunun uçtuğU" gibi ifadeler kullanılarak durum açıklanır. Suyun içindeki kurşunun muska olarak hastanın göğüs bölgesinde taşınması tavsiye edilir.¹⁷⁶ Böylelikle hastanın korkuyla başE çıkması ve tedavisi tamamlanmış olur.

2.2.21. Isırık

Türk toplumlarında (Selçuklu), pratikler arasında önemli bir yer tutan Şaman kökenli bir inanç, "ısırık" adıyla bilinen tütsü ritüelidir. Bu ritüel, çocukların cinlerden, perilerden ve nazardan korunması amacıyla gerçekleştirilirdi. Günümüzde de Türk toplumlarının birçoğunda hala devam eden bu inanç, Orta Asya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaygın olarak bulunmaktadır. Nazara karşı koruyucu bir önlem olarak uygulanan tütsü ritüeli, genellikle çeşitli bitkilerin, örneğın, üzerlik otu, çörek otu, tuz, kuru karanfil vb., bir kabın içindeki köz ile yakılmasıyla gerçekleştirilir. Bu süreçte, tütsü çocuğın yüzüne veya nazara uğramış olan kişinin oturduğU evin içine dağıtılır ve "ısırık, ısırık" gibi ifadeler kullanılarak ritüel tamamlanır. Bu ifade, nazara uğramış olan kişinin cinler veya periler tarafından "ısırıldığına" dair bir inancı yansıtır. "Isırık" terimi, günümüz Türkçesinde "dişlemek" anlamına gelirken, bu eski Türk inancında cinlerin ve perilerin tütsü ile beslendiğine işEret eder¹⁷⁷

¹⁷⁵ İrfan Polat, "Kurşun Dökme Gelenegi Ve Ateş Kültü İle İlişkisi", *Akademik Matbuat* 4/1 (08 Ağustos 2020), 19-20.

¹⁷⁶ İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 164.

¹⁷⁷ Yaşar Bedirhan, "Eski Kaynaklara Göre Türklerde Şamanizm ve Daha Sonraki Dönemlere Tesiri", *The Journal of Academic Social Science* 76/76 (23 Ekim 2023), 82-83.

2.2.22. Koruyucu nitelikli büyüler

Orta Asya toplumlarında hastalıklar metafizik varlıklar veya yasaklanan şeylere karşı yapılan suç işleme sonucu ortaya çıktığına inanılır. Bu inanç insanların doğa üstü varlıklarla olan ilişkisini yansıtır. Bu inançlar doğrultusunda, hastalıkların tedavisinde büyüsel işlemlere sıkça başvurulurdu. Ancak sadece büyüsel tedavilere güvenmek yeterli görülmezdi. Aynı zamanda sağlığını koruması için güzel davranışlarda göstermesi gerekirdi. Büyü uygulamalarında, kurt dişi, tırnağı, kılı veya kemiği, ayı tırnağı veya dişi, kartal pençesi gibi sembolik hayvanlara ait bazı uzuvlar ile onları anımsatan nesneler sıkça kullanılmıştır. Göktürk uygulayıcılarından otacı bir kişinin bel kuşağından çıkarılan dişler, başka bir kişinin dişini çekerken acısını azaltması amacıyla bir tılsım görevi görmektedir. Sembolik hayvanların boynuzları ve mistik güçlere sahip olduğuna inanılan bazı bitkiler, koruyucu nesneler olarak tıbbi amaçla kullanılmıştır. Bununla birlikte hastalıkların semptomlarına benzeyen bazı taşlar “benzer benzeri tedavi eder” anlayışıyla tedavi amaçlı kullanılmıştır.¹⁷⁸ Altay bölesinde bulunan bazı toplulukların ise kendilerini korumak amacıyla kuş tüyleri bulundurdıkları ve onları bir nevi muska olarak taşıdıkları görülmüştür.¹⁷⁹

2.2.23. Don değiştirme

Don değiştirme genel anlamda kıyafet değiştirme anlamında kullanıla bildiği gibi canlı ya da cansız varlıkların kendilerine özgü niteliklerini kısa süreli olarak kaybetmesi cansız veya canlı bir varlık haline gelmesi olarak tanımlanabilir.¹⁸⁰

Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan Türk geleneğinde don değiştirme pratiği; Orta Asya’da ve Anadolu’da yapılan işin doğasına bağlı olarak farklılık gösterebilir. Örneğin, bir şaman ölüm veya hastalık gibi konularla ilgili durumlarda, genellikle kuş başta olmak üzere çeşitli hayvan donlarına bürünme eylemini gerçekleştirebilir.¹⁸¹

Yakut Şamanı, denizlere veya dağlara seyahat etmek için at formuna bürünür ve daha sonra daha uzak noktalara ulaşabilmek için kuş formuna dönüşür. Belirli bir duruma göre, hastalıklı bir ruhu takip etmek için ren geyiğine dönüşebilir ve seyahatin belirli bir noktasında kendisini atmacaya dönüştürmelidir. Türk anlatılarında ise bir at, ölmüş bir kahramanı göğe yükseltmek için kartala dönüşür. Bu nedenle, Türk dini mitolojisi, insanların hastaları iyileştirebilmeleri ve

¹⁷⁸ Bayat, *Tıp Tarihi*, 246-247.

¹⁷⁹ Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, 163.

¹⁸⁰ Mehmet Alparslan Küçük, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Geleneğinde ‘Don Değiştirme’”, *Bilig* 94 (20 Temmuz 2020), 98.

¹⁸¹ Küçük, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Geleneğinde ‘Don Değiştirme’”, 100.

önemli ruhlarla etkileşimde bulunabilmeleri için evrenin farklı bölgelerine seyahat edebilmelerini sağlayacak dönüşüm kavramını barındırır.¹⁸²

Şamanlar, don değiştirme veya bürünme sürecinde genellikle kurt, boğa veya ayı gibi çeşitli hayvanların suretine benzeyen kıyafetler veya kostümler giyerler. Bu eylem, şamanların sahip oldukları güçler ile yardımcı ruhlarının güçleri arasındaki ilişki ile ilişkilendirilebilir. Şamanlar, temsil ettikleri hayvanın özelliklerini yansıtan bu giysileri giyerek, söz konusu hayvanın güçlerinden ve özelliklerinden yararlanma amacını taşırlar. Bu şekilde, şamanlar bu giysilerle ruhsal seyahatler gerçekleştirerek çeşitli mekanları ziyaret edebilirler ve hatta hasta ruhları bulup onları bedenden çıkararak iyileşmelerini sağlayabilirler. Örneğin, yılan gibi bir yardımcı ruhu olan bir şaman, ayin sırasında yılanın karakteristik davranışlarını taklit edebilir.¹⁸³ Türk mitolojisinin derin ve zengin dokusunun içerisinde don değiştirme kavramları özellikle şaman inançlarında önemli bir yer tutmaktadır. Don değiştirme pratikleri Orta Asya ve Anadolu kültürlerinde uygulama şekillerine bağlı olarak çeşitlilik arz etmektedir.

2.2.24. Gök gürlemesi ile tedavi

Yakutların tedavi yöntemlerinden olan, hastanın bedeninden rahatsızlık veren ruhu, yıldırım gürlemesi ve yere düşmesiyle dışarı çıkarmaktadır. Yakut inancına göre, hastalığı temsil eden ruh, yıldırım gürlemesiyle korkarak hastanın bedeninden ayrılır. Bahar aylarında, yıldırım çaktığında, Yakutlar kendi topraklarından çıkarak yıldırımın düştüğü yere doğru üç kez dolaşırlar ve “abaası adaray yok ol” ifadesini kullanırlar. Bu ifade, Tanrı ateşiyle arındırmayı ve temizlenmeyi ifade etmektedir.¹⁸⁴

Kırgız ve Kazaklarda kışın bitiminden sonraki ilk gök gürültüsünün işitilmesi oldukça önemlidir. Bu dönemde gök gürültüsünün duyulması durumunda demir ve taşlar vücuda vurularak sembolik olarak vücutunda taş gibi olacağı imaje edilmektedir.¹⁸⁵ Ağaca çaput bağlanarak şifa dileme işleminde dalak, mide ve pankreas için sarı renkli çaput kullanılmaktadır. Sarı renkli çaput süte bastırıldıktan sonra dualar okunarak ağrıyan organın üzerine konur. Şaman tekrar dualar okuyarak çaputu alıp belirlemiş olduğu ağacın en yüksek noktasına bağlar. Böylece ağrı rüzgârın çaputu sallamasıyla giderek azalacak ve zamanla kaybolacaktır.¹⁸⁶

¹⁸² Kadriye Türkan, “Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirme Arasındaki Benzerlikler”, *Türkbilig* 15 (01 Ocak 2008), 139.

¹⁸³ Küçük, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Geleneğinde ‘Don Değiştirme’”, 104.

¹⁸⁴ Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, 254.

¹⁸⁵ Melike Küçüktüncel, “Türk Mitolojisi ve Şamanizm’de Tabiat Olayları”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8, 21 (11 Mayıs 2020): 102.

¹⁸⁶ Asu Mansur, *Şaman Aynası*, (İstanbul: Destek Yayınları, 2021), 47.

2.2.25. İpin kesilmesi töreni

İpin kesilme töreni, tarihi oldukça eskiye dayanan ve genellikle çocuk ölümlerinin sıkça yaşandığı durumlarda gerçekleştirilen bir gelenektir ve özellikle ak şamanların görevleri arasında yer alır. Bu törenin içeriği ise şu şekildedir; öncelikli olarak bir çadırın zeminine sopayla üç daire çizilir. Sonrasında çocukları ölen kadınların bacakları, beli ve kalçaları iplere bağlanır ve daha sonra dairenin merkezine getirilir. Töreni yöneten kişi, eğilerek sırayla kadınların sırtına binmelerini sağlar ve “halahıya” şeklinde bağırır. Daha sonra, kadını saran ip üç yerinden kesilir. Kesilen ipler ve kullanılan bıçak ormanda saklanır. Bu tören, kadınların sağlıklı çocuklar doğurmalarını engellemeye yönelik olduğuna inanılan doğaüstü güçlerin yok edilmesi amacıyla gerçekleştirilir.¹⁸⁷

2.2.26. Calbur töreni

Şaman uygulamalarında kullanılan hastanın üzerinden geçirilen ve bir dalın üzerine bağlanan üç, yedi veya dokuz tutam at yelesine calbur ismi verilmektedir. Yakut inancında önemli bir yere sahip olan bu ritüelde hasta bu dalın üzerinden geçirilmektedir. Töreni gerçekleştiren şamanın üç adet at yelesi kullanması zayıf bir şaman olduğuna işaret ederken yedi tutam kullanan şamanlar orta şamanlar iken dokuz adet kullananlar güçlü şaman olarak nitelendirilirler. Bu tören özellikle hastalık nedenlerinin belirlenmesinde veya küçük ruhlar tarafından oluşturulmuş olan hastalıkların kurtarılmasını ön planda tutmaktadır.¹⁸⁸

2.2.27. Altmış korçak oyunu veya seksen korçak oyunu

Türkistan şamanlığında bu ritüel dört, altı, on iki, on beş ve on altı aşamadan oluşan bir yapıya sahiptir. Bu aşamalar “korçaklar” adı verilen bebekler tarafından belirlenir. Ritüelin tamamlanması genellikle yirmi korçak ile gerçekleşir. Ritüelin en temel unsurunu oluşturan tuğ, bir ipin üzerine düzenlenen ve sembolik anlamlar içeren bir yapıdır. Tuğ ritüel için şu şekilde hazırlanır. Bir ip alınır ve iki veya üç kez katlanır bir ucu dama diğer ucu ise yerde bulunan kazığa bağlanır. Damda olan kısmına kırmızı ve yeşil kumaşlar bağlanırken ip ve şeritlerle süslenip iğde ağacı dalları da kullanılır. Şaman ritüeli genellikle üç aşamada gerçekleştirilir ve her bir aşama en az üç gece sürebilir. Son aşama genellikle sabah saatlerinde tamamlanır. Ritüelden önce, şaman, genellikle mum yakarak fal bakar. Fal bakma sürecinde, kabın yanına ayna ve mum yerleştirilir. Ocaktaki ateşe şeftali çekirdekleri atılır. Şaman, çekirdeğin yanmış kömürüyle yedi yaşındaki bir çocuğun avuçlarını ve gözlerini boyar; suyun içerisine yüzük, iğne ve biraz pamuk atar. Ardından şaman dua okur ve suyun içene bakarak

¹⁸⁷ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 272.

¹⁸⁸ Alekseyev, *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*, 244.

ritüel sahibinin sorularına çeşitli sembolik cevaplar verir. Bazı bölgelerde suyun içerisine değnekte konula bilir.¹⁸⁹ Bu yöntemle hasta, hastalığının nedenlerini anlayarak iyileşme sürecine geçip tedavi olabilir.

2.2.28. Şeytan oyunu

Başkurt doğum törenlerinde şeytan oyunu dedikleri lohusaya özel bir törenin gerçekleştirilmesi için köreze başvurulur. Yerel olarak şamana köreze de denilebilir. Köreze, törenin başlaması için bağırmaya başlar, bu şekilde şeytanları ve cinleri kovmuş olur. Gece yarsına doğru köreze, eline kılıç ve tüfeği alarak birkaç kişinin yardımıyla belindeki kuşağı sıkıca bağlatır. Gerçekleştirilmiş olan bu süreç cinlerle ve perilerle mücadele için bir savaşın hazırlık aşamasını temsil eder. Köreze, elindeki silahlarla cinlerle ve perilerle savaşır ve onları kovmaya başlar. Ritüelin sonunda köreze cinleri Iyık Irmağı'nda boğduğunu söyleyerek töreni tamamlar.¹⁹⁰ Bu tür şamanlık törenlerinin günümüzde de uygulanmaktadır. Bu uygulamanın sebeplerinden bir tanesi de şamanların insanları etkilemesi ve İslamiyet'le birlikte birleştirilen kötü ruhlar inancından kaynaklanır.¹⁹¹ Tören sonunda cinler, periler ve şeytanlarla birlikte hastalıklarda gitmiş olur.

¹⁸⁹ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 108-109.

¹⁹⁰ İnan, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, 112.

¹⁹¹ Ahat Salihov, "Başkurt Şamanlarının Tedavi Usulleri", *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler.*, (2007), 84-85.

SONUÇ

Geçmişten günümüze şaman geleneklerinin evrimini anlamak ve değerlendirmek, antropologlar, tarihçiler, sosyologlar ve din bilimciler gibi farklı alanlardan araştırmacıların çalışma konusu olmuştur. Bu araştırmalar, şamanlığın kökenleri, işlevleri, ritüelleri, toplumsal etkileri ve günümüzdeki yansımaları gibi konuları ele almıştır. Şamanlık, sadece bir inanç sistemi veya dini pratikler bütünü olarak değil, aynı zamanda bir kültürel fenomen ve sosyal yapı olarak da incelenmiştir. Şamanların toplumdaki rolleri, toplumsal normlar üzerindeki etkileri ve Şamanizm'in diğer dinler ve kültürlerle olan etkileşimi de araştırmacıların ilgi odağı olmuştur.

Birçok toplumda şamanlar ve tedavi yöntemleri, geleneksel olarak hastalıkların tedavisi ve toplumun sağlığının korunması için önemli bir rol oynamaktadır. İnsanlar binlerce yıldır hastalıkların nedenini ve nasıl tedavi edilebileceğini bulmaya çalışmışlardır. Bu arayışlarda şamanlar önemli figürler olarak karşımıza çıkar. Şamanların tedavi uygulamaları, binlerce yıldır varlığını sürdürmekte ve toplumların kültürel mirasının önemli parçasını oluşturmaktadır. Şifacılık anlamında, şamanlar, metafizik alemlerle ilişki kurarak hastalıkların nedenlerini belirleyen ve hastaları şifa bulmaları için yönlendiren kişiler olarak karşımıza çıkar.

Bu tez Orta ve Kuzey Asya'daki şaman ve şifacılık pratiklerini inceleyerek, geleneksel uygulamalarda hastalığın ve tedavisinin nasıl anlamlandırıldığını, dolayısıyla hastalık ve şifa fenomenlerini ele almıştır. Araştırmada, şamanların hastalığı genellikle kötü ruhlar gibi dengeyi bozan metafizik etkenlere bağladığı görülmüştür. Hastalıklar ve hastalık belirtileri ruhlar dünyası ile bağlantılı olarak yorumlanmıştır. Örneğin, hastanın bitkinlik veya katı kalplilik gibi semptomlar göstermesi ruhun kaybolmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda şamanın görevi kaybolmuş olan ruhu geri getirmektir. Hastalıkların nedenleri arasında vücutta biriken fazlalık durumu da dikkate alınmıştır. Bu fazlalık, genellikle ruhsal, fiziksel veya enerji dengesizlikleri sonucu ortaya çıkar ve hastalık belirtilerini tetikleyebilir. Şamanların vücuttaki fazlalık durumunu teşhis etmek için genellikle doğal elementlerden ve sembollerden yararlandığı görülür. Bu teşhis sürecinde, şamanlar ruhsal deneyimler ve görsel imgeler aracılığıyla hastanın enerji alanını ve vücuttaki dengesizlikleri anlamaya çalışırlar. Ardından, hastanın iyileşmesi için gerekli olan tedavi yöntemlerini belirlerler.

Şamanların şifacı özelliklerini kazanma süreçleri ve bu sürecin aşamaları da şaman şifacılığının önemli bir parçasıdır. Geleneksel olarak, şaman adayları belirli bir eğitim sürecinden geçerler ve ruhsal deneyimler yaşayarak şifacı güçlerini geliştirirler. Bu süreç çeşitli ata ruhlardan güçleri devralma ritüellerini içerebilmektedir. Şamanlık geleneğinde, şaman adaylarının nitelikleri ve güçleri genellikle belirli belirtiler ve anormallikler aracılığıyla tanımlanır. Bu

belirtiler, adayların ruhsal yetenekleri ve şamanlık potansiyelleri hakkında bir fikir verir ve şaman olmaya uygunluğunu değerlendirmede önemli bir rol oynar.

Şamanlar, bedensel ve ruhsal hastalıkları tedavi etmek için özgün yöntemler kullanırlar. Ritüeller sırasında özel kıyafetler giyerler, dini ve mitolojik dualarla birlikte davul çalarak dans ederler. Bu ritüeller sırasında şamanlar duygusal olarak belirli seviyelere ulaşır ve trans haline geçerler. Bu durum, şamanların ruhlarla karşılaşarak insanlar için şifacı ve kurtarıcı rolünü üstlenmelerini sağlar. Hastalığı iyileştirmeye çalışırken şamanın manevi olarak ciddi mücadeleler verdiği ve fedakarlıklarda bulunduğu düşünülür. Bu mücadeleler, şamanların topluluğun sağlığını ve refahını güçlendirmek için ruhsal ve fiziksel olarak kendilerini adadıklarının göstergesi olarak ele alınabilir.

Şamanlıkta tedavi, hastalığın hem ruhsal hem de fiziksel boyutlarını ele alır ve hastanın dengesini yeniden sağlamayı amaçlar. Tedavide kullanılan araçlar genellikle sembolik objeler, eşyalar, bitkisel ilaçlar ve dua gibi unsurları içerir. Ruhlarla iletişim kurma, transa geçme ve farklı dünyalar arasında yolculuklar yapma gibi şaman pratikleri tedavi sürecinin önemli bir parçasını oluşturur. Şamanların tedavileri gerçekleştirirken kullandıkları ritüel obje ve simgeleri, geleneksel inançlara, sembolizme ve doğal elementlere dayandırılmıştır. Renkler, sayılar gibi semboller şamanların ritüellerini anlamlandırmak ve hastalıkları iyileştirmek için kullanılır. Şamanların ritüel gerçekleştirirken dünyalar arasında gerçekleştirildiği yolculuklar, genellikle trans halinde veya farklı bilinç seviyesinde gerçekleşir. Bu yolculuklar şamanın ruhunun metafizik boyutta, dünyalar arasında gezinerek hastalıkları teşhis etmesini ve iyileştirmesini sağlar. Bitkisel ve hayvansal ürünler, geleneksel şamanlık tedavilerinde yaygın olarak kullanılan unsurlardır. Bu ürünler genellikle doğal bir kaynaktan elde edilir ve şamanlar tarafından ritüel amaçlarına uygun olarak tedavi süreçlerinde kullanılır. Tedavi aracı olarak ele aldığımız bu unsurların şamanın şifacı rolünü yerine getirebilmesinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Araçları olmadan şaman hastalıkları teşhis ve tedavi edemeyeceğinden, bunların şaman şifacılığının ayrılmaz parçaları olduğunu söylemek mümkündür.

Şamanizm'in tedavi yöntemleri coğrafi veya toplumsal olarak çeşitlilik gösterir ve genellikle tıbbi ve doğaüstü unsurların bir kombinasyonunu içerir. Hastalıkların kaynağı hem fiziksel hem de ruhsal düzeyde olabildiğinden, tedavi süreci bu boyutları içermelidir. Örneğin, şamanlar, kaybolmuş veya kaçırılmış ruhu bulmak için ritüeller gerçekleştirirken aynı zamanda bedensel temas ve manipülasyon da tedavi sürecinin bir parçasını oluşturabilir. Şamanların tedavide kullandığı pek çok yöntem vardır. Bunlardan birçoğu hastanın bedenine doğrudan temas etmek suretiyle gerçekleştirilen uygulamalardır. Bu uygulamalarda, şamanlar hastalıklı bölgeyi emerek veya başka uygulamalar yaparak hastalığı vücuttan uzaklaştırmaya çalışır. Ayrıca, hastanın bedeni çeşitli nesnelerle çırpılabilir veya korkutulabilir. Bu tür uygulamaların amacı, hastanın bedeninde sarsıntılar, sıçramalar veya titremeler oluşturarak hastanın içine giren ruhu rahatsız etmek ve vücuttan atmaktır.

Hastalığın belirli bir bölgede meydana gelmesine rağmen, şamanlar genellikle tedavinin tüm bedene uygulanması gerektiğine inanırlar. Bu, hastalığın vücutta yayılmasını engellemeye ve vücudun genel direncini artırmaya yönelik bir yaklaşımdır. Şamanların insan anatomisine dair bilgileri kullandıkları ve hastalıkları doğal olaylar ile ilişkilendikleri de görülmüştür. Örneğin bazı hastalıkların nedeni rüzgâra bağlanmıştı. Ayrıca hastaların hem fiziksel hem de ruhsal düzeyde iyileşmelerini sağlamak amaçlanır.

Ancak modern tıbbın gelişmesiyle birlikte, şamanlık ve şifacılık pratikleri eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerin önemli bir kısmı, şamanların uygulamalarının bilimsel temele dayanmaması ve modern tıp standartlarına uygun olmaması üzerine odaklanmaktadır. Bununla birlikte, bazı araştırmalar, şamanlık uygulamalarının bazı durumlarda modern tıbbi tedavilerde tamamlayıcı rol alabileceğini göstermektedir. Tedavi süreçlerinde kullanılan bitkisel ilaçlar, tıbbi alanda bazı onaylar alsa da modern tıp tarafından genellikle kabul edilmemiştir. Psikolojik rahatsızlıklarda da şamanlar tarafından yapılan tedaviler kısmı olarak daha kabul görmüştür. Fakat bu hastalıklar ve şamanların tedavi yöntemleri hakkında nesnel olarak detaylı ve derinlemesine incelemeler durumun karmaşıklığından ötürü yapılamamıştır.

Şaman sağaltımlarının etkinliği, nesnel yöntemlerle doğrulanamasa da hastanın iyileşeceğine dair inancı tedavinin önemli bir parçasıdır. Bu inanç, hastaların şamanın gücüne olan güvenine ve onun özel yeteneklerine olan inançlarına dayanır. Şamanların sağaltım sürecindeki başarısı, hastaların kendilerinin iyileşeceğine dair sağlam bir inanca sahip olmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu güven duygusu, şamanın tedavi yöntemlerinin etkili olmasında kritik bir faktördür. Bu anlamda, hastaların iyileşme sürecinde, şamanın doğal ilaçlar veya ritüeller kullanmasından ziyade, hastanın zihinsel ve duygusal durumunu ile de ilgilidir. Hastaların şamanın gücüne ve yetkinliğine olan güveni, tedavi sürecinde önemli bir motivasyon kaynağı olabilir ve iyileşme sürecini olumlu yönde etkileyebilir. Şaman uygulamalarının bilimsel temele dayanmaması ve modern tıbbın standartlarına uygun olmaması eleştirilere yol açsa da şamanların toplumlarında önemli bir yeri ve etkisi bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abudukelimi, Bumairimu. *Uygur Türklerinin Dini İnanışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Alekseyev, N. A. *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi*. çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları, 2013. Basım, 2013.
- Altın, Kübra Yıldız. "Hastalık Adları Bağlamında Kötü Ruhların Dönüşümü: Türkistan'dan Anadolu'ya". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 19/1 (30 Haziran 2019), 159-180. <https://doi.org/10.32449/egetdid.568639>
- Anohin, A. V. "Altay Şamanlığına Ait Maddeler". *Makaleler ve İncelemeler I* (1968), 404-452.
- Anohin, A. V. *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Konya: Kömen Yayınları, 2006.
- Aydın, Mehmet. "Şamanizm'in Eski Türk Dinî Hayatı ile İlişkisi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* IX/28 (2003), 89-100.
- Bağcı, Atilla. "Şamanizm İnancında Ritüel Maskeleri ve Gömü Maskeleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 46 (31 Ekim 2018), 27-55.
- Bardakçı, Kürşat. "Eski Türklerin Geleneksel İnanç Sisteminde Salgın". *Türk Dünyası Araştırmaları* 126/248 (31 Ekim 2020), 41-48.
- Bayat, Ali Haydar. "İslam Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet". *Türkler Ansiklopedisi*. 3/808-829. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bayat, Ali Haydar. *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Bayat, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 6. Basım, 2019.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 7. Basım, 2020.
- Bedir, Cüneyt. *Dünya Dinlerinden Şamanizm*. İstanbul: Festival Yayıncılık, 2020.
- Bedirhan, Yaşar. "Eski Kaynaklara Göre Türklerde Şamanizm ve Daha Sonraki Dönemlere Tesiri". *The Journal of Academic Social Science* 76/76 (23 Ekim 2023), 77-92. <https://doi.org/10.16992/ASOS.14011>
- Buffalo, Gary - Firedancer, Sherry. *Şamanların Erk Hayvanları*. çev. Bülent Uluçer. İstanbul: Okyanus Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Buluç, Sadettin. "Şaman". *İslam Ansiklopedisi*. 11/310-320. MEB Yayınları, 1970.
- Çeribaş, Mehmet. "Şaman/Baksı Tipolojisi Bağlamında Kırgızlarda Halk Hekimliği Geleneği ve Halk Hekimleri-I". *Religious Sciences* 2 (2014), 65-83.
- Demir, Ali Faik- Çomak, Nebahat Akgün. *Şaman ve Türk Dünyası*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1.Basım, 2009.
- Demir, Müge. "Şamanizm'de Hastalık Kavramı ve Tedavi Yaklaşımları". *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 6/1 (01 Nisan 2016), 19-24.
- Drury, Nevill. *Şamanizm*. çev. Erkan Şimşek. İstanbul: Okyanus Yayınları, 1.Basım, 1999.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm*. çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi, 1. Basım, 1999.
- Eliade, Mircea- Couliano, Ioan P. *Dinler Tarihi Sözlüğü*. çev. Ali Erbaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Genç, Reşat. "Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil". *Erdem* 9/27 (01 Ocak 1997), 1075-1110.

- Gönel, Tuğba. "Rahman Abdurrehim'in Uygurlarda Şamanizm" Adlı Eserinin Halkbilimi Açısından İncelenmesi. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Güngör, Harun. "Şamanizm". *Şamanizm*. 38/325-328. İstanbul: İstanbul Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Harner, Michael. *Şaman'ın Yolu*. çev. Asena Atalay. İstanbul: Drahma Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Harner, Michael. *Şamanik Şifa*. çev. Yasemin Şen. İstanbul: Ray Yayıncılık, 2014.
- Hasret, Feride. *Türk Kültüründe Şamanizm'in İzleri ve Yansımaları*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Hebibulla, Abdurehim. *Uygur Etnografyası*. çev. Ayhan Çelikbay. Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi, 2019.
- Hoppal, Mihaly. *Avrasya'da Şamanlar*. çev. Bülent Bayram- Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2021.
- Hoppal, Mihaly - Sel, Fatih. *Şamanlar ve Semboller*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 6. Basım, 2021.
- İnan, Abdülkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Kültür bakanlığı, 1.Basım, 1976.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Altın Ordu Yayınları, 10. Basım, 2020.
- İnayet, Alimcan. "Bugünkü Uygurlarda Şamanlık Ve Bir Şaman Duası: Azâim Koşığı". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2/3-4 (01 Aralık 2009), 38-52.
- İnayet, Alimcan. "Uygur Şamanları ve Pratikleri Üzerine". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 1 (01 Haziran 2013), 43-55.
- İzgi, M. Cumhur. "Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış". *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 2/1 (01 Nisan 2012), 31-38.
- Kara, Eser. *Türk Destanlarında Şamanistik Unsurların Tespiti ve Değerlendirilmesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kaya, Muharrem. "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri". *Folklor ve Edebiyat Dergisi* VII/25 (2001), 199-218.
- Küçük, Mehmet Alparslan. "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Geleneğinde 'Don Değiştirme'". *Bilig* 94 (20 Temmuz 2020), 97-122. <https://doi.org/10.12995/bilig.9405>
- Küçüktuncer, Melike. "Türk Mitolojisi ve Şamanizm'de Tabiat Olayları". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8/21 (11 Mayıs 2020), 95-108.
- Mansur, Asu. *Şaman Aynası*. İstanbul: Destek Yayınları, 10. Basım, 2021.
- Mercan, Tuğba. *Şamanlık ve Şaman Şifacılığı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Moldalieva, Nurgül. *Kırgız Türkçesinin Sağlıkla İlgili Söz Varlığı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Öger, Adem- Gönel, Tuğba. "Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri". *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları (Dergi)* VI/4 (2011), 233-248.
- Örnek, Sedat Veyis. *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 3. Basım, 1995.
- Özbek, Özgür Elsa. *Mitolojik Kökenleriyle Türklerde Şamanizm ve Kadın*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Paktin, Yeşim. *Şaman Yorumları ve Büyüsellik*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Perrin, Michel. *Şamanizm*. çev. Bülent Arıbaş. İstanbul: İletişim, 10. Basım, 2018.
- Polat, İrfan. "Kurşun Dökme Geleneği ve Ateş Kültü ile İlişkisi". *Akademik Matbuat* 4/1 (08 Ağustos 2020), 11-26.
- Potapov, L. P. *Altay Şamanizmi*. çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Radloff, W. vd. *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün Yayınevi, 3. Basım, 2012.
- Rahman, Abdulkerim. *Uygur Folkloru*. çev. Soner Yalçın- Erkin Emet. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Roux, Jean Paul. *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. çev. Aykut Kazancıgil- Lale Arslan. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2023. 1. Basım, 2023.
- Roux, Jean-Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 1994.
- Sağ, Mehmet- Büyüktunca, Mukaddes Çetin. "Şamanların Göğe Yükseliş Rintlerinin Ağaç Simgesi Bağlamında İncelenmesi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (27 Mart 2019), 217-230.
- Salihov, Ahat. "Başkurt Şamanlarının Tedavi Usulleri". *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, 83-88.
- Sönmez, Tuğba Gönel. "Uygur Halk Hekimliği Uygulamalarında Çay ve İşlevleri". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 11 (28 Haziran 2018), 68-74.
- Şener, Cemal. *Şamanizm İzmler Serisi*. İstanbul: Bds Yayınları, 1. Basım, 1996.
- Şener, Cemal. *Şamanizm: Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini*. İstanbul: Ad Yayıncılık, 1. Basım, 1997.
- Toprak, Bilal. "Şamanizm: Muğlak Bir Kavramın Anatomisi". *Milel ve Nihal* 17/1 (30 Haziran 2020), 25-44. <https://doi.org/10.17131/milel.742221>
- Tunç, Zekiye. *Şamanizm Üzerine Bir Araştırma*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Türkan, Kadriye. "Kıbrıs Türk Masallarında Şamanistik Evren Tasavvuru". *Folklor/Edebiyat* 22/88 (01 Kasım 2016), 193-203.
- Türkan, Kadriye. "Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler". *Türk Bilgi* 15 (01 Ocak 2008), 136-154.
- Winkelman, Michael. "Orijinal Nöroteoloji Olarak Şamanizm". çev. Ramazan Adıbelli. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2015), 77-102.
- Yemenlioğlu, Mazhar Murat. *Şamanizm / Dünya Dinleri*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Yuguşeva, Nadya. "Altaylarda Türkler ve İnançları". çev. Sadık Tural. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 11 (01 Aralık 2001), 140-151.

